

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARI TÜRKİYE’SİNDEN BİR KESİT: MUSTAFA FAİK ÖZTRAK’IN DÂHİLİYE VEKİLLİK YILLARI (1939-1942)

Volkan PAYASLI*

Öz

Bu çalışma öncelikle, İkinci Dünya Savaşı sürecinde Dâhiliye Vekilli olan Faik Öztrak’ın bakanlığı süresinde yaşadıklarını, meclisteki konuşmalarının analizini, savaş koşullarının gündelik hayata olan yansımalarını incelemeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda Von Papan’ın Türkiye’ye gelişi, büyük Erzincan depremi, doğuda devam eden isyanlar, olası savaş halinde pasif korunma kanunun uygulamaları, Von Papan’e suikast girişimi, Struma gemisinin batırılması, basın özgürlüğünün kısıtlanması gibi Özak’ın Dâhiliye Vekilliği görevi dönemine denk gelen konular makalede ele alınmıştır. Makalede sadece Öztrak’ın biyografisi değil, aynı zamanda bir dönemin akışı, Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı’nın ilk çeyreğinde çektiği sıkıntılar, Öztrak’ın savaş koşulu nedeniyle aldığı önlemler ele alınmaya çalışılmıştır. Zira dış politika iç politikadan bağımsız değerlendirilemeyeceği için çalışma önem arz etmektedir. Araştırmada kullanılan İngiliz, Başbakanlık Cumhuriyet ve Cumhurbaşkanlığı Arşivi belgeleri, dönemin basınına yansıyan yazı ve anılarla desteklenerek bu çalışmayla literatürdeki noksanlığın giderilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erzincan depremi, Dersim İsyanı, Faik Öztrak, Pasif Korunma, Rendell, Struma, Von Papan.

A Section Of The Second World War Years Of Turkey: The Times Of Mustafa Faik Öztrak As The Minister Of Interior (1939-1942)

Abstract

This study primarily aims to discuss the experiences of Faik Öztrak , the Minister of Interior during the Second World War, during his ministerial duty, the analysis of his speeches in parliament and the reflections of war conditions on daily life. In this regard, issues like Von Papan’s arrival in Turkey, Erzincan Earthquake, rebellions in the East, the application air-raid precautions in case of a possible war, assassination attempt on Von Papan, the sinking of Struma, restrictions on press freedom during Öztrak's ministerial duty are discussed. In this study, not only Öztrak’s biography but also the course of a period, the troubles faced during the first quarter of Second World War, precautions taken by Öztrak due to the war are discussed. This study has an importance since foreign policy cannot be considered independently from domestic policy. This study aims to contribute to the related literature by using British Foreign Office ,State Archives of the Prime Ministry of the Republic of Turkey and Presidency documents, memoirs and articles reflected in the press during that period.

Keywords : Erzincan Earthquake, Dersim Rebellion, Faik Oztrak, Passive Defense, Rendell, Struma, Von Papan.

Giriş

1933 yılında Almanya’da Hitlerin iktidara gelmesiyle Avrupa’da soğuk rüzgârlar esmeye başlamıştır. Özellikle Almanya’nın Cenevre’deki silahsızlanma konferansına karşı çıkarak Milletler Cemiyeti’nden ayrılması Dünya Savaşı’ndan süre gelen uluslararası arenadaki toplu güvenlilik anlayışını tehlikeye sokmuştu. Hitler Almanya’yı ekonomik ve askeri yönden kısıtlayan Versay Antlaşmasının¹ zincirlerinden kurtarmak istiyordu. Dünya Savaşı’ndan

* Dr. Öğretim Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi (vpayasli@mku.edu.tr)

¹ “Dış İşleri Bakanı Brodcorff-Rantzau başkanlığındaki Alman delegasyonu, biraz da Wilson Prensiplerinden yüz bularak kendilerine 7 Mayıs 1919’da sunulan koşulların bazılarını itiraz ettiyse de müttefikler hiçbir itirazı dinlemediler ve barış Almanlara bir ultimatom şeklinde imzalatırıldı. Almanya ile Müttefikler arasında barış anlaşması 28 Haziran 1919’da Versailles (Versay) Sarayı’nın “Aynalı Salonu”nda imzalandı. 440 maddelik bu antlaşma Almanya’ya bir barıştan çok felaket getiriyordu. Versay Antlaşması’na göre Almanya, 1871’de ele geçirdiği ve koşullarını yine bu salonda dikte ettirdiği Alsas ve Loren’i Fransa’ya iade ediyor, Saar bölgesini de Fransa’ya terk ediyordu. Batı Prusya ve Poznan Polonya’ya veriliyor... Almanya bütün deniz aşırı topraklarından vazgeçiyordu. Bu sömürgelerde “Manda Rejimi” adı altında Milletler Cemiyeti’nin kontrolünde yeni sömürgecilik rejimi kuruyordu... Almanya’da mecburu askerlik kaldırılıyor, ordu mevcudu 100 bin kişiye indiriliyordu. Deniz kuvvetleri çok sınırlandırılıyordu. (İngiltere bu noktada çok ısrarcı olmuştu.) Almanya artık denizaltı ve uçak yapmayacaktı. Bütün gemiler müttefiklere teslim edilecekti. Bunlara ek olarak

(1939-1942)

istediğini elde edemeyen, ekonomik sarsıntılar içinde olan İtalya ise Milletler Cemiyeti'nin tüm uyarılarına ve zorlayıcı tedbirlerine rağmen doğal zenginliklere sahip Habeşistan'ı 1935'te işgal etmekten vazgeçmemişti. Almanya ise Versay Antlaşmasının getirdiği askeri güç sınırlandırmasını tanımayarak 7 Mart 1936'da Ren bölgesine girmişti. Ekim 1936'da İtalya'nın Habeşistan'daki faaliyetlerine destek veren Almanya İtalya ile dostluk antlaşmasını imzalaması Roma-Berlin eksenini şekillendirmişti. Bir ay sonra da Almanya ve Japonya her yerde komünizmle savaşmaya karar vererek Anti Komintern Paketi imzalamıştı. Ocak 1937'de İtalya'nın bu ikili oluşuma katılması ile Mihver Devletler ortaya çıkmıştı.² Japonya aynı yıl Çin'i işgal etmişti. 1938'de ise Almanya, Avusturya ardından 1939 Mart'ında Çekoslovakya topraklarına girmiştir. Nisan 1939'da İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesiyle Türkiye'nin endişeleri giderek artmış bu ortamda 12 Mayıs 1939'da Türk-İngiliz ortak deklarasyonu ilan edilmiş³ ve Akdeniz'de bir savaş olması halinde karşılıklı yardım taahhüdünde bulunulmuştu. Türkiye, Hatay meselesinin çözülmesiyle 23 Haziran 1939 tarihinde Fransa ile de bir deklarasyon imzalayarak barış yanlısı blokta yer almıştı. Bu durum Almanya'yı telaşlandırmış ve Ankara'nın Almanya Büyükelçisi Von Papen bundan vazgeçilmesini ve bu durumun savaş ihtimalini artıracaklarını Türk Hükümetine bildirmişti. 23 Ağustos 1939'da Almanya ile Rusya arasında yapılan antlaşma Türkiye'yi endişeye düşürmüştü ve Sovyetlerin boğazları ortak savunma talebi Türkiye tarafından uygun bulunmayınca 19 Ekim 1939'da Türkiye, İngiltere, Fransa arasında üçlü ittifak antlaşması imzalanmıştı. İngiliz Dışişleri Ofisinde çok gizli ibareli gelen telgrafta Türk Genelkurmayının doğuda iki yeni ordu oluşturduğu ve Sovyet sınırı üzerindeki korumalarını artırdıkları bilgisine yer verilmişti. Ayrıca sessizce ve giderek artan bir şekilde Türk askerlerinin sayısını artırdıkları, bunu sessiz yapmadaki amaçlarının Sovyet Hükümetinin tepkisini çekmemek olduğu ifade edilmişti. 8 Ocak 1940'ta da Türkiye-İngiltere Fransa İktisadi ve Ticaret Antlaşması Paris'te imzalanmıştı.⁴ Aralık 1939'da 27 Eylül 1940'ta da Almanya, İtalya ve Japonya arasında Üçlü Devlet Paketi imzalandı.⁵

İngiliz Arşivinde olaylar şu şekilde ele alınmıştı: Türkiye, İngiltere ve Fransa ile yaptığı antlaşmalara göre, 1939 Eylül ayında savaşa katılmakla yükümlü değildi ve katılmadı da, ancak İtalya'nın savaşa girmesi Türkiye'nin müttefiklere katılmasını gerektiriyordu. İngiltere Türkiye'nin savaşa katılmayan tarafsız tutumunu kabul etmişti çünkü bunun Türkiye'nin Almanya tarafında olmasından daha iyi bir seçenek olduğu düşünülmüştü. Elçilik raporlarına göre, Dışişleri Bakanı Lord Halifax, Moskova'daki Sir Stafford Cripps'in Boğazlarda Türkiye'ye tanınan imtiyazların SSCB'ye rüşvet olarak verilmesi teklifini reddetmişti. Almanya'nın Yugoslavya ve Yunanistan'ı işgal ettiği sırada Türkiye savaşa girmemiş ve bunun yerine 18 Haziran 1941'de Almanya ile dostluk antlaşması imzalamıştı. İngiltere, Türkiye'nin Almanya'ya krom satışını engellemek yerine ilk zamanlarda bu duruma tepki göstermemiştir. 1942 Ekim'inde Türkiye'nin Almanya'ya krom satmasını kabul etmiş ancak İngiltere bu satışın miktarını kontrol altında tutmaya

Almanya tamirat borcu altında savaş tazminatı da ödeyecekti. Bu miktar 1921 yılında 56 milyar dolar olarak tespit edilmiş, bir süre sonra da 33 milyar dolara indirilmiştir. Bu miktar, Almanya'yı ekonomik ölüme mahkûm etmek anlamına geliyordu.” Bkz: Orhan Çekiç, *Mondros'tan İstanbul'a*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s.188-190.; Ayrıca bkz: Oral Sander, *Siyasi Tarih*, C.I, İmge Kitapevi, Ankara, 2003, s.402-403; Yücel Namal, “Trianon Barış Antlaşması Sonrasında Macar Ekalliyetler Sorunu”, *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015, s.21.; Şevket Ovalı, “İkinci Dünya Savaşı ve Nedenleri”, *Türk Dış Politikası: 1919-2012*, 2. Baskı, (Ed. Haydar Çakmak), Barış Platin Yayınları, Ankara, 2012, s.260

² Jean Claude Bureau, Guillaume Bigot, *Bütün Dünya Tarihi*, Dharma Yayınları, İstanbul, 2006, s.276.; İlhan Tekeli –Selim İlkin, *İkinci Dünya Savaşı Türkiye*, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.62.; Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.406-407.; *Kurun Gazetesi*, 27 Ekim 1935.; Hasan Köni, “II. Dünya Savaşı Döneminde Türk Dış Politikası”, *Atatürk Yolu*, Yıl: 1, Sayı: 1, Mayıs 1998, s.44-63.

³ Türkiye'nin Hatay temsilcisi Cevat Açıkalın Fransa ile aynı gün Antlaşma yapılmamasının en büyük nedeninin Hatay sorunu olduğunu anısında belirtmiştir. “Arrangement portant reglement definitif des questions territoriales entre la Turquie la Syrie” antlaşması ile Hatay Türkiye'ye katılınca sorun çözülmüştür. Bkz: Cevat Açıkalın, “Cevat Açıkalın'nın Anıları: 2. Dünya Savaşının İlk Yılları (1939-1941)” *Belleten*, C.LVI, Sayı 217, Aralık 1992, s.1003-1004.

⁴ FO, N 103/30/38 p.8.; FO, R 473/7/44. p.15.

⁵ Türkiye, İngiltere ve Fransa ile yaptığı anlaşmada Akdeniz ve Balkanlarda kendisine karşı yapılacak saldırıda müttefiklerin koruması garantisini aldı. Bkz: FO R 241/17/44, p.12-13; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2004, s.353-357; Von Papen, Mayıs 1939 Türk-İngiliz ittifakı için “Türkiye’de bizim şu andaki etkimiz İngiltere ve Fransa’nın etkisinden aşağı kalırsa Türkiye’nin doğusundaki ülkelerde, Irak, İran ve Arap dünyasıyla olan ilişkilerimiz ölümcül darbe yemiş olur” demiştir. Bkz: Selim Deringil, *Denge Oyunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 70-83.; *Cumhuriyet Ansiklopedisi* C.I (1923-1940), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.s.323.; “İngilizlerle Birleştik”, *Yeni Sabah*, 13 Mayıs 1939.; Karşılıklı yardım muahedesinin bariz iki karakteri vardır: 1- Muahede hiçbir devlete karşı olmayarak yalnız tedafüi mahiyettir. 2- Bu muahedenin tazammun ettiği hükümler arasında Türkiye'nin bu yüzden büyük şimal komşumuz Sovyet Rusya ile müsella bir ihtilafa gitmek mecburiyetinde kalmayacağına dair sarih bir ihtiraz kaydı konulmuştur. Bkz: “Türk, İngiliz, Fransız İttifakı”, *Cumhuriyet*, 20 Ekim 1939.; “Almanya-Sovyet Paketi”, *Cumhuriyet*, 23 Ağustos 1939.; William Hale, *Türk Dış Politikası (1774-2000)*, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003, s.81.

çalışmıştı.⁶ Görüldüğü üzere Türkiye’de yaşanan ekonomik ve iç politika sıkıntısı dış politikanın ana eksenini oluşturmuştur.

Türkiye savaşın dışında kalsa da savaşın ekonomik etkilerini en çok hisseden devletlerden biri olmuştur. Genç nüfusun büyük ölçüde silahlı olmaları kent ekonomisinin tüketim gereksinimlerini büyük ölçüde artırmış, kırlardan kentlere daha fazla gıda maddesi akışı gereği iase sorununu ortaya çıkarmıştı. Bir yandan ordunun donatılması ve beslenmesi öte yandan ithalatın daralması ekonomiyi olumsuz yönde etkilemişti. İçerde yaşanan Erzincan depremi ve İzmir civarındaki sel felaketi ekonomiyi daha da kötü hale getirmişti. İngiltere Türkiye’nin Almanya’ya krom başta olmak üzere pamuk, yün, tiftik, zeytinyağı gibi tüm ticaretini durdurmayı amaçlıyordu ancak Türkiye’nin yaşadığı ekonomik zorluklar nedeniyle kromun dışındaki ürünleri savaştan ayrı tutulması yönünde Türkiye ile antlaşmak istemişti. Temmuz 1942’ye kadar Türkiye’yi yöneten Refik Saydam Hükümeti, katı fiyatları denetlemek ve tarım ürünlerine düşük fiyatlarla el koymak üzere, 18 Ocak 1940’ta Milli Korunma Kanunu’nu Meclis’te yasalaştırmıştı. Savaş yıllarında büyük halk kitlesinin temel gıda maddesi olan ekmek üretim ve dağıtımında ortaya çıkan yetersizlik ve karaborsa olaylarını engellemek için Ocak 1942 itibarıyla önce Ankara hemen ardından İstanbul’da ekmek karneye bağlanmıştı.⁷ İşte söz konusu yıllarda Faik Öztürk Dâhiliye Vekilliği yapmış ve savaşın olumsuz koşullarına tanık olmuştu. Çalışmada, söz konusu olan görevindeyken hem meclis içinde hem de meclis dışında yer alan olaylar çalışmada değerlendirilecek sonrasında Türkiye’nin iç siyaset ve manzaralarından kesitler sunulacaktır. Öncelikle Faik Öztürk’in kısa bir biyografisine ardından ise Dâhiliye Vekillik yıllarına ve Meclisteki faaliyetlerine kronolojik olarak değinilecektir.

Mutasarrıflık ‘tan Dâhiliye Vekilliğine

Milli Mücadelenin geniş ağı içerisinde yer alan Faik Bey’in tercüme-i hal bilgileri ile ilgili derli toplu kaynak olmamakla birlikte kimlik bilgilerini ancak satır arası okumalardan elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda oluşturmaktayız. Öztürk, 1882’de Tekirdağ’ın ilçesi olan Malkara’da dünyaya gelmiştir. Babası Osmanlı Devleti’nde Bidayet Mahkemesi Başkâtipliği yapan Ali Rıza Efendi, annesi Naime Hanımdır. İlköğrenimini Malkara İptidai Mektebi, orta öğrenimini Malkara Rüştiyesinde tamamladı. Edirne İdadisinde kısa bir süre okuduktan sonra naklen Dersaadet İdadî Mülkiyesinde lise eğitimini tamamlamıştır. Meşrutiyet’in rafa kaldırıldığı, Osmanlı-Rus Harbi’nin sancılarının hissedildiği, otoriterleşmenin arttığı yıllar olan 14 Temmuz 1906’da II. Abdülhamid devrinde Batılı tarzda eğitim veren Mülkiye Mektebi’ni iyi bir Fransızca lisanı ile bitirmişti. Mezun olduktan sonra 3 Eylül 1906’da ilk hizmet yeri olan Edirne Vilayeti Maiyet Memurluğunda stajyerliğe başlamıştır. Burada 3 yıl hizmet verdikten sonra 16 Eylül 1909’da stajını bitirmek üzere Edirne Vilayeti İstilaat Komisyonu azalığına atanmıştır.⁸ Bu sıralarda İttihat ve Terakki’nin gizli örgütü içerisinde yer almıştır. Kazım Karabekir’in anılarında Faik Bey’e dair şu bölümler geçmektedir:⁹ “ *Bizim evde toplanmıştı. Burada İsmet, Seyfi, Jandarma Yüzbaşısı Rafet, Topçu Yüzbaşısı Sabri, sivillerden Faik beyler vardı. Topçu Yüzbaşısı Sabri Bey’le Faik Bey’in İstanbul’a kıyafet değiştirilerek gönderilmesine karar verdik. Birkaç da açık şifre (kod) verdik.*” Bu bilgi Cumhuriyet gazetesinde yer alan bir anıda doğrulanmaktadır. Yazıda “*Malkara’dan İstanbul’a gelip yükseköğrenimini yapan ilk delikanlı Mustafa Faik Bey. Mülkiye’de okuyor, okula giderken tramvayla*

⁶ Malcolm Yapp (Ed), *British Documents On Foreign Affairs*, Part III, 1940-1943), University, Publications Of America, 1997, s. XIV.; Ayrıca bkz: *Karagöz*, 22 Haziran 1941.; Von Papen antlaşma için, “ Alman devlet reisile hariciye nazırının da bana tarihi vesikayı imza etmek imkanını vermiş olmalarından dolayı pek memnun olduğumu beyan ederim. Çünkü bu suretle ben, Osmanlı ordusu saflarında bu memleketin evlatlarıyla büyük bir müşterek dava uğrunda yan yana harp ettikten sonra bundan böyle de bu işe sulh sahasında sebata devam edecek vaziyette bulunacağım.” Demistir. Bkz: “Von Papen dedi ki”, *Yeni Sabah*, 19 Haziran 1941.; “Türk Alman Dostluk Antlaşması Hariciye Vekaletinde İmza Edildi”, *Vatan*, 19 Haziran 1941.

⁷ FO. R 12194/2327/44 p.7; FO R 189/17/44; FO.R1/1/44; BCA, 30.18.1.2, Yer no: 89.128.4; Şevket Pamuk, *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014., s.199-200.; Kanun için bkz: T.C Resmi Gazete, no: 4417, Ocak 1940, s.167. ; TBMM Zabıt Ceridesi, C8, D VI, 1940, s.141.; Erdiç Tokgöz, *Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2007)*, İmaj Yayınevi, Ankara, 2007, s. 118-119.; Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2007)*, İmge Yayınevi, Ankara, 2008,s.82-84; Cemil Koçak, “Türkiye’de Karneli Yıllar”, *Tarih ve Toplum*, S.25. Ocak 1986, s.2. Dr. Refik Saydam, “Kanunun hedefi, Türk müdafaa kuvvetlerinin fevkalade hallerde ve seferberlikte en iyi şekilde tanzimine matuftur.” Demistir. Bkz: Yunus Nadi, “Başvekilimizin Dünkü Nutku”, *Cumhuriyet*, 19 Ocak 1940.; “Karneler Dün Dağıtıldı”, *Cumhuriyet*, 12 Ocak 1942.; Şevket Süreyya Aydemir, savaş yıllarında Türkiye’nin yaşadığı sıkıntıları anılarında şöyle anlatmaktadır: “Alınan telaşlı savunma tedbirleri de ziraat ve hayvancılıkta birden azalmalara meydan verdi. Harp içinde hububat ve yiyecek kıfayetsizliği mukadder görünüyordu. Türkiye’deki bütün akaryakıt depolarının istiap kapasitesi 100.000 tondan ibaretti. Bu, bir ihtiyatsızlıktı. Hepsisi de sahildeydi. O sırada bir akaryakıt komisyonunun başında çalışmıştım. Ama Akdeniz kapandı. Eğer denizaltılar müsaade ederse, ithalatımız Süveyş - İskenderun hattına münhasır kalacaktı. Memlekette sivil stokların bazen bir buçuk günlük bir miktara düştüğünü hatırlarım. Akaryakıt depolama tanklarımıza ise, artık bir tonluk bir kapasite bile ilâve edemedik. Bir petrol konsorsiyumu projesi bu sıralarda yapıldı.” Bkz: Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitap evi, İstanbul, s.500-501

⁸ *Parlamento Tarihi*, D.1, C.3 (1919-1920) s. 252-253; TBMM Albümü, C.1, I. Yasama Dönemi (1919-2010), s.20.; TBMM Azasının Tercümeihal Kağıt Örneği, Sicil no: 89.

⁹ Karabekir, Kazım, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.; Ayrıca bkz: *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1990.

yarış ediyor Mercan Yokuşu'nda. Edirne'de İttihat ve Terakki'nin gizli örgütünde çalışıyor. Kolağası İsmet (İnönü), Kolağası Kazım (Karabekir) yakın dostları.”¹⁰ diye bilgiler yer almaktaydı. Faik Bey, Tercüme-i Hal bilgilerinde kaymakamlık görev yerlerine dair şöyle bilgiler vermektedir:¹¹

“...24 Temmuz 326 dan 15 T. Sani 326 tarihine kadar işbu azalık uhdemde kalmak üzere Çorlu Kaymakamlığı vekâletinde bulundum. Badahu 2000 kuruş maaşla Çorlu Kaymakamlığına asaleti memuriyetim icra edilmekle istitlaat komisyonu azalığından infikak ve 16. Teş.sani 326 dan 18 Haziran 328 tarihine kadar Çorlu da ifayı vazife eyledim. O tarihte sofilo kaymakamlığına tahvilim cihetiyle 4 Temmuz 328 de kazayı mezkurde vazifeye mübaderet ve Balkan Harbi esnasında kazanın düşman eline düşmesi sebebiyle 7 Teş. Evvel 328 de İstanbul'a azimet ve Keşan Kaymakamlığı sıfatını muhafaza ettim. 6 Temmuz 329 dan 26 Ağustos 330 tarihine kadar 2000 kuruş maaşla Keşan Kaymakamlığında ve 26 Ağustos 330 dan 25 T. Sani 333 tarihine kadar 2500 kr. Maaşla Uzun köprü Kaymakamlığında ifayı hizmet ve 4000 kuruş maaşla terfian Nablus Mutasarrıflığına tayinim sebebiyle tarihi mezkurede İnfika eyledim. 8 K. Sani 334 den livanın düşman işgal eylediği Eylül 334 tarihine kadar Nablus'ta ifayı vazife eyledim...”

1917'de Uzunköprü Kaymakamlığı sırasında Aşar Vergisi'nin toplanmasında gösterdiği büyük gayretlerden ötürü Dâhiliye Vekâletince takdirname ile ödüllendirilmiştir. Yine kaymakamlığı süresince halktan ordunun gereksinimlerini karşılamak üzere topladığı malzemeleri yerine ulaştırması, askerin yerleştirilmesi hususunda gösterdiği olağanüstü gayretleri nedeniyle Beşinci Mecidi Nişanı ve zirai mükellefiyetinin uygulanması konusunda gösterdiği çaba sonucu 1917'de Dördüncü Mecidi Nişanı ile ödüllendirilmiştir.¹² 25 Kasım 1917'de Dünya Savaşı devam ederken Filistin Cephesinde Kudüs'ün kuzeyinde Batı Şeria'da yer alan Nablus'a atanan Faik Bey'in Mustafa Kemal Paşa ile tanışması¹³ bu tarihlerde gerçekleşmiştir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa Bağdat'ı geri almak üzere 5 Temmuz 1917'de Yedinci Ordu Komutanlığı'na¹⁴ tayin edilmiştir. Öztrak, bu görevi sırasında da ordunun gıda ve ulaşım ihtiyaçlarını karşılamak için gayret göstermiş bundan ötürü Üçüncü Mecidi Nişanı ve Üçüncü Osmanlı Nişanı, 1918'de de savaşın bitimine doğru ise başarıları nedeniyle Harp Madalyası ile taltif edilmiştir.¹⁵ Şehrin 1918'de İngilizler tarafından kuşatılması sonrası eylülün sonu tayini Kars'a çıkırsa da gidememiştir. Faik Öztrak, Nablus'tan İstanbul'a dönüş sırasında yaşadıklarını genel bir çerçeveye şöyle değerlendirmiştir:¹⁶

“Devletin karşılaştığı felâket, bir taraftan Türk olmayan unsurların gösterdikleri şımarıklıklar ve bayınca hareketlerle, diğer taraftan aramızda çıkan kinci, menfaatperest ve vatansız bir takım kimselerin Türk unsuru arasına saçmaya çalıştığı ayrılık ve fesat tohumlarıyla bir kat daha ağırlaşıyordu. Durum, bütün namus ve hamiyet sahiplerinin içini sızlatıyor, Millet ve Devletin geleceği hakkında endişeleri her gün biraz daha artırıyordu. Yabancı düşmanların tecavüzlerinden ne kadar korkuyorsam, içimizdeki sapık ve hayın kişilerin zararlı ve zehirli hareketlerinden de o kadar ve hattâ daha ziyade korkuyordum. Bir devlet ve millet için akla gelen en fena ve en korkunç şartlar bizde toplanmıştı. Düşmanlarımız kuşetli ve kızgın, ordularımız yenik ve perişan; Millet takatsiz ve şaşırmış, namus ve ulus onuruna sahip olanlar suçlu ve samktı. Ayrılık ve kargaşalık isteyenler meydanı açık ve serbest bulmuşlardı. Bu hâl böyle giderse, Devletin geleceği ve varlığı tehlikeye düşebilirdi...”

Mondros Mütarekesi'nden bir gün sonra 31 Ekim 1918'de Denizli Mutasarrıflığına tayin olmuştur. Yurdun dört bir tarafının işgal edildiği 3 Aralık itibarıyla de görevine başlamıştır.¹⁷ Çal Kaymakamı Fazıl Güleç Bey anılarında, Denizli'deyken, Öztrak ile yapmış olduğu görüşmeye yer vermiştir. Kendisine İttihat ve Terakkinin feshettiğini, onların bize bıraktıklarının daha fedakâr ve vefakâr olduğunu, İtilafçıların memleketi yalnız kendi hesaplarına istismar etmeyi düşündüğünü söylemiştir. Son olarak ise biz Türk evladıyız, “üç gün sonra yok olacak şahsi varlığımız için bugüne kadar

¹⁰ Müşerref Hekimoğlu, “Kocaman Bir Ağaç ve Fidan”, Cumhuriyet, 5 Ocak 1996.

¹¹ TBMM Azasının Tercümeihal Kâğıt Örneği, Sicil no: 89. (Ek-1); Ayrıca fotoğrafı için bkz: (Ek-1/b)

¹² Mehmet Aldan, “Faik Öztrak”, Türk İdare Dergisi, S.399, YIL 65, Haziran 1993, s.234.

¹³ Müşerref Hekimoğlu, “Kocaman Bir Ağaç ve Fidan”, Cumhuriyet, 5 Ocak 1996.

¹⁴ “Bağdat'ın tekrar alınması amacıyla hazırlanan Yıldırım Orduları Grubu'nun, 6, 7 ve 8. Ordulardan oluşacağı planlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Halep toplantısına katıldıktan sonra Diyarbakır'daki 2. Ordu Komutanlığı'na geri dönmüştür. Haziran 1917'de Enver Paşa Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta kendisini 7. Ordu Komutanlığına getirmek istediğini, bu görevi kayıtsız şartsız kabul edip etmeyeceğini sormuştur.” Konu hakkında detaylı bilgi için bkz: Süleyman Hatipoğlu, Filistin Cephesi'nden Adana'ya Mustafa Kemal Paşa, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2009, s.18-29.; Lord Kinross, Atatürk, Altın Kitaplar, İstanbul, Kasım 2007, s.134-135.; Nimet Arsan (derleyen), Atatürk'ün, Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s.14-15.

¹⁵ Aldan, a.g.m, s.234-235.; Ayrıca bkz: Volkan Payaslı, “I. Dönem TBMM'de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme”, Tarih Okulu Dergisi, Yıl 11, Sayı XXXIV, Haziran 2018, s.711-766.

¹⁶ Aldan, a.g.m, s.235.

¹⁷ Parlamento Tarihi, D.1, C.3 (1919-1920) s. 252.; TBMM Azasının Tercümeihal Kâğıt Örneği, Sicil no: 89.

bağlandığımız idealleri feda edemeyiz. Tabii, o ideallerin icaplarına uyarız. Birkaç gün sonra belki beni de seni de azledeceklerdir. Zararı yok, önümüzde açılacak çetin imtihan günlerinde yine idealimizi kaybetmeyelim". demiştir.¹⁸ Bu bağlamda Öztürk'in milli kurtuluş için çaba gösterdiğini ve etrafındakileri de bu ideal doğrultusunda yönlendirdiğini görmekteyiz. Aynı zamanda Faik Bey, kaymakamları aydınlatmak için onlara "Allah korusun oralar da işgal edilecek olursa, işgal kuvvetlerine karşı daima ciddi ve tabii hakaret oluşturmamak şartıyla soğuk bir vaziyet alınmalı ve işgal keyfiyeti protesto edilmekle beraber gerek Hükümetin ve gerek ahalinin hukuk ve haysiyetine aykırı her hareket kayıt ve şiddetle protesto edilmelidir. Hükümet işlerine en küçük bir müdahalenin bile kabul edilmemesi ve fakat Hükümet görevlerinin ve bilhassa inzibat görevlerinin mükemmelen ve her zamankinden daha iyi temin olunması lâzımdır. Bu bakımdan memurların ve jandarmanın kat'iyen vazifeleri başından ayrılmasının her hâlde sağlanması himmet ve hamiyetinizden ve kendilerinin gayret ve namuslarından beklenmektedir. " şeklinde bir telgraf göndermiştir.¹⁹

15 Mayıs gecesi sabaha doğru İzmir, Yunan askeri tarafından işgal edilince İzmir Redd-i İlhak Heyeti ve Belediyesi yurdun her tarafında olduğu gibi Denizli'ye de Yunan işgalinin başladığını haber veren bir telgraf göndermiştir. Faik Bey, telgrafi alır almaz Denizli Askeri Şube Başkanı Tevfik Bey'i, Müftü Ahmet Hulusi Efendi'yi, Belediye Başkanı Hacı Tevfik Bey'i ve şehrin ileri gelenlerden bazılarını yanına çağırarak onlara telgrafi okumuştur. Müftü Ahmet Hulusi, bu toplantıdan hemen sonra Kayalık Camii'ndeki sancağı alıp, "tekbir" sesleriyle halkı Belediye binası önünde toplamış, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiğini anlatıp Faik Bey ile halkı aydınlatmaya çalışmıştır. Faik Bey aynı zamanda işgal haberini Konya üzerinden Dâhiliye Vekâlet'ine bildirmiştir. Mutasarrıf Faik Bey ve Ahmet Hulusi Efendi Haziran 1919 Heyet-i Milliye kurmak için faaliyete geçmiş ve şehrin ileri gelenleri ile vatanperverlerini bu oluşum içine çekmeye çalışmıştır. 25 Haziran 1919'da Müftü Efendi ile Faik Bey, "Denizli Müdafaa-i Hukuk Redd-i İlhak Cemiyeti" nin kuruluşuna diğer arkadaşlarıyla vesile olmuştu.²⁰ Rahmi Apak, cemiyet kuruluşundan sonra Faik Bey ile ilgili anılarına şunları not etmiştir:²¹ "Denizli Mutasarrıfı Faik Bey (şimdi Dâhiliye Vekili Faik Öztürk) ile Çine'deki Tümen Komutanı arasındaki bir telgraf muhaberesini buraya yazmak faydasız olacaktır. Denizli'deki Mutasarrıf Faik Öztürk, Aydın mutasarrıfı kabilinden gevşeklerden değil. Bu zat, bilakis, milli harekâtı uyandıran, körükleyen ve yaptıran idealcilerdendir." Faik Bey "Yunanlılar Denizli'ye gelecek olurlarsa Sarayköy Köprüsü'nde kendilerini karşılayarak Denizli'ye gelmelerine halkın razı olmadığını ve binaenaleyh gelmemelerini söyleyeceğine dair" düşüncelerini tümen komutanına bildirmiştir. Aynı zamanda 57 nci Tümen Kumandanı Albay Şefik Aker'e şu manidar telgrafi çekmiştir:²²

"Yunanlıların ileri harekâtta devamı, konferans kararına müstenit olmayıp, mukavemet ve hatta suale maruz kalmamalarından ileri geldiği anlaşılıyor. Konferans kararına müstenit olsa İzmir'de olduğu gibi, Aydın ve Nazilli'de dahi bundan bahisle bir nota verilmek ve konferans kararından Osmanlı hükümeti, gerek merkezde ve gerekse meşgul mahallerde resmen haberdar edilmek lâzım gelirdi. Hâlbuki böyle şeyler yapılmıyor. Diğer taraftan, Nazilli'yi işgal eden kuvvet, Akçadan mürur ederken kumandan, Nahiye Müdürünü görerek işgal maksad ile değil, belki Rumların müracaat ve istimdadi üzerine, korumak kasdile geldiklerini söylemiş olmasından ve Aydın ve Nazilli telgraf muhaberelelerinin vesairenin kontrol edilmemesinden anlaşılıyor. Bu sebeple bendeniz, Mend(e)res sahilinde ve güzergâhta küçük, yani birkaç yüz kişilik bir kuvvet bulundurarak oradan geçmek isteyen Yunan kuvvetine, ne maksatla geldiklerini sormak ve konferans kararına müstenit ise bunun usulü dairesinde hükümete ihbarı lüzumunu ihtar etmek ve böyle bir muamele yapıp hükümeti matbualarından emir olmadıkça, gelen kuvveti, muntazam bir kuvvet suretinde tanımakta mazur olduklarını ve bilmeceburiye bir çete şeklinde telâkki ederek ona göre muameleye mecbur olacaklarını ve bunun mes'uliyeti bittabi müsebbiplerine ait olacağını beyan eylemek pek münasip ve hattâ bizim için bir vazife olduğuna kaniim. Bu sebeple Alay Komutanı Hakkı Bey'e iki yüz kişilik zayıf müsellâh bir kuvvet tertip etmesini rica eylemiştim. Bir cevap alamadım. Zannedersem bunu zatı âlileri de terviç ve tasvip buyururlar. Bunu yapabilirsek, belki de Menderesin bu tarafını kurtarmış oluruz. Buraya gelmekte olan süvari bölüğü de bu işe iştirak edebilir. İndelicap geri çekilmeleri bittabi mümkün ve kolaydır. Bu husustaki fikri âlilerinin beyanını rica ederim efendim. İmza: FAİK"

Öztürk, İstanbul Hükümeti'nin asayiş ve huzuru bozan İttihatçıların tutuklanmaları emrine kulak asmadığı gibi hiçbir kamu görevlisi hakkında soruşturma yapmamış, kimseyi Harp Divanına göndermemiş, İzmir Valisi Kambur İzzet Bey'e cevap verme gereği bile duymamıştır.²³ Daha sonra 3 Temmuz 1919 tarihli ve 168 sayılı telgrafında Valiye şu cevabı vermiştir: "Yunanlıların ayak bastıkları yerlerde Müslüman ahaliyi yok etme amacım güttükleri, yaşanan olaylarla, hatta yabancıların tanıklıklarıyla sâbit olduğu kaydedildikten sonra, işgalin sürdürülmesi hâlinde ahaliyi,

¹⁸ Aldan, a.g.m, s.236.

¹⁹ Aldan, a.g.m, s.241.

²⁰ Nuri Köstüklü, *Milli Mücadelede Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990, s.51/69.; Sabahattin Selek, *Milli Mücadele, C.I*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2002, s.213-214.; Ali Sarıkoyuncu, "Milli Mücadelede Din Adamları ve Atatürk", C.15, *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, 2002, s.984.

²¹ Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, TTK, Ankara, 1990, s.80.

²² Apak, a.g.e, s.81-82.; Celal Bayar, *Bende Yazdım C.6*, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997, s.152.

²³ Aldan, a.g.m, s.236-237.

(1939-1942)

kendini savunmaktan hiçbir kuvvetin alıkoymayacağı açıklıkla bildiriliyordu.”²⁴ Mücadele bu şekilde seyrini alırken Rumlar, Aydın yönünde ilerleyen Yunan kuvvetlerinden cesaret alarak onları karşılamak üzere Sarayköy'de iki farklı yere zafer takı kurmuşlardı. Mutasarrıf Faik Bey, 12 Haziran'da Sarayköy'de bulundukları sırada bu takları görünce takların kurulmasına engel olmadıkları ve yıkmadıkları için Sarayköy Kaymakamı Ferid Bey ve Jandarma Komutanı Faik Bey'i suçlamış ve savunmalarını isteyerek durumu Dâhiliye Vekâletine bildirmiş, sorumluların görevden alınmalarını vekâletten istemişti.²⁵ Ağustos 1919'da Denizli'ye gelen Jandarma Genel Komutanı Kamil Paşa'ya milli mücadelenin meşru olduğunu ve kuva-yı milliyenin vatanın, milletin ırzını ve canını müdafaa etmekten başka bir amaç gütmeyişini ve kendisinden bu gerçeği Dâhiliye Nezaretine bildirmesi ricasında bulunmuştu. İstanbul Hükûmeti'nden silah temin etmek üzere kuva-yı milliyeciler tarafından tutuklanan Kemal Paşanın serbest bırakılması için çaba sarf etmiştir.²⁶ Faik Bey, kuva-yı milliyenin teşkilatlanması için büyük çaba sarf etmiş aynı zamanda onlara silah yardımında bulunmaya çalışmıştır. Bu amaçla Eylül 1919'da Faik Bey, İstanbul'a giderek Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile görüşmüştür. İstanbul'dan Hacı Şükrü Bey'e gönderdiği mektupta, İstanbul'dan kaçırabileceği harp malzemesi konusunda şunları dile getirmiştir:²⁷ “ bendeniz burada tedarik eylediğimiz 800 mavzer silahıyla birçok mekanizma ve cephaneleri beraberimde alıp getirmek maksadıyla kaldım. İşte bunların sevki için lazım gelen vasıtaları tedarik ve hazırlamakla meşgulüz ve inşallah bu hafta zarfında, bunlarla birlikte hareket edip geleceğiz.”

Faik Bey²⁸, Demirci Mehmet Efenin²⁹ affının sağlanmasında ve Milli Mücadeleye katılmasında önemli katkıları olmuştur. Demircinin Aydın ve Havalisi Umum Kuva-yı Milliye Kumandanı unvanını almasına yardımcı olmuştur. Ancak Efenin Denizli'ye yerleşmesi ve yerel yönetim üzerinde etkisini artırması sıkıntılara yol açmıştır. Nitekim Demirci'nin arkadaşları bazı kişilerce soyulunca, Demirci durumu Faik Bey'e ileterek sorumluların biran evvel yakalanması aksi takdirde Faik Bey'in hükümet binasına girmemesi yönünde onu tehdit etmiştir. Faik Bey'in durumu Ankara Dâhiliye Vekâletine bildirmesi üzerine, yerini Tahrirat Kâtibine devrederek 19 Mayıs 1920 tarihinde Ankara'ya çağırılmıştır. Ankara'ya geldikten sonra Haziran 1920'de Dâhiliye Vekâleti Sicil ve Memurin Müdürlüğüne daha sonra da 19 Ağustos'ta Teftiş Heyeti Umum Müdürlüğüne atanmıştır.³⁰

16 Mart 1920'de İstanbul işgal edilmiş ardından Mebusan Meclisi kapatılmıştır. Mustafa Kemal Paşa 19 Mart 1920'de Valiliklere, Bağımsız Sancaklara ve Kolordu Komutanlarına olağanüstü yetkiler taşıyan bir meclisin Ankara'da toplanacağını bildirmiş, dağılmış olan milletvekillerinden Ankara'ya gelebileceklerin de bu meclise katılmaları ve verilen talimat gereğince seçimlerin yapılmasını istemiştir.³¹ Bazı yerlerde seçim yapılırken kimi iller işgal altında olduğu için

²⁴ Aldan, a.g.m, s.245.

²⁵ Recep Kılıç, *Mili Mücadelede Denizli ve Denizli Olayı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2007.; Ayrıca bkz: Tarih Kodal, "Millî Mücadele'de Denizli ve Önemi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIV, 42, Ankara 1998.s. 1038-1039.; Tahir Kodal, "Millî Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa Ve Denizli İlişkileri," *Bilgi*, Sayı, 3, Kış 2012, s. 241-249

²⁶ Aldan, a.g.m, s.250.

²⁷ ATASE, K.I: 427, D:5, fh: 30, 30-1'den aktaran için bkz: Köstüklü, a.g.e, s.146.

²⁸ Faik Bey, anılarında diğer bir kuva-yı milliyeci olan Galip Hoca (Celâl Bayar) hakkında şu bilgilere yer vermektedir: “İttihat ve Terakki Fırkası'nın İzmir sorumlu kâtibi Celâl Bey, ad ve kıyafet değiştirerek “Galip Hoca” adıyla Kuvâ-yı Milliye'ye katılmış, 1919 yılı Temmuz ortalarında, Köşk'te bulunan Aydın Kuvâ-yı Milliye karargâhına gelmiş ve Demirci Mehmet Efe ile birlikte çalışmaya başlamıştı. Ancak Celâl Bey'in, tanındığı bir bölgede kimliğini gizleyerek cephede bulunması, milli hareketin, İttihat ve Terakki hareketi olduğu hakkında şüphe ve söylentilere yol açmıştı. Bu durumun devam etmesi üzerine Faik Bey, “Katıksız bir İttihatçı” olan Komiser Hamdi Bey de Celâl Bey'e haber göndererek özveride bulunup bir süre cepheden uzaklaşması ve izini kaybetmesi önerisinde bulundu.” Bkz: Aldan, a.g.m, s.248.

²⁹ “Faik Bey, Karacasu'daki çetelerin şekavedinin teşvik ve tertipçisinin Demirci Mehmet olduğuna inanmış ve onun affedilmesiyle bölgedeki şekavetin önlenilebileceğine inanmıştır. Daha sonra Demirci Mehmet Efenin affedilmesine aracı olmuştur. Daha sonra Demirci Mehmet Efenin cephenin sevk ve idaresini almasıyla birlikte, Faik Bey, Demirci Mehmet Efenin tutum ve davranışlarından Dahiliye Nezaretine sürekli dert yanmış “cahil ve bağı” olan bu insanın bölgedeki etkisini kırmak için muntazam bir asker ve jandarma kuvveti gönderilmesini ısrarla talep etmiş hatta bu isteklerin yapılmadığı takdirde başka bir mahalle tayini istemiştir” BOA. DH.KMS.DN.52-3,VN.45'ten aktaran için bkz: Osman Akandere, Erol Akcan, “Millî Mücadele Döneminde Demirci Mehmet Efe ile Denizli Mutasarrıfı Faik Bey Arasındaki İlişkiler”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu*, (ed Ayfer Özçelik), Pamukkale Üniversitesi Yayınları, Eylül 2006, s.542;

³⁰ Emine Pancar, *Aydın ve Muğla Kuva-yı Milliyesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora tezi, İzmir, 2010,s.375.; Bayram Bayraktar, “Millî Mücadele'de Denizli Olayı” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.VIII, S.XXII, (Kasım 1991) s. 143.; Sıtkı Aydinel, *Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekatı*, Vadi Yayınları, İstanbul, 2008.; *Parlamento Tarihi*, D.1, C.3 (1919-1920) s. 252-253.; *TBMM Albümü*, C.1, I. Yasama Dönemi (1919-2010), s.20.; *TBMM Azasının Tercümeihal Kağıt Örneği*, Sicil no: 89.

³¹ “1)Memleket işlerini idare etmek ve denetlemek üzere, Ankara'da olağan üstü yetkilere sahip bir meclis toplanacaktır.2)Bu meclise üye olarak seçilecek kimseler, milletvekilleri ile ilgili yasa hükümlerine bağlıdırlar.3)Seçimlerde sancaklar esas alınacaktır.4)Her sancaktan beş üye seçilecektir. 5) Seçim her sancakta, o sancağın kendi ilçelerinden çağıracağı ikinci seçmenlerle, sancak merkezinden seçilecek ikinci seçmenlerden, sancak idare ve belediye meclisleriyle Müdafaa-i Hukuk yönetim kurullarından; illerde, il merkez

seçimler yapılamamıştır. Mustafa Kemal Paşa seçim yapılamayan yerler için Milli Mücadeleye fayda sağlayacak kişileri aday olarak göstermiş, nihayetinde Meclis 23 Nisan 1920 tarihinde açılmıştır.³² Mustafa Kemal Paşa Nablus'tan tanıdığı Faik Bey'i, 20 Ağustos'ta yapılan seçimlerde aday göstermiş ve yapılan seçimde Faik Bey I. Dönem TBMM Cebelibereket milletvekili olarak seçilmiştir. Meclis açıldıktan beş ay sonra yani 13 Eylül'de Meclis'e katılmıştır. 19 Eylül 1920 tarihindeki Meclis oturumunda mebusluğu meclisçe kabul edilmiştir.³³ Mayıs 1921'de yapılan seçimlerde Birinci Grup üyesi olmuştur.³⁴ TBMM'nin ilk toplantı yılında (23.04.1920-28.2.1921) İçişleri Komisyonu'nda görev almıştır. II. toplantı yılında hastalanması üzerine sanatoryumda tedavi gördüğü sürece bu toplantı yılında özel izinli sayılmasına 21 Nisan 1921'de Genel Kurulca karar verilmiştir.³⁵ Hastalığının azalması sebebiyle 1 Haziran 1922'de Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf göndererek Avrupa'da kendisi için uygun bir vazife istemiştir.³⁶ Bu sırada kazanılan Sakarya zaferi münasebetiyle Mustafa Kemal Paşa'ya tebrik mektubu göndermiştir.³⁷ Tedavisi bittikten sonra dördüncü toplantı yılında İçişleri ve Dışişleri komisyonlarında görev almıştır. 1937'de Trakya gençlerinin Halkevinde toplanmaları münasebetiyle Atatürk'e gösterilen ilgi onu çok duygulandırmış ve Atatürk bu toplantı gerçekleştiren Özlak'a teşekkürlerini içeren bir telgraf yollamıştı.³⁸ İkinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci dönemlerde Tekirdağ'dan milletvekili seçilerek çok partili dönemde dahi CHP'de yer almıştır.³⁹ 6. dönemde, 1 Kasım 1939'da yapılan seçimlerde TBMM Başkanvekili olmuştur.⁴⁰ İsmen İnönü, Meclis Başkan Vekilliğine seçilen Özlak'a şu telgrafı

kurullarıyla, il yönetim kurullarından, il merkezindeki belediye meclisinden il merkezi ile merkez ilçesi ve merkeze bağlı ilçelerin ikinci semenlerinden oluşturulmuş bir kurul tarafından aynı günde ve aynı oturumda yapılır.6)Bu meclis üyeliğine, her parti, zümre ve dernek tarafından aday gösterilmesi mümkün olduğu gibi, her ferdin de bu kutsal mücadeleye fiilen katılması için bağımsız olarak adaylığını istediği yerden koyma hakkı vardır.7)Seçimlere her bölgenin en büyük sivil yöneticisi başkanlık edecek ve seçim güvenliğinden sorumlu olacaktır.8) Seçim, gizli oyla ve salt çoğunluk esasına göre yapılacaktır; oylar, kurulun kendi içinden seçeceği iki kişi tarafından ve kurul önünde sayılacaktır. 9) Seçim sonunda, bütün kurul üyelerinin imzalayacakları veya kendi mühürleri ile mühürleyecekleri üç nüsha tutanak düzenlenecek; bir tanesi yerinde alıkonularak, öteki iki nüshadan biri seçilen şahsa verilecek, diğeri Meclis'e gönderilecektir. 10)Üyelerin alacakları ödenek daha sonra Meclis'çe kararlaştırılacaktır. Ancak, geliş yolları seçim kurullarının zarurî masraflar olarak uygun görecekları miktar üzerinden mahallî idarelerce karşılanacaktır. 11)Seçimler, en geç on beş gün içinde Ankara'da çoğunlukla toplanmayı sağlayacak şekilde tamamlanarak, üyeler hareket edecek ve sonuç üyelerin adlarıyla birlikte derhal bildirilecektir. 12) Telgrafın alındığı saat bildirilecektir.” Bkz: Atatürk, *Nutuk*, (Sadeleştiren: Zeynep Korkmaz) Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009. s.286-288.; Ayrıca bkz: Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *İlk Meclis*, Cumhuriyet Yayınları, 1999, s.12-14.; Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri Ve Milli Mücadele*, CII, İş Bankası Yayınları, 1998, s.404-442.; Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.s.606

³² İhsan Güneş, *Birinci Meclisin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009.s.64; Ahmet Demirel, *İlk Meclisin Vekilleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.s.75.; İhsan Güneş, “Atatürk Döneminde Türkiye’de Seçimler (1919-1938)”, *Cumhuriyetin 80. Yılına Armağan*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2004, s. 213; Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *İlk Meclis*, Cumhuriyet Yayınları, 1999, s.6-7.; Rıdvan Akın, *TBMM Devleti (1920-1923)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.46-50.

³³ *TBMM Azasının Tercümeihal Kağıt Örneği*, Sicil no: 89; *Parlamento Tarihi*, D.1, C.3 (1919-1920), s.252-253; Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet*, s.94.; *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.4,D.I, 19 Eylül 1920, s.190.

³⁴ Veysel Genya, *TBMM Albümü*, TBMM Basımevi, Ankara, 1945. s.24-250.

³⁵ “19/Nisan/1337 tarihli üçüncü Divanı Riyaset Kararı. Müptelâ olduğu hastalığın tedavisi İsviçre sanatoryumlarında bir sene müddetle kalmasına mütevakkıf olduğu merbutu eti'b'ba raporu ile müeyyyet olduğundan senei içtimaiye nihayetine kadar mezuniyet itası ve bu müddete mahsus tahsisatın dahi itasını mübeyyin Cebelibereket Mebusu Faik Beyin takrirî Divanı Riyasette ledelmüzakere mazereti şayanı kabul görölerek 1337 senei içtimaiyesi nihayetine kadar mezuniyet itası tensibedilmiş ve mumaileyhin bu mezuniyetten matlubolan neticeyi elde edebilmesi sanatoryumda uzun müddet tedavisi için muktezi me'blâğm mevcudiyetine mçnut idüğüne ve nisabı müzakere kanununda ise azayı kiramin mezun olacağı müddetten senede nihayet üç maha mahsus nısıf tahsisat verileceği müsarrah olmasına mebni miri mumaileyhin hayatını kurtarmak için sanatoryumda kalacağı müddete ait tahsisatın itası zirde şekli muharrer olan kararname, Heyeti Umumiyenin kabulüne mütevakkıf olduğundan keyfiyetin tasviben Heyeti Umumiyeye arzına karar verildi. Kararname Cebelibereket Mebusu Faik Beye sanatoryumda tedavi olunduğu müddetçe 1337 senei içtimaiyesine mahsus olmak üzere Mecliste ifayı vazife etmiş gibi tam tahsisat ita olunur.” Bkz: *TBMM Zabıt Ceridesi*, D.1,C.10, 21 Nisan 1920, s.56.

³⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Kalem Mahsus Müdüriyetine çekilen telgraf için bkz: *Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, A-III-7, D-18, F-70.

³⁷ Mektup için bkz: *Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, A-VII-2-6, D-91, F-1.

³⁸ *Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, A-VII-2-C, D-92-F-1-367.

³⁹ Tekirdağ Milletvekili seçildiğinde Atatürk'e şükran ve bağlılık telgrafı çekmiştir. Kendi imzasını taşıdığı telgrafta okunduğu kadarı ile şunlar yazmaktaydı: “Tekirdağ Sayırlığına bu defada memleketimden namzetliğimi koymakla gösterilen teveccühünden dolayı teşekkürlerimi, saygılarımı ve candan bağlılığımınla birlikte Ulu Önderimin Yüce Katına sunarım. Bu vazifeyi yaparken duyduğum...İftharın büyüklüğünü...diler ellerinizi öperim.” Bkz: *Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, A-VII-2-E, D-92-F1-32.

⁴⁰ Celal Bayar'ın Özlak'ı Başkanvekilliğine aday göstermesi, İnönü'ye gönderdiği telgrafta şöyle belirtilmişti: “Bugün fırkanın mutad içtimaları vardı. Hariciye Vekilimiz muvaffak ve azalar üzerinde hüsnü tesir yapan beyanatta bulundu. Münhal olan Meclis Reis Vekilliğine Tekirdağ Sayırları Faik Özlak'ın namzetliğini kabul etti. Zati devletlerin çok rahat seyyahatlarına umumi heyet ıttıla kesbedince tazimleriyle beraber sıhhatle yolculuğunuzun geçmesi temenniyatında bulundu. Tazimlerimle arz ederim.” Bkz: *Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi*, Yer No: 2-10-14, Fihrist No: 4633. (6.12.1938)

(1939-1942)

çekmiştir.⁴¹ “*Büyük Millet Meclisinin hakkınızdaki yüksek intihabını tebrik eder ve size yüce muvaffakiyetler dilerim.*” 26 Ocak 1939-7 Mayıs 1942 arası Dâhiliye Vekilliği, 7.dönemde ise CHP Grup Başkanvekilliği yapmıştır. Müttefiklerin savaş sonrası dünya düzenini şekillendirmek, uluslararası barışı korumak için kurmayı düşündükleri Birleşmiş Milletler Cemiyeti'nin kurulması 15 Nisan'da ABD'de düzenlenecek olan Sanfrancisco kararına bağlanmıştı. Müttefikler konferansa katılacak devletler için Almanya ve Japonya'ya savaş açma koşulu koymuştu. Yalta konferansında ABD ve İngiltere Türkiye'den söz konusu devletlere savaş ilan etmesini istemiştir. Faik Öztrak ve arkadaşlarının önerileri doğrultusunda Almanya ve Japonya'ya savaş ilan edilmiştir.⁴² 1943'te Çocuk Esirgeme Kurumu Olağanüstü Genel Kongre Başkanlığını yapmıştır.⁴³ 1912 yılında Hesna Hanım ile evlenmiş ve bu evlilikten beş çocuk sahibi⁴⁴ olan Faik Öztrak 30 Mayıs 1951'de vefat etmiştir. Yeşil Şeritli istiklal madalyası Milli Mücadeledeki fedakârlığından dolayı 19 Kasım 1925'te Kırmızı-Yeşil şeritli madalya ile değiştirilmiştir.⁴⁵

2. Faik Öztrak'ın Dâhiliye Vekilliği Yılları ve Dönemin Siyasi Olayları

25 Ocak 1939 tarihinde Başbakan Celal Bayar'ın istifası üzerine Cumhurbaşkanı İsmet İnönü yeni hükümeti kurma görevini Dr. Refik Saydam'a⁴⁶ vermiştir. Saydam, Bayar kabinesindeki bakanlardan sadece ikisini değiştirmiştir. Bunlardan biri kendisinden boşalan Dâhiliye Vekâletiydi. Bu bakanlığa Faik Öztrak'ı getirmişti.⁴⁷ Cumhuriyet gazetesi, “*Parti, Hükümet Teşkilatından Ayrılıyor*” haberinde şu bilgilere yer vermiştir:⁴⁸ “*İlk tetkiklerin verdiği netice olarak Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin ayrılmasına karar vermiş ve bu karar Tekirdağ Mebusu Faik Öztrak'ın Dâhiliye Vekaletine tayin olduğu bugün tatbik edilmiş ve Genel Sekreterlik Dr. Fikri Tüzere tevdi edilmiş bulunuyor.*” Böylelikle Öztrak'a ek olarak CHP Genel Sekreterliği verilmemiştir.

Beşinci meclis, 27 Ocak 1939'da Trabzon Milletvekili Hasan Saka, İstanbul milletvekili Refik Saydam, Seyhan Milletvekili Hilmi Uran ve Erzurum Milletvekili Fikri Tüzere'in vermiş oldukları seçimlerin yenilenmesine yönelik önergeyi kabul etmiştir. Seçim kararının alınmasından hemen sonra aynı gün, aynı dört milletvekilinin verdikleri bir başka önergenin de kabul edilmesiyle meclis faaliyetlerine son verilmiştir.⁴⁹ 1939 Şubat ayının başlarında Dâhiliye Vekili Öztrak, Umumi Müfettişliklere, Valilere gönderdiği yazıda “*Yeni Türkiye'nin milli ve modern prensipleri, Atatürk'ün kurduğu nizamın ana çerçevesinden zerre kadar infırat göstermeyecektir. Buna inanmayan bir vatandaş tasavvur edilemez.*” demiştir. Yunus Nadi “*Dâhiliye Vekilimizin Yerinde Bir Tamimi*” adlı yazısında Saydam Hükümeti'nin Cumhuriyet Halk Partisinin hükümeti olduğunu, inkılapçı partinin ilkelerini aynen bu hükümetin de devam ettirdiğini İnönü, Saydam, Çentinkaya ve Saraçoğlu'nun Atatürk'ün en yakın dava arkadaşları olduğunu, hatta Faik Öztrak'ın bile Kurtuluş Savaşının her aşamasında yer aldığını ve onlara Cumhuriyet'i emanet ettiğini anlatmıştır.⁵⁰ 10 Şubat 1939'da CHP bütün illerde aday göstereceğini ama birkaç ilde bağımsız adaylar için boş yer bırakılacağını belirtmiş, 13 Mart'ta da ikinci seçmen adaylarının listesini açıklamıştır. İkinci seçmenler belirlendikten sonra 26 Mart'ta

⁴¹ *Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi*, Yer No: 2-10-14, Fihrist No:4608-7.

⁴² Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 4. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s.139.; Ayrıca bkz: “*Birleşmiş Milletler Beyannamesine katıldık, San Francisco Dünya Nizamı Konferansına Gideceğiz*”, *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1945.; “*Almanya ve Japonya'ya Harp İlan Ettik*”, *Akşam*, 24 Şubat 1945; *Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi*, Yer No: 2/10-14, Fihrist No: 4633.

⁴³ *Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi*, Yer no: 2-12-17, Fihrist No: 6415-21.

⁴⁴ *Cumhuriyet* gazetesinde çocuklarının ismi şöyle verilmiştir: Adnan, Orhan, İlhan Öztraklar, Handan İnan, Ülker Başkut kardeşler. Bkz: *Cumhuriyet*, 5 Ocak 1996; Mehmet Aldan, “*Faik Öztrak*”, *Türk İdare Dergisi*, S.399, YIL 65, Haziran 1993,s.234.

⁴⁵ FO, R 8435/8435/44, p.260.; *Parlamento Tarihi*, D.1, C.3 (1919-1920) s. 252-253.; *TBMM Albümü*, C.1, I. Yasama Dönemi (1919-2010), s.20.; *TBMM Azasının Tercümeihal Kağıt Örneği*, Sicil no: 89.

⁴⁶ FO, R 8435/8435/44, p.278'de Saydam ile ilgili şu bilgiler yer almıştır: 1878'de doğdu. İstanbul ve Almanya Tıp Fakültesinde çalıştı. Sonra ilaçlar üretti. Birinci Ankara Meclisinde 1921'den 1923'e kadar Beyazıt milletvekili seçildi. İl zamanlarda Mustafa Kemal'in destekçisi oldu. 1923'ten 1937'ye kesintilerle birlikte hem İnönü hem Fethi Okyar döneminde sağlık bakanı oldu. 1933'te Maliye ve Eğitim Bakanlığı yaptı. İsmet'in 1937'de Londra'da olması sebebiyle Başbakanlık yaptı. Celal Bayar hükümetinde sağlık sorunu nedeniyle istifa etmiş ve tedavi için yurt dışına çıkmıştır. 1939'da Celal Bayar'ın istifası üzerine Başbakanlığa atanmıştır. 1939 Martında İstanbul Milletvekili seçildi. Akıcı Fransızca konuşmakla beraber evli değildir.

⁴⁷ Yeni kabine şu kişilerden oluşmaktaydı: Başvekil: Refik Saydam (İstanbul), Adliye V: Fikret Sılay (Konya), Milli Müdafaa V: Naci Tınaz(Bursa), Dâhiliye V: Faik Öztrak (Tekirdağ), Hariciye V: Şükrü Saraçoğlu (İzmir), Nafia V: Ali Çetinkaya (Afyon), Maarif V: Hasan Ali Yücel (İzmir), İktisat V: Hüsnü Çakır (İzmir), Sıhhat V: Hulusi Alataş (Bursa), Gümrük V: Ali Rana Tarhan (İstanbul), Ziraat V: Muhlis Ekmen (Bursa) bkz: Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, C.II, Remzi Kitapevi, İstanbul,1967,s.42.; Ayrıca bkz: *TBMM Zabıt Ceridesi*, D.5, C.29, 25 Ocak 1939. s.143.; Yunus Nadi, “*Yeni Kabine Refik Saydamın Riyaseti Altında Kuruldu*”, *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1939.; Şerafettin Turan, *İsmet İnönü*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2003,s.153.; *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1939.

⁴⁸ “*Parti, Hükümet Teşkilatından Ayrılıyor*”, *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1939, Turan, a.g.e, s.32; Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi* C.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.18.

⁴⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C 29, D V, 1939, s.220-224; Ahmet Demirel, *Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.221.

⁵⁰ Yunus Nadi, “*Dâhiliye Vekilimizin Yerinde Bir Tamimi*”, *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1939.

ikinci seçmenler milletvekili seçimleri için oylarını kullanmıştır. 26 Mart 1939 tarihinde genel seçimler⁵¹ yapılmış, İnönü⁵² tekrar Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Kabinayı kurma görevi Refik Saydam'a verilmiştir.⁵³ 3 Nisan 1939'da toplanan TBMM'nin 6. döneminde Cumhurbaşkanlığına İnönü seçilmiş ve İnönü hükümeti kurma görevini Dr. Refik Saydam'a vermiştir. Bu dönemde de Tekirdağ Milletvekili olarak seçilen Faik Öztrak⁵⁴ Dâhiliye Vekâlet'ine atanmıştır.⁵⁵ Göreve başlar başlamaz şehir şehir dolaşarak ülke genelindeki köprü ve okul ihtiyaçlarını Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterine bildirmiştir.⁵⁶ Türkiye savaşa girmese de savaşın olumsuz koşullarından büyük ölçüde etkilenmiş sosyal hayatta birtakım sıkıntılar ve ihtiyaçlar meydana gelmişti. Bu doğrultuda birtakım tasarruf tedbirleri alınmıştı. Nitekim Dâhiliye Vekâleti 1939 yılının başlarında yayımladığı bir talimatname ile düğünlerde israfa yer verilmemesini hatta otellerde düğün ve nişan yapılmamasını istemişti. Bu konuyla ilgili alınan kararlardan biri şöyleydi:⁵⁷ “Geline takı merasimi yapılmayacak, takı verilmeyecek; gelin arabasını 5 arabadan başka araba takip edemeyecek; düğün için her çeşit hediye götürülmesi yasaktır; düğün bir günden fazla devam etmeyecek; düğün için umumi salonlarda ziyafet verilmeyecektir; yalnız akraba ve çocuklara bir gün için ziyafet verilebilir. Lohusa vesilesi ile ziyafet vermek ve hediye götürmek yasaktır; sünnet düğünü yapılamaz, yalnız aile aralarında hususi eğlence yapılabilir; sünnet çocukları mücevheratla sokakta gezdirilemezler; riayet etmeyenler hakkında zabıt varakası tutulur, elde edilen eşya muhafaza altına alınır ve sulh ceza mahkemesinin kararına arz edilir.”

Öztrak, göreve başladıktan sonra İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte 17 Mayıs 1939'da Meclis içerisinde polis vazife ve salâhiyet kanununa bir madde eklenmesine dair lâyiha münasebetiyle söz almıştır. Lahiya hakkında konuşmadan önce Antalya Mebusu Rasih Kaplan'ın İstanbul Emniyet Müdürünün, Vali Üstündağ'ı dinlemediği sözlerine cevaben göreve başladığı günden beri böyle bir hadiseye şahit olmadığını belirtmiştir. Lahiya ile ilgili şunları dile getirmişti:⁵⁸ “Biz buradaki emniyet müdürlerini vali derecesindeki insanlardan seçeriz. İstanbullun Emniyet müdürü herhangi bir vilâyetin emniyet müdürü gibi değildir. Buradaki emniyet müdürü vali derecesinde yüksek bir memurdur. Valinin yine işlerinin çok olduğundan dolayı iki tane muavini vardır. Muavinler de emniyet müdürü derecesindedir. Vali birçok işleri kendi muavinleri vasıta ile yapar. Vali bizzat her işte emir vermez, muavinleri çalışır. Bu işleri de muavinlerden birine tevdi ederse bu gün emniyet polis müdürünün elinde bulunmasından farkı nedir? Rica ediyorum arkadaşlar, o işle yakından alakadar bir arkadaş verilirse daha mı az isabetli olur? İşte bu sebepten dolayı encümenle hemfikir olarak bu lâihayı huzurunuzda getirdik. İstanbul'un asayişini nazarı dikkate alarak bir başka çare buluyorlarsa arkadaşlarım lütfen bunu söylesinler.” ifadesiyle İstanbul'da asayişin sağlanması hususunda Emniyet Müdürünün vali vekili sıfatı ile çalışmasının gerekliliğini anlatmıştır. 24 Mayıs 1939'da ise 1939 senesi Dâhiliye Vekâleti bütçesi münasebetiyle aldığı sözde emniyet ve asayişin sağlanmasından, aynı zamanda “iyi ahlâkın ve faziletin timsali olduğuna milletçe inanılmış olan Milli Şefimizin İstanbul Üniversitesinde irad buyurdıkları çok kıymetli hitabede bu mevzu en büyük mevkii tutmuştur. Biz Hükümet azası, o yüksek direktifler dâhilinde hareket edeceğimiz gibi bütün milletin ve bilhassa gençliğin, Büyük Şefin arzularını en sağlam bir surette tahakkuk ettirmek için bize her türlü yardımı yapacağına eminiz.” sözleri ile parti

⁵¹ Hilmi Uran “Celal Bayar'ın istifa ettirilmesi sebebinin seçim davasına bağlanmış olması, inandırıcı bir şey değil ve hakikati hal, daha ziyade Celal Bayar yerine cumhuri reisinin kendisine itimat ettiği anlaşılan Dr. Refik Saydam'ı başvekil yapmak arzusuydu.” diyerek seçimlerin yenilenmesinin asıl sebebini hatıralarında dile getirmiştir. Bkz: Hilmi Uran, *Meşrutîyet Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017. s.291-292.

⁵² *İngiliz Dışişleri Ofisinde* İsmet İnönü ile ilgili düzenli bir yaşama sahip olduğu, ailesindeki kadınlar muhafazakâr Müslüman olup artık Ankara Palace Otelin alt katındaki kulüpte uzun gecelerin olmayacağı, Atatürk'ün başlattığı laiklik politikasını devam etmemesi için hiçbir nedenin olmayacağı ele alınmıştı. Bkz: FO R 241/17/44

⁵³ Sina Akşin vd., *Türkiye Tarihi*, C4, Cem Yayınları, 2008, s.166-167.; Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Yayınevi, 1995, s.354.; Demirel, *a.g.e.*, s. 221-244.; Yunus Nadi, “Mebus Seçimi Dün Yapıldı”, *Cumhuriyet*, 27 Mart 1939.; Demirel, *Türkiye'de Seçimler*, s.219.

⁵⁴ *İngiliz Dışişleri Ofisinde* Öztrak'tan şöyle bahsedilmiştir: 1882de Malkara'da doğdu. Siyasal Bilimler okudu. İç işleri Bakanlığı bünyesinde vali oldu. Ve Bakanlıkta Teftiş genel müdürü oldu. 1923 te Tekirdağ milletvekili seçildi. Ardı ardına yapılan seçimlerde tekrar milletvekili oldu. Yıllardır Başbakan yardımcılığı yaptığı meclis iç işleri kurulunda sürekli görev aldı. Başkanvekilliği görevinden sonra 1939 Ocak ayından sonra Dr. Refik Saydam tarafından İçişleri Bakanlığına atandı. 1942 Mayıs'ında rahatsızlığı nedeniyle istifa etti. Bkz: FO, R 2549/123/44, p.427.

⁵⁵ Kabinə şu kişilerden oluşmaktaydı: Adliye Vekili: Tevfik Fikret Silay, Milli Müdafaa Vekili: Naci Tınaz, Dahiliye Vekili: Faik Öztrak, Hariciye Vekili: Şükrü Saraçoğlu, Maliye Vekili: Fuat Ağıralı, Maarif Vekili: Hasan Ali Yücel, Nafia Vekili: Ali Fuat Cebesoy, İktisat Vekili: Hüsnü Çakır, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili: Hulusi Alataş, Gümrük ve İnhisarlar Vekili: Ali Rana Tarhan, Ziraat Vekili: Muhlis Erkmen, Muhabere ve Münakale Vekili: Ali Çetinkaya, Ticaret Vekili: Cezmi Erçin. Bkz: *TBMM Zabıt Ceridesi*, D., C.1, 3 Nisan 1939. s.5.; “Altıncı Millet Meclisi Dün Açıldı” *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1939.; Hikmet Bila, *CHP (1919-1999)*, Doğan Kitapevi, İstanbul, 1999, s.88.; Ayrıca yeni kabinenin sorunsuz kurulduğu ve İçişleri bakanlığı ile ilgili fazla söze gerek olmadığı Foreign Office'de belirtilmiştir. Bkz: FO, R 241/17/44, p.11-12.; BCA, 30.10.0, Yer no: 75-498-7.

⁵⁶ *Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi*, 2/10-31, Fihrist: 4847.

⁵⁷ Ceren Utküğün, *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Ekonomik Sıkıntıların Sosyal Hayata Etkileri (1939-1945)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2016, s.196.

⁵⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D.6, C.2, 17 Mayıs 1939, s.98-105.

teşkilatı ve halkevlerinin, Maarif Vekâletinin aile ve toplumsal huzuru bozan şebekelerle mücadele ettiğini dile getirmiştir. Aynı gün 1939 senesi Jandarma Genel Komutanlığı, Matbuat Umum Müdürlüğü ve Emniyet işleri Umum Müdürlüğü bütçesi,⁵⁹ 14 Haziran 1939'da da devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair,⁶⁰ 30 Haziran 1939'da belediyeler kanununun 19. maddesinin 5. fıkrasının değiştirilmesi hakkındaki kanun münasebetiyle söz almıştır. Aynı gün Hatay'a ait kanunların muvakkat bir encümeninde tetkikine dair söz olarak işlerin bu şekilde daha kolay yürüyeceğini belirtmiştir.⁶¹ Haziran ayı boyunca ülke genelinde yapmış olduğu seyahatlerde kendisinden ve devletten beklenenleri bir rapor halinde Başbakan'a sunmuştur.⁶² Tetkik seyahatinden sonra Meclis'e katılarak 7 Temmuz'da Belediye istimlak kanunu münasebetiyle söz almış *"hiç kimsenin hakkı en küçük bir derecede dahi ihlâl etmemek"* esas olduğunu ifade etmiştir.⁶³

Faik Bey'in, Dâhiliye Vekilliği döneminde en önemli konulardan biri de hiç kuşkusuz basın özgürlüğünün sınırlarını Milli Şef'in uygun gördüğü doğrultuda şekillendirmiş olmasıdır. Temmuz 1939'da gerçekleşen Basın Birliği Kongresi'nde basının özgürlük alanının çizgilerinin nasıl olması gerektiği yönünde açılış konuşmasını yapmış ve Türk Basın Kongresi Reisi olarak şu beyanatta bulunmuştur:⁶⁴ *"... Bir daha tekrar edeyim: Memleket ve millet işlerinin mesuliyetini beraber ve müştereken taşıyoruz. Sizi de kendimiz kadar vazifeli ve mesuliyetli biliyoruz. Hür, fakat ciddi ve vakarlı, memleketin yüksek menfaatlerine daima dikkat ve hürmet eden matbuat medeni ve dürüst bir idarenin asla müstağni olamayacağı bir yardımcıdır... Milli Şefimiz ve Reiscumhurumuz İsmet İnönü'nün her vesile ile matbuat ve onun hürriyeti hakkında bize ne güzel dersler verdiğini hepimiz bilirsiniz. Matbuatın esas prensipleri demek daha doğru olan bu işaretlere uymak hepimiz için milli ve vatani vazife olduğunu hatırlatmak benim için bir borçtur."*

Bu sıralarda Türkiye'nin Barış Cephesine yaklaşması ve basında bu yaklaşıma yönelik yazılar Almanya'yı rahatsız etmiştir. Papen, Barış Cephesi adı verilen grubun asıl amacının Almanya'yı Avrupa'dan silmek için uygulanan İngiliz politikası olduğunu Türk yetkililere bildirmiştir. Basında Almanya'ya yönelik eleştirilerin artmasıyla Dâhiliye Vekili Faik Öztrak, *"iki ülke arasında hiç de uygun olmayan basın polemiklerinin önlenmesini talep etmişti."*⁶⁵ Öztrak, Papen'in her adımı takibe almıştı. Bu durum Başvekâlet Yüksek Makamına kendi imzasıyla gönderdiği telgraftan anlaşılmaktadır. Telgrafta 15 Haziran 1939 tarihinde Papen'in İstanbul'da Trabya'daki yazlık Alman sefareti binasına yerleştiği, burada kedisini İtalyan Sefiri ve konsoloshane heyeti ile Alman konsolosluğundan Libel ve daha birçok kişinin karşıladığı Papen'in, Libel ile konuştuktan sonra konsolosları çağırdığı ve orada bulunan Trabzon Alman Konsolosunu kabul ettiği bilgisine yer verilmişti. Yaşanan gelişmeler Genelkurmay Başkanlığına, Hariciye Vekâletine ve Milli Emniyet Hizmetleri Reisliğine bildirilmişti.⁶⁶ Bu sırada Türkiye, İngiltere ile yakınlaşırken Fransa ile de dostluk antlaşması imzala sürecine girmiştir. Öztrak'ın Papen'in bu sürece ilişkin dikkat çekici yaklaşımını Başvekâlete gönderdiği telgrafta aktarmıştır. Telgrafta, Alman Büyükelçisi Von Papen'in Almanya'ya giderken İstanbul'da Nazi teşkilatı başkanı Kresten Mevs'e *"beni bu vaziyette Türkiye'ye gönderdiler, hâlbuki ben gelinceye kadar her şey olup bitmiş, Berlin'de bana vakit var dediler habercilerimiz şayanı takdir"* şeklinde kendisiyle alay edildiğini, Hitler'i Türkiye'ye dönmek için ikna edebileceğini zan ettiğini içeren ifadelerle yer verilmişti.⁶⁷ Almanlar, basında etkilerini doğrudan para vererek ve ilanları kullanarak güçlendirmek istemişti. Bunu Von Papen aracılığıyla gerçekleştireceklerdi. Papen'e basın ve radyo çalışanlarına para dağıtması için birkaç milyon gönderilmişti. Gazete ve radyo yayınları dışında Alman propagandası posta ile broşür dağıtmak şeklinde gelişmişti. Almanya aleyhinde yayın yapan kuruluşlar, Alman firmalarının ilan ve

⁵⁹ Konuşmasında devlet harcamaları yol ve su giderleri ile ilgili bilgilerde yer almaktadır. Bkz: *TBMM Zabut Ceridesi*, D.6, C.2, 25 Mayıs 1939, s.213-222.; "Polis Müdürlerine Verilecek Salahiyet", *Cumhuriyet*, 18 Mayıs 1939.; "Dahiliye Vekilinin Meclisteki İzahatı", *Yeni Sabah*, 25 Mayıs 1939.

⁶⁰ *TBMM Zabut Ceridesi*, D.6, C.3, 14 Haziran 1939, s.166.

⁶¹ *TBMM Zabut Ceridesi*, D.6, C.3, 30 Haziran 1939.s.446/413.

⁶² 12 sayfalık Tetkik seyahatin münasebetiyle yapılan temenniler hakkında bkz: *BCA*, 030.10.0.0, Yer no: 13.76.15.

⁶³ *TBMM Zabut Ceridesi*, D.6, C.4, 7 Temmuz 1939.s.189.

⁶⁴ "Basın Birliği Kongresi", *Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1939; Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1983, s.215-216.; Öztrak, Riyaseti Cumhur Umumi Katibi Kemal Gedeleş'e şu telgrafi yollamıştı: "Bugün toplanan Basın Birliği Kongresi mesaisine başlarken Büyük Milli Şeflerine karşı olan sarsılmaz bağlılıklarını hararetle tezahürler arasında izhar ve bunu arza Riyaset divanını memur eylemiştir. Keyfiyetin ve bu şerefli vazifeyi ifa ederken duyduğum büyük saadetin edebi tazimlerle beraber ulu Şefimize arzını rica ederim." bkz: "İnönü'nün Basın Kongresi Azalarına Selam ve Muhabbetleri", *Cumhuriyet*, 12 Temmuz 1939.; *Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi*, Yer no: 2/5-23 Fihrist No: 31871. (Ek-8)

⁶⁵ Koçak, *Milli Şef Dönemi*, C.I, s.397.; Cemil Koçak, *Türk- Alman İlişkileri (1923-1939)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s.159.

⁶⁶ *BCA*, 30.10.0.0, Yer no: 131.939.11.

⁶⁷ *BCA*, 30.10.0.0, Yer no: 231.560.6. (Ek-2); Von Papen Türkiye'nin İngiltere'yle anlaşmasından sonra Berlin'e çektiği telgrafta oyun kazanıldı demiştir. Bkz: Tekeli, İlkin, *a.g.e.*, s.165.

reklam vermeme baskısıyla karşılaşmıştı.⁶⁸ 21 Temmuz 1939'da ise Dâhiliye Vekili Öztrak, Başbakan Refik Saydam'a Von Papen'in⁶⁹ Türkiye'deki faaliyeti hakkında Cenevre'den verilen bir raporu iletmıştır. Raporda şunlar yazmaktaydı:⁷⁰

“Burada, Almanya'nın Ankara Büyük Elçisi Von Papen'in Türkiye efkârı umum iyesini Hükümet aleyhine çevirmek için fazla miktarda para sarfetmekte olduğu ve bu uğurda sarf edilecek paranın bir milyon İngiliz lirasından ibaret olacağı söylenmektedir. Von Papen'in maksadı, Türk Hükümetinin İngiliz ve Fransız Hükümetleri ile imzaladığı anlaşmaları gayri kabili tatbik bir hale sokmak için Türkiye'de Hükümet'in siyasi hariciyesine muhalif bir ceryan ve bilhassa bir komünizm ceryanı yaratmak imiş. Fransız muhafilinden işan edilmiş olması ihtimali bulunan bu haber incelenmektedir.”

Atatürk'ün ölümünden sonra da doğu problemi devam etmiştir. İnönü'nün devlet başkanlığından kısa bir süre sonra doğuda isyan çıkmıştır. Bir kısım isyancının Tagar ve Kızılkomlar civarında barındıkları öğrenilmesi üzerine Hozat ve Çemişkezekte bulunan kıtalar yardımıyla bir baskın harekâtı tertip edilmiş ancak kar başlığı ile gözlüklerinin gelmemiş olması nedeniyle bu harekât durdurulmuştur. Köy bekçileri, köye gelen isyancılardan bazılarını öldürmüşlerdi. Aşuran aşiretinden ve Harcı köyünden daha önce öldüğü duyulan kişiler teslim olmuşlardı.⁷¹ Dâhiliye Vekâleti, Mayıs 1939'da Tunceli yasak bölgesinde isyan tertip eden, firarda kalmaya çalışan, kaçakçılıkla geçinenlerin, 250 evde, tahminen 1.000 kişi olduğunu ve bunların batıya nakillerinin lüzumlu görüldüğünü, Başvekâlete bildirilmişti.⁷² Haziran'da ise konuyla ilgili detaylı bir rapor hazırlanmıştı. Eski hükümetlerin Cumhuriyet Hükümetine miras bıraktığı meselelerden en önemlisi olan Dersim'de insanlar aşiret ve aile teşkilatına bağlıydı. Reis ve ağaların idaresinde birbirleri ve komşuları ile daima menfaat fikirlerine sahip olduklarından Dersim içinde ve çevresinde emniyet daima bozuk, devlet hüküm ve kanunları yürütülemezdi. Bu yüzden haydutluk ve hırsızlık Dersim'de bir gelenek halini almıştır. Yakın tarihlerde yapılmış askeri hareketler on beşi bulmuş, her bir hareket için yüz bin altın lira sarf edilmiş ancak netice alınamamıştır. Milli Şef (İnönü) Dersim'in medeni ve bayındır bir hale gelmesi için karar almıştı. Tunceli Vilayeti'nin idaresi hakkındaki 2884 numaralı kanun üç seneden beri tatbik edilmiştir. Milli Şef, buradaki Türkleri kültür, sanat, servet ve çalışma bakımından ileri götürmek kadar ıslah etmek emri vermişlerdi. Şimdiye kadar bilinmeyen nüfusları 12.000'e çıkılmıştır. Tunceli Koçuşağı kalan yasak bölgeleri tesis edilmiş yasak alan dışındaki 8000 kilometrelik alanda devlet kanunlarının yürütülmesi sağlanmıştı. Koçuşağı yasak bölgesinde kaçakçı kimse bırakılmamıştı. Kalan yasak bölgelerinde ise saklanmış bir kısım kaçakçıların elebaşları kadın ve çocuklarını hükümet kapısına göndererek aflarının kabulü ricasında bulunmuşlardır. Hükümetin en şefkatli muamelesini görerek kadın ve çocuklar geldikleri yere gönderilmişlerdi. Kalan yasak bölgesinde çok kısa zamanda tamamen boşaltılmış olacaktı. Devlet memurları ile ordu teşkilatının Dersim'de barındırılması ile emniyet tesis edilmiştir. On beş büyük ve diğerleri küçük olmak üzere yüz köprü yapılmıştır. Murat suyu üstünde 185 metro tulünde Külüşür gibi Türkiye ve dünya köprüleri arasında 8 ve 15 incilik gibi derece alan betonarme köprüler halka açılmıştı. Elazığ'dan Hozta ve Memekiye 100 kilometreye ulaşmış olan şoseler ve bunlardan daha ileriye yanlara giden 200 kilometre uzunluğunda otomobil yolları yapılmıştır. Bu yollar Tunceli'nin altı kaza merkezini vilayet merkezine ve Elazığ istasyonuna bağlamış, Erzurum-Sivas demiryolu üstündeki Tunceli ve İliç istasyonlarına bağlanmak üzere bulunmuştur. Ordu kitaları için en modern planlı 9 büyük kışla, 4 adet bölük için koğu 9 adet karakol binası inşa edilmiştir. İki hükümet konağı bitmiş ve üç hükümet konağının temelleri atılmıştır.⁷³ Dersim ve çevresindeki olaylar bu şekilde gelişirken 7 Temmuz 1939'da Tunceli Vilayeti'nin büyük bir kısmının boşaltılmasına, iskân sahaları dışında bırakılmasına dair kanun 31 Aralık 1942 tarihine kadar yeniden uzatılmıştır. Böylelikle konu basına yansımış ve Meclis'te

⁶⁸ Tekeli, İlkın, a.g.e, s.548.

⁶⁹ “Papen, Türkiye'ye hareket etmeden Hitler'le konuşarak doğrudan Hitlerle ilişki kurma ve kendi faaliyetlerinin tamamen Gestapo'nun yetkileri dışında kalacağı sözünü aldıktan sonra Nisan sonunda Orient Ekspresse biner. Von Papen gerçekten Türkiye'ye atanmak için çok uygun bir isimdir. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusunda, Suriye Cephesinde bulunmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetici kadrosuyla silah arkadaşlığı yapmıştır. Weimar Cumhuriyeti döneminde şansölyelik yapmıştır. Hitlerin ilk kabinesinde şansölye yardımcısı olarak bulunmuş, Marburg'da yaptığı konuşmayla Nazilerin düşmanlığını kazandıysa da Anschluss sırasında Almanya'nın Viyana Büyükelçisi gibi üst pozisyonda bulunmuştur... Almanya'nın Ankara'ya bu nitelikte bir büyük elçi ataması, diplomatik çevrelerde Almanya ne yapmak istiyor sorusunun sorulmasına neden oldu. 27 Nisan'da Ankara'ya geldiğinde hemen imatnamesini sunarak çalışmaya başlayan Von Papen: İnönü, Saracoğlu ve Numan Menemencioğluyla yaptığı görüşmeler sonucu, Türkiye'nin arayışlarının İtalyanların tahrik edici durumundan doğduğunu saptar.” Bkz: Tekeli, İlkın, a.g.e, s.70-71.; “Von Papen Dün Şehrimize Geldi”, Cumhuriyet, 27 Nisan 1939.; Yunus Nadi, böyle değerli ve Türkiye'yi Dünya Savaşı'nda tanıyan bir elçinin gönderilmesini Almanya'nın Türkiye'ye verdiği değer olarak yorumlamıştır.: Bkz: Nadir Nadi, “Türk-Alman Münasebetleri”, Cumhuriyet, 27 Nisan 1939.; “Yeni Alman Büyükelçisi Akşam Üstü Ankara'ya Hareket Etti”, Yeni Sabah, 27 Nisan 1939.; “Yeni Alman Sefiri Von Papen Geldi”, Akşam, 26 Nisan 1939.; Detaylı özgeçmiş için bkz: “Von Papen”, Akşam, 27 Nisan 1939.; Sabiha Sertel, Roman Gibi, Belge Yayınları, İstanbul, 1987, s.208.; FO, R 7673/4435/44, p.236.

⁷⁰ BCA, 30.10.0.0, Yer no: 231.560.12; (Ek-3) Ayrıca bkz: Banu El, Mehmet Perinçek, “Von Papen Suikastını Kim Düzenledi”, Toplumsal Tarih Dergisi, Nisan 2010, S.196,s.41-42; Asım Us, Hatıra Notları, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1966, s.456.

⁷¹ Dâhiliye Vekâletine gelen telgraf için bkz: BCA, 30.10.0.0, Yer no: 87.51.6

⁷² Dâhiliye Vekâletinin tezkereci İcra Vekâletince onaylanmıştı. Bkz: BCA, 30.10.0.0, Yer no: 231.560.12

⁷³ BCA, 30.10.0.0, Yer no: 40.238.6.

(1939-1942)

ele alınmıştır. Öztrak, millet meclisi beyanatında olayın daha çok idari kısmını ele almıştır. Faik Öztrak'ın uzunca nutkundan bazı bölümleri ele almak, hükümet açısından konuyu özetlemek için faydalı olacaktır. Öztrak konuya ilişkin görüşleri şöyleydi:⁷⁴

“Arkadaşlarım; bu günkü Tunceli kanunu ile Tunceli vilâyeti adını verdiğimiz Dersim: mıntıkası Pertek, Hozat, Çemişkezek, Mazkirit, Nazimiye, Ovacık, Plümür ve Mameki kazalarını ihtiva etmektedir. Dersim hâdiseleri Türkiye tarihinde çok elemli ve aynı zamanda ibret verici safhalar arz eder. Dersimin ne olduğunu, onun tarihini ve nihayet oradan çıkan bitmez tükenmez gailelerin, Türk milletine neye mal olduğunu bilmeyen, kimse yoktur. Onun için Dersimin tarihinden bahsederek kıymetli vakitlerinizi almak istemem. Yüksek heyetin malûmu olduğu üzere Cumhuriyet, Dersimi seyyidlerin ve ağaların tahakküm ve tagallübü altında, Hükümet nüfuzundan uzak, Devlet kanunlarının tatbikatına silâhla mukavemet eder, civarına yağma ve talan ile mütemadiyen zarar verir, kendi içinde daimî bir asayişsizlikle malûl bir halde bulunurdu ve bu hal dört yüz senedenberi böyle devam edip gelmiş idi. Cumhuriyet idaresinin bu halin böyle devamına müsaade etmeyeceğini hisseden seyyidlerle ağalar cahil halkı istedikleri gibi emirlerine râm etmekten mahrum kalacaklarını anlıyorlardı. Bunun için Koçuşığı aşireti Şeyh Said isyanından sonra azgınlık gösterdi. 1926 senesinde bu hareket bastırıldı. İkide: birde tekerrür eden isyanların ve etrafa mütemadiyen vaki tecavüz ve tasallutların önüne geçmek ve Dersimde esaslı İslahata girişmek için oradan silâhların toplanması lâzım idi 1933 senesi yazında yapılan silâh arama hareketi beklenen neticeyi vermedi ve anlaşıldı ki Dersim işinin kati ve devamlı bir surette halli için çok ciddi tedkikat yapmak ve esaslı surette işe başlayıp kati neticeyi alıncaya kadar İsrar ile çalışmak lâzımdır. Bu lüzumu takdir eden o zamanın Başvekili ve bu günkü Milli Şefimiz şark seyahatlerinde bu işi tedkik ve çarelerini de tesbit buyurdular. O hayırlı seyahatin feyizli neticelerini bugün idrak ediyoruz. 1936 senesinde Yüksek Meclisçe kabul buyurulan 2884 numaralı kanunun büyük bir dikkat ve basiretle tatbikine girildi ve bunun derhal tesiri görülmeye başladı. Dersimin dâhilî manzarasında büyük bir salâh görüldü. Her sene civar vilâyetlere yapılmakta olan tecavüzler durdu ve Dersimin dâhilî asayişinde de hayli salâh hâsıl oldu. Dördüncü umumî müfettişliğin bu isabetli icraatı Tunceli halkını huzura kavuşturdu. Hükümete itimada şevketti. Kısa bir zamanda Hükümete (788) silâh teslim ettiler. Mücrimlerin çoğu. Hükümete teslim oldular. Hükümet otoritesi Tuncel'inin her tarafında yerleşmek ve Devletin kanun ve nizamı, her taraf ta hâkim olmak için muhtelif yerlerde nahiye ve karakollar tesisine girildi ve bunlar bir birine telefonlarla, köprülerle bağlamağa başlandı... Kanunun temdini niçin istiyoruz? Bu hayırlı neticeyi almış olmamıza rağmen kanunun üç sene daha temdidini rica etmemizin saiki, istihsal edilen ve kısa bir zamanda ikmal edilecek olan neticenin yani Dersimde sağlam bir Hükümet nüfuzuna dayanan geçici değil; müstakar, daimî ve asla bozulmayacak olan nizam ve asayişin ebediyyen takriri ve başlryan imar ve temdin işinin artık oralarda hiç kimsenin yolunu şaşırmasına imkân vermiyecek derecede genişleyib kökleşmesini temin arzusudur. Burada geçici bir idare değil, müstekar ve medenî bir Devlet teşkilâtı vücuda getirmek noktasından, Tunceli kanunun bu güne kadar verdiği müsbet neticeyi, yani bozulamaz ve geri dönülmez fikrini tam olarak verinceye kadar idame etmek lâzımdır fikrindeyiz. Düne kadar Hükümet otoritesinin ve nizam kuvvetlerinin nüfuz edemediği bir mıntika bugün küçük bir parçası müstesna olmak üzere, emniyet ve huzura kavuşmuş,; seyyidlerin ve ağaların zebunu ve esiri olmaktan kurtularak meşru ve adil bir Hükümet idaresinin nimetlerinden istifade eder bir hale gelmiştir. Kalan o küçük parçanın da aynı nimete yakında kavuşacağından eminim.” ifadelerinden sonra cümlelerini şöyle bitirmiştir: “Sözlerimi bitirirken asırlık şekavet ve itaatsizlik yuvası olan Dersimi vatanın sakın ve nizama riayetli bir mıntıkası haline getirmek için aziz canlarını feda etmiş olan kahraman Türk çocuklarının hatırasını hürmet ve minnetle anmağı vazife bilirim. Bize bu neticeyi temin eden ordumuzun ve jandarmamızın kahramanca fedakârlıklarını, kendilerine büyük salâhiyetleri kullanmak mesuliyetini tevdi ettiğimiz vazifedarların işlerinde gösterdikleri gayret ve basireti ve nihayet hepsinin yurda ve vazifeye bağlılıklarını takdirinize arzederken büyük bir haz duymakta olduğuma inanmanızı rica ederim. (Şiddetli ve sürekli alkışlar).”

Dâhiliye Vekili Faik Öztrak'ın 2 Ağustos 1939'da Başvekâlete gönderdiği “Tunceli takip harekâtı hakkındaki” yazı ile 1937-1938 yıllarında başlayıp bittiği düşünülen Dersim olaylarının 1939'da da devam ettiği anlaşılmaktadır. Yazı şu şekildedir: “Kalan (Tunceli'nin eski adı) yasak bölgesinde 7 Temmuz 1939 tarihinden itibaren başlayan ve devam etmekte olan takip ve tarama neticesinde bugüne kadar (163) ölü, (2) yaralı, (85) diri tutulmuş ve (120) kişi de dehalet etmek suretiyle cem'an (370) insan elde edilmiştir. Muhaliif müsademeler neticesinde (1) er şehit ve biri subay olmak üzere (27) er yaralı zayıyatımız olmuştur...” Aynı zamanda Tunceli Vilayeti dâhilinde tarama yapan kıtalara 26 Temmuz 1939 tarihinde kalan yasak mıntıkasında aldırılmış olan takip durumundan sıkışıp kaçan Tız ve Aşkrik mıntıkasında saklandıkları haber alınan isyancılar için takip ve tenkil harekâtı başlatılmıştı. Kalan yasak mıntıkasında çok sıkı takip ve taramalara rağmen isyancıların hala karşı koyma sebeplerinin neye atfedildiği ve bölge dâhilinde halen kadın, erkek daha ne kadar insan ve daha ne kadar silahın bulunmakta olduğunun tespitine çalışılması hakkında 4. Umumi Müfettişliğine

⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.4, 7 Temmuz 1939, s. 175-177; Aydemir, İkinci Adam, s.76-78; “Dün, Hatay'ın idari ve adli kanunları ile Tunceli, İstimlak ve Sümerbank'a Verilecek Munzam Sermaye Hakkındaki Lahiyalar Kabul Edildi.” Cumhuriyet, 8 Temmuz 1939.; Cumhuriyet, 6 Mart 2012.; Tunceli ilinin idaresine dair 2884 sayılı kanun hükmünün uzatılması hakkında kanun tasarısı için bkz: BCA, 30.18.1.2, Yer no: 87.58.7.

ayrıca yazılmıştı. Dâhiliye Vekâleti, takip ve tarama hareketlerini gösteren krokileri, Başvekâlete iletmişti. Eylül ayında Tunceli yasak bölgesinden olup sığınma ve yakalama ile ele geçirilmiş olan 1500 kişinin önceden belirlenmiş mahallere nakil edilmeleri Dâhiliye Vekâletinin teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince kabul olmuştu.⁷⁵ Böylelikle bölge güvenliğinin sağlanması için gerekli önlemler alınmış isyancılar belirli şehir ve bölgelere gönderilmiştir.

1939 yılının önemli bir gelişmesi ise, Fransa'nın Türkiye ile dostluk antlaşması imzalamasından sonra, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıydı. Öztrak, Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı sonrası Hatay'a giderek izlenimlerini Milli Şef'e çektiği telgrafta şöyle anlatmıştır: *“Dün gece İskenderun'a, bu sabah Antakya'ya geldim. Gerek bu iki şehirde ve gerek yol boyundaki köy ve kasabalarda halkın umumi ve coşkun tezahürleri ile karşılaştım. Antakya'da aziz Şefimin selamlarını Hataylılara tebşir ettiğim zaman halkın gösterdiği heyecan ve şükran hareketleri çok şiddetli ve samimi idi. Tetkikatıma devam ederek gece Adana'ya hareket edeceğim. Keyfiyetin sarsılmaz tazim duygularım ve bağlılığımın beraber Büyük Şefime arzını rica ederim.”* İnönü, telgrafta cevaben *“Telgrafınızdan memnun oldum. Tetkiklerinizin güzel Hatay için çok faydalı olacağından eminim.”* demiştir. Öztrak, savaşa giden süreçte Hatay halkının isteklerini raporlar halinde Başbakan Refik Saydam'a iletmiştir. Daha sonra ise Adana'ya geçmiştir.⁷⁶

1939 yılının sonuna doğru savaşın yarattığı hoşnutsuzluk toplumsal hayatı oldukça olumsuz etkilemişti. Öztrak, 22 Eylül 1939'da Hükümetin dünyanın bu buhranlı zamanında olayları ehemmiyetle takip ettiğini, halkı ilgilendiren kanunları ve alınan tedbirleri halka haber verdiğini, dünyanın vaziyetinin ne olacağının belli olmadığını, sükûn içinde gelişmeleri takip ettiklerini gazetecilere bildirmiştir. Vekil, ihtikâr kanunu hakkında ise Ticaret Vekâletinde toplanan komisyona Dâhiliye Vekâletinden de temsilciler gönderildiğini, komisyonun bir kanun layihası hazırladığını, ihtikâr (vurgunculuk) yapmak isteyenlere karşı tedbir almak üzere Meclis'in salâhiyet istediğini, dünyanın karışıklığından istifade ederek vatandaşları zarara uğratanları cezalandırmak için hükümetin⁷⁷ gereken önlemleri alacağını ifade etmiştir. Et satışlarının kontrol altına alınması için tedbirler alınmıştır. Pasif Korunma Kanunu⁷⁸ ile ilgili de şunları söylemiştir:⁷⁹

“Bundan bir müddet evvel yapılan pasif korunma tecrübelerinde burada bulunmaktığımdan istifade ederek ben de alakadar olmuştum. Bu tedbirlerin ittihazına Vilâyet ve Belediye devam etmektedir. Yalnız cami, hamam ve sinema gibi yerlerin geçen defa sığınak mahalli itihaz edilmesi, bazı tenkid ve endişeleri mecbub olmuştu. Geçen defa yapılan tecrübe tamamilen temsili mahiyette idi. Halkı hükümetin göstereceği yere sevke alıştırmak maksadile bu kabil yerler sığınak itihaz edilmişti. Bunun zihni rahatsız etmesine mahal yoktur. Yarın hakiki bir tehlike anında salâhiyetli murahhaslar nereleri sığınak itihaz ederlerse halk oralarda muhafaza altına alınacaktır. Hükümetin vazifesi muhakkak ki tehlikeyi azaltmaktadır. Bu itibarla yukarıdaki ismi geçen yerlerin daimi sığınak itihazı mevzuubahs değildir.”

⁷⁵ Dâhiliye Vekâletinin, takip ve tarama hareketlerini gösteren krokileri için bkz: BCA, 30.10.0.0, Yer no: 111.751.33. (Ek-4) Cumhuriyet, 6 Mart 1912.; BCA, 30.18.1.2, Yer no: 88.93.18.

⁷⁶ Cumhuriyet, 28 Kasım 1939.; “Dahiliye Vekili Antakya'da”, Cumhuriyet, 26 Kasım 1939; Raporlar için bkz: BCA, 030.10.0.0, Yer no: 13.76.15.; Öztrak 23 Kasım'da da Niğde'ye gitmiştir. 8 Kasım'da ise Elazığ'da bulunmuştur.

⁷⁷ Refik Saydam hükümeti aldıkları tedbirler konusunda şunları söylemiştir: *“Dünyanın vaziyetine karşı zarar görmemek için tedbirler aldık. Fena niyetli insanların kazanç maksadı ile yapmaya kalktıkları hareketlere karşı vatandaşlarımız uyanık bulunuyorlar. Bu yıl bütçemize Milli Müdafaa için 150 milyon lira koyduk. Bu para ile vatanımızın selamet ve müdafaasını tamamlamaya çalışıyoruz. Bugün harp dışındayız ve öyle kalmak isteriz. Fakat vatani korumak için silaha sarılmak mecburiyeti bir an hatırınızdan çıkmasın.”* Bkz: Karagöz, 6 Haziran 1940.; Ayrıca bkz: Karagöz, 7 Ağustos 1941.

⁷⁸ “1 - Gelecek harblerde yurdun her tarafına hava hücumları vaki olabilir, mukabil taraf hava orduları, yurdumuzda şehir ve kasabaları, fabrika ve diğer mühim sanayi ve istihsal kaynaklarını, yol, demiryol ve muhabere şebeke ve merkezlerini, erzak ve mühimmat depolarını, hatta ekinleri, hâsılı orduya ve halka yarayan her şeyi tahribe ve bu suretle cephede çarpışan ordunun beslenmesine ve takviyesine mâni olmağa çalışacak ve bunlarla beraber ve bilhassa halkın maneviyatını bozmak ve paniğe uğratmak için savaşıacaktır. Bu açık hakikat milletin, maddî ve manevî bütün kudret ve kuvvetinin korunmasını ve memleketin müdafaası ve zaferin istihsalı vazifesini taşıyan ordunun dayandığı kaynakların muhafazasını istilzam eder. . Sivil (Pasif) korunma tedbirlerini almamış bir memleketin ordusu ne kadar mükemmel olursa olsun, eğer ana yurttaki hayat kaynakları tahribe ve halk paniğe uğramışsa, cephedeki orduda iş göremez bir hale gelir. Bu keyfiyet, pasif korunmanın memleket müdafaası içinde en mühim rolü olduğunu tebarüz ettirmeye kâfidir. Bu kanun bu muazzam işin kurulmasını temin edecektir. Hava korunma mecburiyetinin ne suretle, nerelere ve kimlere şümülü olacağı kanunun 2, 4, 5, B ve 7 nci maddelerinde tasrih edilmiştir. Mühim malî külfetlere ihtiyaç gösteren pasif korunma işlerinde Devlete, mahallî idarelere, müessese ve eşhasa düşen mükellefiyetler kanununun 3, 4 ve 7 nci maddelerinde tasrih olunmuştur. Belediye ve hususî idareler, bu günkü malî durumlar ile, pasif korunma mükellefiyetlerini başarmak kabiliyetinden uzak olduklarından, her vekâletin ve bilhassa Dahiliye vekâletinin, kendi bütçesinde pasif korunma tahsisatını tesbit ederken, şehir ve kasabaların korunmasını göz önünde tutması çok mühimdir. 2 - Kanun lâyihasında ceza keyfiyetinin, cürmün nevine ve gelecek zararların derecesine göre ayrı olması lüzumu göz önünde tutulmuştur. 3 - Çok ehemmiyetli olan hu kanun lâyihasının bir an evvel katıyet kesilmesi önemlidir.” Bkz: TBMM Tutanaklar, D.5, C.6, Sayı:307, 23.V.1938. s.1.

⁷⁹ “Dahiliye Vekili Faik Öztrak Dün Mühim İzahatta Bulundu”, Cumhuriyet, 22 Eylül 1939.; “Parti Meclis Grubunun Dün Yaptığı İçtima” Cumhuriyet, 20 Eylül 1939.; Cumhuriyet, 25 Ağustos 1939.; Cumhuriyet, 12 Ağustos 1939.

Aynı zamanda savaş koşulları nedeniyle Meclis binası içinde sığınak yapma isteğine onay vermiştir. Fırınlara da tek cins un verilmesi emrini vermiştir. Öztrak, İkinci Dünya Savaşı için hükümetin almakta olduğu tedbirleri, savaşın gündelik hayata olan yansımalarını kritik etmiştir. Ağustos başlarında İstanbul'a gelen Öztrak şunları dile getirmiştir:⁸⁰

“İstanbul, Türkiye'nin en büyük şehridir. Burada Dâhiliye Vekâletini alakadar eden birçok işler vardır. Vekâlete geldiğimden beri İstanbul'da bu işlere kâfi derecede meşgul olmak için zaman bulamamışım. Belli başlı meseleler üzerinde tetkikat yaparak tenevvür etmeğe ve lüzumlu göreceğim tedbirleri almağa çalışacağım. Bu arada bilhassa pasif korunma işi ile alakadar olacağım. Yakında yapılacak manevralarla bunun alakası vardır. Pasif korunma işlerinde belediyelere, hususi idarelere ve Dâhiliye Vekâletine mühim vazifeler düşmektedir... Alınacak tertibat, haber alma, haber verme, ışık söndürme, sığınma, tehlikeye karşı tedbir esaslarını ihtiva edecektir.”

Daha önce de Dâhiliye Vekâleti İstanbul için pasif korunma önlemi almıştır. İstanbul'da Vali Lütfi Kırdar ile görüşükten sonra Vekâlet Seferberlik Müdürü Hüsameddin ve Vilayet Seferberlik Müdürü Nail ile birlikte Pasif Korunma Kanunu ve bu kanuna bağlı nizamname ve talimatnamelerin tatbiki hazırlığı ile meşgul olmuştur. Mahallelerde, nahiyelerde, kazalarda ve vilayetlerde lazım gelen tüm teşekküller oluşturulmuştur. Talimatname gereğince bütün kurumlarda kurulacak olan komisyonlar için polis aracılığı ile tebligat yapılmıştır. Alınan tedbirler gereğince, manevralar esnasında yapılacak olan hava taarruzu tecrübesinden ilk işaret düdüğü vasıtasıyla verileceği için, halkın şaşırmasına meydan vermemek üzere deniz nakil vasıtalarına pek lüzum görmedikçe düdüğü çalmamaları bildirilmiştir. Liman memurları pasif müdafaada bütün deniz araçlarında alınan tertibat ile karadaki deniz kurumlarındaki tertibatı kontrol etmiştir. Hava hücum tecrübeleri sırasında posta ve telgraf haberleşmesinin kesintiye uğramaması için gereken tedbirler alınmıştır. Olası hava saldırısında telefon iletişimi önemli olacağı için muhabere memur kadrosu artırılmıştır. Öztrak, İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Lütfü Kırdar ile metro hanına giderek Pasif Korunma Kanununa göre yapılacak manevralarda elektrik fabrikası ve tramvayların hava tehlikesinden nasıl korunacaklarını incelemiştir. Tramvaylar saldırıda elektriklerini derhal söndürecek, fabrikaların maskelenmesi için önlemler alınacaktı.⁸¹ Dâhiliye Vekâleti, bütün vilayetlere telgraf ile gönderdiği kararname ile bina kapı ve pencerelerinin ışık geçmez halde tertip edilmesini, büyük voltlu mavi ampul kullanılmasını, nakil vasıtalarının ışıklandırmalarının söndürülmesini istemiş ve bu karara uymayanların 15 günden 6 aya kadar hapis ve beş liradan 50 liraya kadar para cezası hükümlerinin uygulanacağını belirtmişti. Bu tebligatın ardından İstanbul'daki lambalar söndürülmüş, şehrin en uzak yerlerindeki ampuller sökülmüş, kalabalık olan meydan ve sokak başlarında maskelenmek suretiyle birkaç lamba bırakılmıştı.⁸² Zehirli gazlardan korunmak maksadıyla Dâhiliye Vekâleti, İstanbul ili seferberlik müdürlüğüne gönderdiği tebligatta devlet memurlarına 6 liralık ücret karşılığında üç taksitle ödenmek üzere birer maske almaları gerektiğini bildirmişti.⁸³ 29 Haziran 1939'da hava taarruzlarına karşı pasif korunma talimatnamesi yayımlanmış ve 25 Ağustos 1939'da yürürlüğe konmuştu.⁸⁴ En fazla hava saldırısından korkulmuştu. Hava hücumlarından da zehirli gaz bombaları kullanılması ihtimali vardı. Zehirli gaza karşı halk maskelerinin satışı gazete ilanlarına yansımıştı. Kızılay idaresi her ihtimale karşı gaz maskesi imal ettirmişti. Gazetelerde *“baş ölçüsü alınarak derhal istenilen maskelerin siparişi kabul edilir”* şeklinde ilanlara yer verilmişti. Radyo ve gazeteler, bu maskelerin nasıl kullanılacağına ilişkin yayımlar yapmıştı. Yayınlarda mendillerini burunlarına tutarak gaz bölgesinden çıkma usulleri anlatılmıştı. Hava saldırı ihtimalinin yüksek olduğu Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Afyon, Antalya, Aydın, Balıkesir, Burdur, Bursa, Denizli, Elazığ, Kocaeli, Konya, Manisa, Mersin, Muğla Samsun ve Trabzon'da gaz maskeleri satılmaktaydı. Tayyare bombardımanına karşı tedbir kılavuzu adlı broşür çocuklar aracılığıyla satılmıştır. Ankara'da ilk tatbikat Sıhhiye Meydanı'nda yapılmıştır. Gökyüzünde seyreden uçaklardan kırmızı ve sarı kutular atılmıştı. Kırmızı kutular yangın ve sarı kutular gaz bombası anlamına geliyordu. Kırmızı kutuların düştüğü yere itfaiye, sarı kutuların düştüğü yere ise gaz maskeli kişiler müdahale etmişti. 1939 Eylülünde hava saldırısına karşı bir tatbikat gerçekleştirilmişti. Başbakan Refik Saydam, Dâhiliye Vekili Öztrak, Ankara Valisi ve Belediye Başkanı Nevzat Tandoğan, Emniyet Müdürü Şinasi Tolgay ve Hava Müdafa Genel Komutanı Korgeneral Hüsnü Kalkış tatbikat sırasında şehirde dolaşarak hazırlık faaliyetlerini bizzat incelemiştir. Şehirde alarm sesinden sonra resmi kuruluşlardaki memurlar ve evdeki insanlar alt katlardaki sığınaklara çekilmişti. Cadde ve sokaklardaki insanlar ise en yakın sığınaklara geçmiş ve meydanlar boşaltılmıştı. Maskeli polisler izdihama yer vermeden alanları boşaltmıştı. Tatbikat gereği Eskişehir istikametinden gelen 14 adet savaş uçağı şehrin değişik bölgelerine gaz, yangın ve tahrip bombaları atmıştır. Savaş uçakları uzaklaşır uzaklaşmaz pasif korunma ekipleri yangınlara ve çöken yerlere müdahale etmişti. 1941'de Hipodromda

⁸⁰ Cumhuriyet, 5 Ağustos 1939.

⁸¹ “Hava Hücumu Bütün Pasif Müdafa Tedbirleri İkmal Edildi”, Cumhuriyet, 17 Ağustos 1939.; “Pasif Koruma İçin Yapılan Hazırlıklar”, Cumhuriyet, 13 Ağustos 1939.; Cumhuriyet, 8 Ağustos 1939.; Karagöz, 5 Aralık 1940.; Karagöz, 30 Ocak 1941.

⁸² Sabit Çetin, İkinci Dünya Savaşı'nda İstanbul ve Trakya'da Alınan Tedbirler: Pasif Korunma ve Tahliye, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, 2008, s.64.

⁸³ Doğan Özer, II. Dünya Savaşı'nda Türk Hava Kuvvetleri ve Muhtemel Hava Saldırılarına Karşı Alınan Aktif-Pasif Korunma Tedbirleri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018, s.231.

⁸⁴ BCA, 30.18.1.2, Yer No: 88.81.14; BCA, 30.10.0.0, Yer no: 51.332.8.

gerçekleşen tatbikatta da yine Öztrak hazır bulunmuştu. Tatbikata sayıları 2 bini bulan haber verme, polis ve yardımcı polis, gaz arama ve temizleme, itfaiye ve yardımcı itfaiye, enkaz ve patlamayan bombaları kaldırma, can kurtarma ile paraşütçülere karşı müdahale ekipleri katılmışlardı. Öztrak, bu gibi hazırlıklarda yer alarak yerinde denetimlerde bulunmaya çalışmıştı. Yapılacak olan tüm tatbikatlardan Dâhiliye Vekâleti bir ay önce bilgilendirilmiş ve Vekâletin onayı alındıktan sonra tatbikatlar yapılmıştır. Bir diğer pasif korunma önlemi ise sığınaklarla ilgiliydi. Hava saldırısına karşı her binanın sığınağı olması şart idi. Olası bir hava saldırısı durumunda devlet dairelerinin ve apartmanların bodrum katları boşaltılacak ve herkesi içine alacak birer sığınak haline getirilecekti. Bahçeli olan evlerin sığınağı yoksa bahçede bir sığınak oluşturulacaktı. Bodrumu olmayan yerler için ise genel sığınak yerleri belirlenecekti.⁸⁵ Nitekim Cumhurbaşkanlığı Dairesi ile TBMM için yapılacak sığınaklara 600 000 lira verilmişti.⁸⁶ İstanbul Seferberlik Müdürlüğü, hava tehlikesine karşı inşa edilecek olan sığınaklar ile örnek siperle konusuyla ilgilenmişti. Örnek siperlerin planı Dâhiliye Vekâleti tarafından gönderilmiş ve siperlerin binalardan mümkün olduğunca uzağa yapılmasını, okul ve buna benzer yerlerin siper yapma alanları yoksa civardaki arsalardan yararlanılabileceğini resmi kuruluşlara bildirmişti. Sığınak ve siperlerin kontrolleri düzenli olarak yapılmış aynı zamanda il ve ilçelerde yapılan sığınak ve siperlerden Vekâlet haberdar edilmişti.⁸⁷ Hava taarruzlarına karşı hayvanların ve yiyecek maddelerinin korunması, korunma kanunun veterinerler tarafından uygulanması için mesai dışı kurslar ve okullarda zehirli gazlar ile ilgili konferanslar verilmişti.⁸⁸ Bütün bu önlemler alınırken Kazım Karabekir parti grup toplantısında savaş koşullarında Taksim’de gazino ve meydan yapılmasının aktif ve pasif korunma yararına olmadığını, bunların yerine yol yapılmasını ve mahallelerin ulaşımının sağlanmasını dile getirmişti. Öztrak’ın Karabekir’e verdiği yanıt ilginç olmuştur. Gazinoya hayli bir zaman önce başlandığını, nihayetinde yarıda bırakılmayarak tamamlandığını aktardıktan sonra “İstanbul gibi büyük bir şehirde gazinoya ihtiyaç vardır!..” demişti.⁸⁹

Bir başka önlem ise İstanbul’un un ve iâşesini sağlamak maksadıyla İstanbul’da elektrikle çalışan fabrika ve değirmenlerin elektrik santrali arızalandığı takdirde Anadolu yakasına taşınması idi.⁹⁰ Vekâlet’in oluru ve Fen Heyetinin girişimiyle değişik kurumlardaki yangın söndürme aletlerindeki bozulmuş olan kimyevi maddeler değiştirilmişti. Dâhiliye Vekâleti aynı zamanda köy insanı ve asker aileleri için yardım kampanyası başlatmıştı. Ancak Vekâlet, köylere yapılan yardımların az olduğunu tespit etmişti. Yardım işlerinde daha fazla gayret gösterilmesi gerektiği anlatmış, her ayın sonunda asker aile sayısı, nüfusu ve bunlara bir ayda yapılan yardım miktarını içeren listenin Dâhiliye Vekâletine gönderilmesini istemiştir. Yardım yapılma şekli detaylı olarak iki toplada özetlenmişti. Asker ailelerine ziraat işlerinde çift sürme, tohum atma veya tohumluk konularında kolaylıklar sağlanmıştı. Trakya halkının bir kısmının nakledilmiş ve aynı zamanda bu mntıkada on beş sınıfın silahaltına alınmış olmasına ve belediye bütçelerinin de müsait olmamasına binaen Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ vilayetleri dâhilindeki muhtaç askeri ailelerine yardım yapılması Dâhiliye Vekâletince kararlaştırılmıştı. Ayrıca Umumi Müfettişlik bölgesindeki asker ailelerine, köylere ve belediyelere yapılacak yardım için Pasif Korunma ödeneğinden Dâhiliye Vekâleti emrine 100 000 lira verilmişti.⁹¹ Yardımı kendi imkânıyla gerçekleştiremeyen yerler için Dâhiliye Vekâleti emrinde, “Askeri Ailelere Yardım Fonu” adı altında, bir hesap açılmıştı. Belediye hissesine % 50’ye kadar, şehir sınırları dışında tarifeli ulaşım araçlarının 1. ve 2. sınıf bilet ücretlerine % 3’e kadar zam yapılabileceği, ilgili kurumların bu ücretleri tahsil edip belediye hesabına yatırılması istenmişti. Köylerde ise dayanışma usulü ile yardım yapılması hedeflenmişti. Yardım kanunu uygulamaya girinceye kadar ulaşım araçları, sinema, tiyatroya zam yapılabileceği, elde edilen paranın yetmediği takdirde halk ve memurlardan kanunun gösterdiği şekilde yardım parası alınacağı ancak bu kaynaklara ihtiyaç dâhilinde başvurulacağı belirtilmişti.⁹² Savaş koşullarında çeşitli konularda tedbir alındığını görmekteyiz. İstanbul müzelerinde bulunup İç Anadolu’ya nakledilemeyen Sayda lahitleri takımı güçlendirilmiş ve 7-8 numaralı salonların takviyesi gerçekleşmişti. Bütün bunların gerçekleşmesi için de bütçeden büyük ödenekler ayrılmıştı.⁹³ Polis kuvvetlerine yardımcı olmak maksadıyla yaşı 45-58 arasında sağlam ve dinç bulunan yetenekli kişiler polise yardımcı olarak görevlendirilmişti. Bu kişilere; Dâhiliye Vekâletince uygun görülecek bir elbise, gaz maskesi, ekmek torbası, harp paketi, kireç kaymağı kutusu, cep elektrik feneri ve gaz geçmez matra ile donatılmış teçhizat verilmişti. Jandarma Genel Komutanlığının ihtiyaç duyduğu ışık sızmamaması amacıyla özel pencere perdesi, ampul ve diğer ödenekler Dâhiliye Vekâletince, Maliye Vekâletinden karşılanması istenmişti.⁹⁴ İstanbul ve Trakya ile Çanakkale, İzmir ve Ankara gibi yerlerde bulunan ve Türk vatandaşlığına geçmesi muhtemel olan yabancı halkın, savaş

⁸⁵ Altan Öymen, *Bir Dönem, Bir Çocuk*, Doğan Kitapevi, İstanbul, 2004, s.136-137/242.; Özer, *a.g.t.*, s.243-244/246.

⁸⁶ BCA, 30.18.1.2, Yer no: 93.130.13.

⁸⁷ Özer, *a.g.t.*, s.198-200.

⁸⁸ BCA, 30.18.1.2, Yer no: 90.13.1; BCA, 30.18.1.2, Yer no: 94.21.14.

⁸⁹ Taksim meydanında yaşanan değişiklik parti grubunda tartışmalara sebep olmuştur. Bkz: Karabekir, *Ankara’da Savaş Rüzgarları*, s. 443-447.

⁹⁰ BCA, 30.18.1.2, Yer no: 95.44.7.

⁹¹ BCA, 30.18.1.2; Yer no:92.52.17.

⁹² Utkugün, *a.g.t.*, s.360-363.

⁹³ BCA, 30.18.1.2, Yer no: 92.97.18.

⁹⁴ BCA, 30.10.0.0, Yer no: 132.949.7; Çetin, *a.g.t.*, s.31.; Özer, *a.g.t.*, s.213.

halinde hangi yollardan, ne suretle nakledilerek bir yere kapatılmaları Dâhiliye Vekâleti tarafından temin olunmuştu.⁹⁵ İstanbul Valiliği korunma kanunun uygulanması ve gerekli tedbirlerin alınması amacıyla kullanılmak üzere Dâhiliye Vekâlet'inden 3,5 milyon liralık kaynak talebinde bulunmuş ancak Valiliğe 1,5 milyon tahsis edilmiştir.⁹⁶ İstanbul ve Trakya'nın savunulması ve tahliyesi için gereken önlemler alınmıştı. Bütün bu uygulamalar Dâhiliye Vekâlet'inin kontrolünde aynı zaman da sivil toplum kuruluşlarının yanı sıra basın yayının sayesinde hayat bulmuştur. Ancak Kazım Karabekir, hükümetin uygulamalarından memnun kalmamıştı. CHP grup tartışmalarında İstanbul'da büyük ve önemli binaların çoğunun sığınağı olmadığı, hükümetin vakit geçirmekte olduğunu, geniş caddeler açtırmanın ve memleket işleri için gençleri teşvik etmek gerektiğini ve hastanelerin etrafındaki ahşap binaların yıkılması lazım geldiğini dile getirmişti.⁹⁷

Dünya Savaşı nedeniyle ekonomik bunalıma düşmüş millet bir de 26/27 Aralık 1939 gecesi Erzincan depremiyle karşılaşmıştır. Erzincan'dan gelen bir telgrafta şehrin baştanbaşa bir yığıntı haline geldiği; *“Şehir bütünü ile yıkılmış olduğundan, ekmek ihtiyacı olduğu gibi, yıkıntıların altından kurtarılanların ve kurtarılacakların tedavileri için ilâç ve doktora ve halkı barındırmak için çok miktarda çadırı ihtiyaç vardır. Yıkılma yalnız şehirde olmayıp köylerde de geniş oranda yıkım ve kayıp olduğu anlaşılmıştır. Elde edilecek ayrıntılı bilgiler bildirilecektir.”* ifadeleri ile belirtilmiştir. Depremın ertesi günü Faik Öztrak ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Hulusi Alataş⁹⁸ deprem bölgesine gitmişlerdir. Giresun, Gümüşhane, Yozgat, Erzincan, Sivas, Amasya, Tokat, Samsun, Ordu bölgelerini içine alan depremde 23.131 ölü, 7.994 yaralı vardı. 16.385 ev tamamen yıkılmış, 9.157 ev oturulmayacak hale gelmiş, 29.390 ev harap olmuştur. Bu sayılar gün geçtikçe artmıştır. Depremın on birinci gününde dahi enkaz altında canlı bedenler bulunmuştur. Ulusal yas ilan edilmiş ve yurt çapında yardım kampanyası başlatılmıştı. Erzincan depremi gazetelere *“Erzincan Zelzelesi Bütün Tahmin Hudutlarını Aşan Bir Felaket Oldu”, “Feci Bilanço”* gibi başlıklarla yansıdı. Halkın acıları dönemin edebiyat eserlerine de konu olmuştu. Bu eserler bölgede yaşanan yıkımın dile getirildiği halkın duygularının kelimelere büründüğü birer ağıt niteliğini taşıyordu. Aralarında Fransa, İngiltere, Almanya, Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya'nın da bulunduğu birçok ülke, bölge insanının derdine derman olmak için harekete geçmişti.⁹⁹ Cumhurbaşkanı İnönü, 31 Aralık 1939 pazar günü hüznünü kelimelere dökerek günlüğüne şunları yazmıştı:¹⁰⁰ *“Saat 13'e doğru Erzincan. On beş gün evvel gördüğüm şehir nerede? Baştanbaşa harabe. Halk meydanda, sokaklar mezarlık. Dâhiliye ve Sıhhiye vekilleri, Ordu Müfettişi ve 4. U. Müfettişi”. İnönü'nün üzüntüsünün, savaş koşullarının getirdiği ekonomik sıkıntı ve ardından meydana gelen depremle birleştirildiğinde, ne kadar büyük olduğunu anlamak mümkündür. Olaydan hemen sonra Milli Şef, vekiller, generaller ve vali ile bir toplantı yapmıştır. Öztrak, yaşananları şöyle aktarmaktadır:*¹⁰¹

“En mühim iş, enkazın altında kalan kim varsa onları derhal kurtarmaktır. Yaralananların ve açıkta kalanların kurtarılması işine devam edilecektir. Yaralıları, peyderpey sevk ediyoruz. Bu akşam, dördüncü kafile Erzurum'a gidiyor. Açıkta kalanlardan, kimsesizleri ve çocukları tercihan sevk etmekteyiz. 200 kadın için Malatya fabrikasında iş bulunmuştur. 12 yaşından küçük olanlar, Esirgeme kurumuna yerleştirilecektir. Behemehal burada kalmak isteyenler müstesna, diğerlerini civar şehirlere göndereceğiz. Bunları kabil olduğu kadar süratle yapacağız. Civar şehirlerden

⁹⁵ Çetin, a.g.t, s.75.

⁹⁶ Pasif korunma ihtiyaçları için bkz: BCA, 30.10.0.0, Yer no: 53.352.9.

⁹⁷ Kazım Karabekir, *Ankara'da Savaş Rüzgârları, II. Dünya Savaşı, CHP Grup Tartışmaları*, Emre Yayınları, İstanbul, 1994, s. 84.

⁹⁸ “1882' (1298) de Beyşehir'de doğdu. Babası Ahmet Bey, annesi Emine hanımdır. Meryem Zerrin hanımla evlendi. Terim (1932) ve Yalçın' (1935) in babasıdır. İlk, orta ve lise öğrenimini İzmir'de yaptı. 16 Kasım 1917'de Askerî Tıbbiye'yi bitirerek Dr. yüzbaşı oldu. Bağdat ve Basra'da görev aldı. 10 Şubat 1910'da önyüzbaşı oldu. Balkan Savaşında Hadimköy Hastanesi'nde başhekim ve iç hastalıkları uzmanı olarak görev yaptı. Savaş sonunda Yıldız Hastahanesi'ne bakteriyolog olarak atandı. 14 Eylül 1915'de binbaşı oldu. Birinci Dünya Savaşında Ayestefanos Hastahanesi baştabibi, Çatalca Müstahkem mevki hıfzıssıhha müşaviri, Kilidbahir Hastahanesi ve seyyar hastahane baştabibi, kolordu hıfzıssıhha müşaviri ve baştabibi, ordu sıhhiye reisi ve levazım başkan vekilliği yaptı. 28 Temmuz 1918'de yarbay oldu. Savaş somasında Askerî Tıbbiye ders nazırlığına atandı ve müdür oldu. İstiklâl Savaşı'nda Yahşıhan menzil baştabipliğinde, Birinci Ordu ve Garp Cephesi sıhhiye reisliklerinde bulundu. Daha sonra Gülhane'de Askerî Tababet Uygulama öğretmenliği yaptı. 31 Ağustos 1922'de albaylığa yükseldi, 21 Ekim 1923'te emekliye ayrıldı. Önceleri İzmir'de serbest doktorluk yaptı. 1925'ten 1935'e kadar İzmir Liman İşleri Şirketi Yönetim Kurulu Başkanlığı, İzmir Rıhtım Müdürlüğü, Belediye Başkanlığı yaptı. 1935 Haziran'ında memuriyetten ayrılıp, serbest doktorluğa başladı. Abidin Özmen'den boşalan üyelik için Aydın'dan milletvekili adayı gösterildi. 12 Ocak 1936'da Aydın milletvekili seçildi. 15 Ocak 1936 tarihli seçim tutanağı ile 16 Ocak 1936'da Meclis'e katıldı. Tutanağı 24 Ocak 1936'da onaylandı. 6 Nisan 1936 ve 9 Kasım 1936 tarihlerinde iki kez İktisat Encümeni üyeliğine, 24 Mart 1937'de Siyasi Müsteşarlığa, 25 Ekim 1937'de Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliği'ne atandı ve 19 Ocak 1945'e kadar bu görevde kaldı. Kendi bakanlığının 1938 yılı bütçesi üzerinde bir konuşması vardır. Fransızca bilen Dr. Hulusi ALATAŞ, VI. ve VII. dönemlerde de Aydın, VIII. Dönemde Konya'dan milletvekili seçilerek 1950 yılına kadar politik yaşamını sürdürdü. 1950'den sonra siyasetten ayrıldı ve doktorluğa geri döndü. 26 Mart 1964'te öldü. Ankara'da toprağa verildi.” Bkz: *Parlamento Tarihi*, D.5, C.2s.65-66.

⁹⁹ Mahmut Goloğlu, *Milli Şef Dönemi 1939-1945*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017.s.57; Ayrıca bkz: “Şiddetli Zelzele Neticesinde Erzincan Tamamen Enkaz Yığını Haline Geldi.” *Cumhuriyet*, 28 Aralık 1939.; *Cumhuriyet Ansiklopedisi* C.I (1923-1940), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.s.329-330.

¹⁰⁰ İsmet İnönü, *Defterler (1919-1973)*, C.1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000,s.281.

¹⁰¹ “Zelzele Sahasında Dâhiliye Vekilinin Sözleri”, *Cumhuriyet*, 3 Ocak 1940.

müracaatlar oldu; her biri muhtelif miktarda yaralıyı bir ay ve daha ziyade barındırabileceklerini söylüyorlar. Enkaz altındakilerin kurtarılması için Ordu Müfettişliği her vasıta ile çalışmaktadır. Refahiye'den son gelen haberlerde, bu şehirde 2050 ölü, 510 yaralı olduğu anlaşılmıştır. Oraya çadır ve para gönderiyoruz."

Aynı gün yılbaşı eğlencelerinin terk edilmesi kararı alınmıştı. Romanya, deprem felaketi için 80 bin liralık kereste, Yunanistan'dan 10 bin liralık ilaç, Bulgaristan 30 bin liralık gıda göndermişti.¹⁰² Yunus Nadi'nin 3 Ocak 1940'da Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan "*Zorluklarla Mücadele*" adlı makalesinde Türkiye'nin savaş koşullarından ve depremden dolayı yaşadığı sıkıntıları dile getirmiştir.¹⁰³ Deprem yerinde inceleme yapan Öztürk' şunları dile getirmişti:¹⁰⁴

"Siz vilayetin nerelerine ne vasıta ile gidildiğini bilemez misiniz? Buralarda işe yarar vasıta mekkaredir. Yarına kadar köylerde yaralı kalmayacak emrini verdi. Dâhiliye Vekilinin verdiği direktiflere göre her tarafta kat'i tedbirler alınacak, yaralıları kapalı yerlere kaldırılacak, Reşadiye'ye giden dağ yollarında onar kilometre ara ile cankurtaran barakaları yaptırılarak yol emniyet altına alınacaktır... Dâhiliye Vekili ilk iş olarak Reşadiye'ye menzil grupları yollanmasını temin etmiştir. Dâhiliye Vekâleti verdiği bir emirde başka yerlerden zelzele mıntıkasına gitmek isteyenlerin esasen orada mevcut işe ve iskan buhranının şiddetlenmesine sebep olacakları gibi bu eşhasın mezkur mıntikalara yolcu ve eşya kabul edilmemesini bildirmiştir. Devlet Demiryolları idaresi dünden itibaren Erzincan, Tokat ve Reşadiye gibi zelzeleden çok hasar görmüş olan mahallere gidecek olanlara bilet vermemiştir."

Öztürk, Parti Grubunda deprem hakkında izahat verirken sürekli ağlamıştır.¹⁰⁵ İzmir heyelanı da dâhil olmak üzere bütün bu yaşananları Dâhiliye Vekili Faik Bey 10 Ocak 1940'da Meclis'e taşımıştır. Faik Bey, Sıhhat Vekili Hulusi Alataş ile 10 gün boyunca deprem bölgesinde gördüklerini ve aldıkları tedbirleri dile getirmiştir. 25 bin kadar insanın hayatını kaybettiğini, 8 bine kadar yaralının olduğunu, kısmen ya da tamamen yıkılan binaların sayısının 30 bini bulunduğunu anlatmıştır. Felaketin büyüklüğü, depremin vuku bulduğu saat ve mevsim neticesiyle artmıştır. 28 Aralık'ta Sivas'a hareket edilmiş ve orada fazla bir yıkım görülmemiştir. Zira kazalarında hasar büyüktü ve memurlar çalışmaktaydı. Su şehri ve Koyulhisar kazalarının kaybı çoktu. Erzincan yolunun açılması için iki yüz amele gönderilmişti. Sivas ve Devrik'ten kamyon, erzak ve malzeme yollanmıştı. Erzincan'daki zayıat hepsinden çoktu. Öztürk Kayseri'deyken Erzincan yolu açılmıştı. 29 Aralık 1939 saat 7:20 de Karagöl İstasyonuna ulaşmadan tren kara saplanmıştı. Yol açıldıktan sonra kar fırtınası nedeniyle 38 saat bekledikten sonra yine yola çıkmıştı. Erzurum yolu bozuk olduğu için Tunceli istasyonunda kalınmış ve Gümüşhane'den 200 hayvanlık bir mekkare kolu, Erzurum'dan da kamyon istenmişti. Malatya'dan gelen 3 üncü Ordu Müfettişi Orgeneral Orbay ile 4 üncü Umumi Müfettiş Korgeneral Alpdoğan Erzincan'a varmıştı. 31 Aralık 1939 saat 11'de Erzincan'a vardıklarında üstte adı zikredilen heyet ve Erzincan Valisi Osman Nuri Tekeli onları karşılamıştı. "*Millî Şef İnönü Erzincan'a muvasalat buyurdular. Bizlerden izahat aldıktan sonra trenlerinden indiler. İstasyon civarında toplanan felâketzedeleri ve yaralıları teselli ve tatyib ederek harab şehri görmek üzere ilerlediler. Etraflarını alan bedbahtlardan bir kısmının vücudları ve hepsinin kalbleri yaralı idi. Şefin etrafını sardılar. Kimisi 3, kimisi 5 can kaybeden ve bütün hayatında kurduğu yuvanın başına yıkılıp sevgililerini ezdiğini gören bu vatandaşlar bağıryorlardı: «Üç can kaybettim, beş can kaybettim, sana kurban olsun, sen sağ ol İnönü», Kalbden gelen bu seslerle yardımlarına koşan, hatırlarını soran Şeflerine muhabbetlerini izhar ediyorlar ve «Sen bizden daha ziyade ya ralısm, sana geçmiş olsun inönü» diyerek matem içinde asalet gösteriyorlardı. Oğlunu kaybeden bir ana ilerledi «Oğlum gitti İnönü, Giresunlu Memedim gitti, sana kurban olsun» diyerek başını Millî Şefin omuzlarına koydu, sinesini, sinesine dayadı, gözünün yaşına cereyan verdi. Şef onu şefkatle bağrına bastı."* Ankara'dan bir asker müfrezesi ve 170 Jandarma deprem bölgesine yollanmıştı. Jandarma Umum Kumandanlığından 260 çadır yollanmıştı. Divriği Belediyesi'nin himayesinde 200 amele bölgeye sevk edilmişti. Reşadiye'de yolun bir kaç kilometrelik kısmı heyelan dolayısı ile bozulmuş olduğundan oraya kadar gidilememiş, Turhal şeker fabrikasının gönderdiği sıhhi imdat heyeti Reşadiye'ye 28,5 kilometre mesafedeki Fazlı Köprüsü denilen yere kadar gidip orada çadırlarını kurmuş ve etraftaki köylerin yaralılarına bakmaya koyulmuştu. 200 asker Reşadiye'de heyelan nedeniyle kapanan yolu açmakla görevlendirilmişti. Deprem felaketi ile uğraşılırken yaşanan acılara sel felaketi eklenmişti. Kırklareli, Sinop vilâyetleri merkez kazalar ile Manisa ovasını ve Kocaeli köylerini, Bursa'nın Mustafa Kemalpaşa, İzmir'in Seferihisar ve Bergama, Antalya'nın Serik, Çanakkale'nin Lapseki, Balıkesir'in Susıgırlık, Edirne'nin Keşan kazalarını su basmıştı. Bu sel

¹⁰² Asım Us, *Hatıra Notları*, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1966, s.418.

¹⁰³ Yunus Nadi, "*Zorluklarla Mücadele*", *Cumhuriyet*, 3 Ocak 1940.

¹⁰⁴ "Yeni Zelzeleler Oluyor", *Cumhuriyet*, 4 Ocak 1940.; Asım Us anılarında depreme dair şöyle bir not düşmüştü : "*Erzincan'ın bütün kazaları ile beraber zayıyatı on altı bin. Bunun iki bini Erzincan, gerisi kazalara aittir. Erzincan bölgesinden giden sekiz dokuz bin. Bunlara yaralıları da dâhildir. Erzincan'da Erzincan halkından beş yüz, altı yüz kişi katılmıştır. Hükümet bu gidenlere yer veremediyse yalnız işe bedeli verdi. Nüfus başına 9 lira. Yer vermediyse aile başına 9 lira da mesken bedeli verdi. Şimdiye kadar hükümetin umumuna 2 milyon lira masraf ettiği anlaşılıyor. Hükümet gidenlerin yerlerine parasız olarak nakledeceğim diye bir yoklama yaptı. İki bin kişi geri dönmek arzusunu gönderdi. Bunlar nakledilecektir. Gerisi, gittikleri yerde şimdilik kaldı."* Bkz: Us, a.g.e, s.429.

¹⁰⁵ Us, *Hatıra Notları*, s.421.

(1939-1942)

afetinden Mustafa Kemalpaşa kazasında 19 insan ölmüş, 300 ev de yıkılmıştı. Ödemiş, Serik, Lapseki köylerinde de birer insan boğulmuştu.¹⁰⁶

Türkiye'de yaşanan deprem ve sel felaketi İngiliz Arşiv raporlarına büyük ölçüde yansımıştır. 27 Aralık 1939 çarşamba günü gerçekleşen depremin Erzurum, Erzincan, Kayseri'nin kuzeyinden Karadeniz'e kadar etkili olduğu, en çok Samsun, Ordu, Amasya, Tokat, Sivas, Yozgat, Erzincan, Karahisar ve Gümüşhane'nin etkilendiği, Sivas ve Erzincan demiryolunun bozulduğu, telgraf haberleşmesinin kesildiği, askeri lise ve ortaokuldakilerin yüzde doksanının öldüğü, yeni tamamlanan Erzincan-Erzurum hattının askeri açıdan önemli olduğu ifade edilmiştir. 25 Ocak'taki raporlarında evsiz kalanlardan ve başka yerlere gidenlerden bahsedilerek 1935 yılı nüfus sayımı esas alındığında (16,158,018) Samsun, Ordu, Amasya, Tokat, Sivas, Yozgat, Gümüşhane, Erzincan ve Giresun'un (Karahisar, Giresun'a bağlandığı için vilayet değildir) toplam nüfusunun (2.333.829) sekizde birinin depremden etkilendiği bilgisi yer almıştır.¹⁰⁷ Öztrak, 24 Ocak 1940'ta gazetecilere verdiği beyanatta ise depreme dair şunları söylemiştir:¹⁰⁸

“Zelzele mıntıkasında köylere varıncaya kadar vaziyet tespit edilmiştir. Felaketin kati bilançosu alınmış gibidir. İnsanca olan zayıat 30.000'e yakındır. Memleketin her tarafında olduğu gibi İstanbul da kendisinden ümit edilen hassasiyeti göstermiştir, felaketzedelere yaptığı teberru listesinin kabardığını görmekle mütehassis oluyoruz. Şimdiki halde açıkta kalanların yerleştirilmesi ve işlerin temini işle meşgul oluyoruz. İleride bunların gene eski yurdlarına yerleştirilmesi işi tetkik edilecektir.”

Öztrak, meclis faaliyetlerine 24 Nisan 1940'te katılmıştır. Hatay jandarma teşkilâtının maaş ve işe bedelleri hakkındaki kanun konuşulurken söz alarak, uygulamanın haziranın biri itibarıyla gerçekleşeceğini Meclis'te dile getirmişti.¹⁰⁹ Erzincan depremiyle gelen korkunç felaketin etkileri Milli Şef dönemindeki iç huzursuzluğu göze batacak noktaya getirmişti. Gerek savaş koşullarının yarattığı ekonomik düzendeki bozukluk gerek geçim sıkıntısı gerek devlet idaresindeki aksaklıklar gerekse depremin ortaya koyduğu yolsuzluklar 1940 yılını çekilmez hale getirmişti. Acı ve kötü söylentiler kulaktan kulağa dolaşmış basındaki eleştirililer gün geçtikçe şiddetlenmiştir. Milli Korunma Kanunun uygulamada yarattığı rahatsızlıklar, ürünlerdeki zamlar dile getirilmekteydi. Hükümet basını kontrol altına alarak sorunun çözüleceğini düşünmüştü. Bu düşünce ile 1881 sayılı Basın kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında bir tasarı hazırlanarak Meclis'e verilmişti.¹¹⁰ Hatay vesilesi ile söz alan Öztrak, kanun hakkındaki düşüncelerini Meclis'te şöyle ifade etmiştir:

“...Hakikaten millî hisleri inciten ve fakat mevcut mevzuata göre bir ceza tehdidi altında olmayan fiillerin vukuuna mâni olmak için bu lâihayı getirmiş bulunuyoruz... Matbuat medenî memleketlerde serbesttir. Bizim de matbuat serbestisine en çok riayet eden memleketlerden birisi olduğumuzda asla tereddüd etmiyoruz. Her vesile ile matbuat serbestisini mahfuz tutmakta ve onun takviyesine çalışmaktayız ve çalışıyoruz. Fakat bu demek değildir ki matbuat vasıtası ile yapılacak suçlara müsamahayı tecviz ediyoruz. Memleket halkının temiz ve mukaddes hislerinin rencide edilmesine müsaade edemeyiz... Hatırlarsınız, geçen yaz gazetelerimizin birinde bir Arnavut'un bir makalesi intişar etti. O makalede

¹⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.8, 10 Ocak 1940.s.37-48.; “İzmir'de Heyelan”, *Cumhuriyet*, 11 Ocak 1940; “Milli Felaketin Bilançosu”, *Cumhuriyet*, 11 Ocak 1940; “Karacabey Seylabı”, *Cumhuriyet*, 10 Ocak 1940.; “Seylab Felaketinin Bilançosu”, *Akşam*, 11 Ocak 1940; *Cumhuriyet*, 4 Ocak 1940.; Tokat mıntıkasından gelen haberler çok endişe verici mahiyette idi. Oraya bir ayak evvel yetişmek istiyorduk. Sivas'a muvassalatımızda Vali, Sıhhat Müdürü ve diğer icap edenlerle konuştuk. Zelzelenin üçüncü günü jandarmalarımız yaya olarak Koyunhisara dördüncü günü su şehrine yetişmişlerdi. Ancak bu yetişme büyük fedakârlıklarla mümkün olabiliyordu. Gayretin tezyidi ve alakalıların takviyesi için bütün müşkülata rağmen Vali'nin bizzat oralara gitmesini kararlaştırdık. İkinci kanunun ikinci günü saat 11 de Turhal'a muvasalat ettik. Arkadaşım Hulusi Alataş Dâhiliye Müsteşar Muavini Şefik Bicioğlu ve İçtimai Muavvenet Reisi Ekrem Tok ile beraber Tokada, oradan da Niksara gidip gece döndüler ben Amasya'dan dönmekte olan Milli Şefi bekledim, vaziyet hakkında malumat almaya çalıştım. Biraz sonra Milli Şef teşrif ettiler. Erzincan'da ve yollarda yaptıklarımızı ve gördüklerimizi arz ettim. Kendileri de Tokat ve Niksar da gördükleri hale ve umumi vaziyete göre lüzumlu gördükleri direktifleri verdiler, oraya kadar maiyetlerinde getirdikleri beş Erbaalıyı da dinleyerek lüzumlu tedbirleri almamızı emrettiler. Erbaalılar konuştum. Tokaddan Erbaaya kadar olan yolun bilhassa Niksar'dan sonrası çok bozuk olduğundan Tokaddan oraya ehemmiyetli yardım yapılmamış olmakla beraber Samsun Vilayeti oranın ihtiyaçlarını diğer taraflardan daha geniş surette temin etmiş Erbaa'nın hasarı ehemmiyetli olduğu için Reisi Cumhur Hazretlerin de emirleriyle oraya Samsun Vali muavinini gönderdim. Ve Erbaa'nın ihtiyaçlarının tamamen Samsun'dan teminini tebliğ ettim.” Dahiliye Vekili Öztrak'ın konuşması için bkz: *Cumhuriyet*, 11 Ocak 1940; Vekillerin Başbakanlığa Erzincan zelzelesi hakkında mahallinde yapılan tetkiklere dair raporu için bkz: *BCA*, 30.10.0.0, Yer no: 119.844.11. (Ek-5)

¹⁰⁷ *FO*, R 597/17/44, p.20.; *FO*, R 1224/17/44, s. 29-30; Türkiye'nin durumu gün gün rapor edilmiştir. Bkz: *FO*, R 2475/17/44. P.42-48. (Ek-6)

¹⁰⁸ “Vekillerimizin Tetkikleri”, *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1940; Ayrıca bkz: İlhan Haçın, “1939 Erzincan Büyük Depremi,” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C XXX, S.88, Mart 2014, s.39-67.

¹⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.10, 24 Nisan 1940.s.125.

¹¹⁰ Goloğlu, a.g.e, s. 87-89.

o adam Arnavudluğu ile iftihar ediyor, Türkün ve Türklüğün, büyük hamlelerini inkılapların Arnavutluk'a mal ederek bize bir Arnavut hediyesi gibi satmak istiyor. Maalesef bu yazı bir Türk gazetesinde yer bulmuştur. Yarın da böyle bir şeyin yapılması ihtimalini daima göz önünde tutalım... Şu halde hakaret olmadan ve hakarete müteallik olan maddenin tatbikine imkân vermeden millî hislerimizi rencide eden bir kimse ceza görecektir. Hiç kimsenin bize, niçin böyle bir kanun maddesi yapıyorsunuz, demeğe hakkı yoktur... İkinci fıkraya gelince; bu da bizim için çok aziz olan millî tarihi her aklına gelen adamın istediği gibi tahrif ederek ve yalan yanlış yazarak bizi incitmesine mâni olmak içindir. Bizim millî tarihimizi herkesin istediği gibi karıştırmasına müsaade edemeyiz. Millî hislerimizin rencide edilmesine meydan vermemek için bu kanunu getirdik, zannediyorum ki bu esbabı mucibeyi Heyeti celileniz haklı görecektir.”

Ayrıca memleket için gizli kalması gereken bilgilerin gazeteciler tarafından yayımlanması, ülkenin emniyetine zarar verdiği gibi uygulamadaki amacı da yok etmiştir. Örneğin Hükümet bir yerden bir yere askerleri ve vasıtalarını nakledeceğinde bunun haber olmasını istemiyoruz diyerek gizli ve ülkenin menfaatine olan şeylerde dikkat edilmesini istemiştir. Amaçlarının da hiçbir zaman matbuat serbestliğini lüzumsuz kısıtlamak olmadığını anlatmıştır.¹¹¹ Milli Şef döneminin savaş koşullarında, basın için millî çizgide millî menfaatleri koruyan, millî değerleri rencide etmeyecek ölçüde bir özgürlük alanı çizilmiştir.

Savaş koşulu nedeniyle yaşanan ekmek sıkıntısı konusunda da gazetecilere 12 Mart 1940'ta ekmekçilerle mücadele edildiğini, bu sorunu çözmek için ekmek fabrikası tesis etmek gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Evliya Çelebi ve tanınmış büyüklerin mezarlarının muhafazasının tartışıldığı zaman Öztrak Salah Cimcoz'un:¹¹² “biz dirilerle meşgulüz, ölümlerle nasıl meşgul olalım. Türbelerdeki mezarların manzarası da iyi midir.” sözlerini hatırlatmıştır. Öztrak, gazetecilere yapmış olduğu konuşmada Vali'nin bu sene bütçeyi yaparken Belediyeye ait olmadığı halde abidelere de fazla para ayırdığını, Eyüp'teki tarihi mezarlıkların ıslah ve tanzim etmekte olduğunu aktarmıştır. Köylünün toprak ihtiyacı konusunda ise şunları söylemiştir:¹¹³ “ Bu iş biliyorsunuz ki birkaç senedir Meclis'te mevzuu bahseldi. Toprak kanunu da halen Parti grubundadır. Bence devlete aid çiftlikleri köylüye tevzi etmek kanun yolu ile kabildir. Bunları Ziraat Bankası ipotek etmek üzere köylüye tevzi eder... Toprak Kanunu çıksa köylüye tevzi edilecek çiftlikler parasız alınacak ve parasız verilecek değildir. Bunlar da istimlak sureti ile verilecektir. “

28 Mayıs 1940'ta tekrar meclis çalışmalarına katılan Öztrak 1940 malî yılı Dâhiliye Vekâleti bütçesi münasebetiyle söz alarak ülkenin genel durumu hakkında bir çerçeve çizmiştir. Vekiller deprem ve sel felaketi nedeniyle nüfusun azaldığını belirtmiş ve bunun için tedbirler alınmasını istemiştir. Yaşanan felaketin bilançosunun 30 bini bulduğunu, bu sayının bir yılda değil bir ayda telafi edileceğini, evlenmedeki zorlukların giderileceğini, evlenme masraflarının 10 kuruşa indirildiğini, evlenmek isteyen insanların hiçbir fedakârlık etmeden evlenebilmeleri için gerekli düzenlemelerin yapıldığını anlatmıştır. Polis ve Jandarma teşkilatının birleştirilmesinin millet için faydalarından, devlet zabıtasına ek olarak köy ve kır bekçileri teşkilatının öneminden bahsetmiştir. Umumi Müfettişlikler¹¹⁴ konusu üzerinde

¹¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.43, 24 Nisan 1940, s.128-146.; “Matbuat Kanununa Ek Maddeler Kabul Edildi”, Cumhuriyet, 25 Nisan 1940.; Goloğlu, a.g.e, 87.

¹¹² “1291 (1875)'de İstanbul-Kadıköy'de doğdu. Babası Hasan Asım Bey, annesi Fatimetüzzehra Hanımdır. İlk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra Mercan İdadisi ve İstanbul Hukuk Mektebini bitirdi. Gazeteci olarak İttihat ve Terakki Partisinde politikaya girdi. II nci Meşrutiyetin ilânından sonra 3 Eylül 1908'de Celâl Esat (Arseven) Bey ile birlikte siyasi mizah gazetesi (Kalem)'i çıkarmaya başladı. İstanbul Mebusan Meclisinin III üncü Dönemi için 27 Mayıs 1914'te yapılan seçimlerde İstanbul Milletvekili olarak Meclise girdi. Mondros Ateşkes Anlaşmasının imzasından sonra 21 Aralık 1918'de Meclisin Padişah tarafından kapatılması üzerine yasama görevi sona erdi. 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgalinden sonra İngilizler tarafından Bekirâğa Bölüğü Cezaevinden alınan eski nazır, politikacı, yönetici ve subay (67) kişi arasında 28 Mayıs 1919'da Malta Adasına sürgüne gönderildi. Ankara Hükümetinin girişimleri ile 30 Nisan 1921'de (33) sürgün ile birlikte serbest bırakılarak bir gemi ile İtalya'nın Toronto Limanına gönderildi. Avrupa'yı dolaşarak yurda döndü. 1926 Haziranında İzmir'de ortaya çıkarılan, Gazi Mustafa Kemal Paşaya suikast davasının devamı olarak İttihat ve Terakki Fırkasının ileri gelenleri arasında Ankara İstiklâl Mahkemesindeki yargılanması sonucu suikast, hükümeti devirme hareket ve girişimlerine katıldığı sabit olmamakla, 31 Ağustos 1926'da beraatine karar verildi. TBMM'nin IV üncü Dönemi için yapılan seçimlerde CHP adayı olarak İstanbul ve ayrıca Bolu'da milletvekili seçildi. 4 Mayıs 1931'de Meclise katılarak İstanbul Milletvekilliğini tercih ettiğini bildirdi. Dönem boyunca Dışişleri Komisyonunda çalıştı. Ayrıca Belediye Kanunu Tasarısının incelenmesi için III üncü Toplantı yılında kurulan geçici komisyonda görev aldı. 25 Mayıs 1932'de Parlamentolar Türk Grubunun kurucu üyeleri arasında yer aldı. V inci, VI ncı ve VII inci dönemlerde de yeniden İstanbul Milletvekilliğine seçilerek yasama görevini 5 Ağustos 1946'ya kadar korudu. 15 Ekim 1947'de İstanbul'da öldü. Erenköy-Sahrayıcedit mezarlığında toprağa verildi. Bkz: Parlamento Tarihi, D.4. C.2 (1931-1935) s.286-287.

¹¹³ Cumhuriyet, 14 Mart 1940.

¹¹⁴ “Umumi Müfettişlikler kendi bölgelerinde en üst seviyede yer alan birimdir. Yukarıda belirtilen ilgili kanunda yetkileri detaylı olarak açıklanmadığından 27 Kasım 1927'de Umumi Müfettişlik vazife ve salahiyetlerine dair bir talimatnamenin yürürlüğe konması için kararname çıkarılmıştı. Bu kararnameye göre müfettişliklerin görev ve salahiyetleri; asayiş ve güvenliğin teminine nezaret etmek, kanun ve nizamnamelerin uygulanmasını sürekli olarak takip ve kontrol etmek, hâkimlerle alakalı şikâyetleri gerektiğinde direkt Adliye Vekâletine bildirmek, bölgesi dâhilindeki mahkemelerden birinde asayiş ve emniyet açısından mahzurlu gördüğü davaların naklini gerçekleştirmek için Adliye Vekâletine müracaatta bulunmak, bölgesinin iktisadi, sıhhi, sosyal, kültürel, medeni, imrani ihtiyaçları ve

(1939-1942)

hükümet tarafından çalışmalar yapıldığını, dünyanın aldığı bu vaziyet içinde ülkeye yerleşmiş olan bazı teşekküller üzerinde düzenlemeler yapmanın ihtiyata muvafık olmayacağını belirtmişti. Sözlerine şöyle son vermişti: *"Vergiye nakden ödeyemeyecek olan her vatandaş bu mükellefiyetini bedenlen yapar. Bu imkân kendisi için vardır. Eğer fukarayı bu mükellefiyetten muaf tutmak yoluna gidecek olursak o zaman işlerimiz daha fazla sekteye uğlar. Vergi alınıp da yola sarf edilmiyor, dediler. Böyle bir şey varid değildir. Alınan paradan daha az yol yapıldığına kani değilim. Meclisi umumilerce ne kadar tahsisat kabul edilirse onun tamamı yollara sarf edilmiştir ve edilmektedir."*¹¹⁵ Daha sonra ise Öztrak, 1940 mali yılı Ziraat Vekâleti bütçesi münasebetiyle söz alarak, vekâletinin köy kalkınmasına mani olacak şeyleri ortadan kaldırmak için var olduğunu anlatmıştır.¹¹⁶

İkinci Dünya Savaşı'nın ağır etkileri Trakya sınırında hissedilmeye başladığı zaman Milli Şef İnönü, halkı ve orduyu ziyaret etmeye Trakya'ya gitmiştir. Trakya Umum Müfettişi Kazım Dirik'in 11 Haziran 1940 tarihinde İsmet İnönü'nün ziyaretine ilişkin raporunu Öztrak, 13 Haziran 1940 tarihinde Başbakanlığa sunmuştur. Raporda, İnönü'nün ziyaret ve denetiminin 5 gün sürdüğü, ordu ve tahkimatı denetlediği, *"halkın birlik selabet ile Büyük Şefle hükümetimize ve ordumuza inanarak, normal ve refahlı ve fakat çok uyanık bulunması ve fena propagandaya karşı kulak verilmemesi İnönü'yi memnun ettiği"* ifade edilmiştir. Ziyaret, basına ilginç bir şekilde yansımıştır. Cumhuriyet gazetesi manşetinde, Milli Şef'in ordu ve halkla temasının rutin seyahatlerden biri olduğunu ve bu seyahatin siyasi hadiselerle alakası olmadığını belirtilmiş ve beş günlük ziyaretin içeriği hakkında bir bilgiye yer vermemiştir.¹¹⁷ Haziran 1940'ta Öztrak, İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin durumu hakkında dış basında yer alan haberlere dair Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri'ne gönderdiği yazıda önemli noktalara değinmiştir. Türkiye'nin Londra Büyükelçisinin gönderdiği telgrafta Times gazetesinde çıkan bir habere yer almıştı. Haberde, Balkanlar ve Romanya'da Alman nüfuzunun artmakta olduğu belirtilmektedir. Bu durum Washington Büyükelçisinin gönderdiği telgrafta da teyit edilmişti. Türkiye'nin Almaya tarafından havadan bombalanamayacağı her türlü müdafaa önleminin alındığı ifade edildikten sonra Türk ordusunun Suriye ve Filistin'i koruyacağı bilgisine yer verilmiştir.¹¹⁸

Savaş etkisini daha çok hissettirmeye başladığında 26 Haziran 1940'ta Öztrak gazetecilere şu beyanatta bulunmuştur:¹¹⁹

"Memleketimiz de emniyet ve asayiş gayet iyidir. Halkımızın dünyanın bu mühim vaziyeti içinde onunla mütenasib bivakar ve sekinette yaşamaktadır. Türkiye'de bugün hükümeti müşkülata maruz bırakacak en küçük bir hadise dahi yoktur. Memleketin nizam ve emniyeti her zamankinden daha kuvvetlidir. Halk, Milli Şef'e ve hükümete karşı büyük bir itimad ve sevgi ile bağlıdır. Bu hali halkın akliseli ve vatanperverliğinin neticesidir. Türkiye'de 'beşinci kol' diye bir şey yoktur. Her zaman memlekette yabancı emeller hesabına çalışanlar bulunabilir. Bu zümreden bazılarının faaliyeti tespit edilmişse de aldığımız tedbirler ve halkın uyanıklığı sayesinde bu teşebbüsler daha ilk kademelerde keşfedilerek müteşebbisleri hakkında takibat yapıldı. Fakat bu hadiseler izam edilecek miktar ve mahiyette değildir. Esasen Türkiye bu gizli teşebbüsler için müsaide bir muhit olmaktan uzaktır."

Meclis'teki çalışmalarını sürdüren Öztrak, 19 Haziran 1940'ta Belediye hakkındaki 1580 sayılı kanuna ek kanun münasebetiyle söz almıştır.¹²⁰ Daha sonra ise 24 Temmuz 1940'ta Dâhiliye memurları kanununa ek kanun görüşmelerinde söz alarak düşüncelerini dile getirmiştir.¹²¹ 7 Ağustos 1940'ta yeniden kurulacak Erzincan şehir yerinin istimlakine dair kanun konuşulurken söz alarak deprem nedeniyle şehrin baştan aşağı harap olduğunu, buranın yeniden inşasına mecbur kaldığını, alınan tedbirler neticesinde şehrin yerinin değiştirilmesi gerektiğini ve bu sebeple yeni bina yapacak olanlara

işlerinin süratle teminini sağlamak, bölgesi dâhilindeki ahalinin şahsi haklarının emniyetini ve korunmasını sağlamak, halkın iskân ve rahatını, köylü ve çiftçilerin toprak sahibi olmalarını sağlamak, bölgesi dâhilindeki vali ve memurlardan hizmetleri ve memuriyetlerinde kalmalarını asayişçe sakıncalı gördüklerini işten el çekirmek, mıntıkası dâhilindeki bilim mûfettiş ve memurları göstereceği istikametler dâhilinde vazife ve faaliyete sevk etmektir." Bkz: Engin Çağdaş Bulut, "Devletin Taşradaki Eli: Umumi Müfettişlikler", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 11, Sayı 21 (Bahar 2005), s.98; TC Resmi Gazetesi, "Umum Müfettişlik Teşkilatı Dair Kanun", Kanun no: 1164, Sayı 634; Ayrıca Bkz: Cemil Koçak, *Umumi Müfettişlikler (1927-1952)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003

¹¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.11, 28 Mayıs 1940, s.303-304; Ayrıca bkz: *Yeni Sabah*, 29 Mayıs 1940; *Karagöz*, 12 Haziran 1941.

¹¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.11, 28 Mayıs 1940, s.340.; *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1940.

¹¹⁷ "Milli Şef Trakya'da Ordu ve Halkla Temas Etmektedir." *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1940.; "Milli Şef İnönü Dün Sabah Trakya'dan Geldi", *Cumhuriyet*, 12 Haziran 1940.; Cemil Koçak, *Umumi Müfettişlikler (1927-1952)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.146.

¹¹⁸ Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, Yer No: 2/11-27, Fihrist No: 5588-42. (Ek-7)

¹¹⁹ *Cumhuriyet*, 26 Haziran 1940.; "Dâhiliye Vekilinin Mühim Beyanatı", *Yeni Sabah*, 26 Haziran 1940.

¹²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.11, 19 Haziran 1940, s.140.

¹²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.13, 24 Temmuz 1940, s.86.

kolaylık gösterileceğini, şehrin inşasına jeolok ve mühendislerin tetkikinden sonra başlayacağını ifade etmiştir.¹²² Öztrak, 1940 yılının Ağustos ayında Yozgat depreminde¹²³ ölenlerin sayısının 300, yaralıların ise 60'ı ağır, 300'ü hafif olmak üzere 360 kişi olduğunu belirtmiştir. Vali yardımcısıyla beraber bütün memurlar ve Kızılay'ın da yardım için her türlü tedbirleri aldığını dile getirmiştir. Kırşehir ve Çorum'daki depremlerde ise bir can kaybı olmadığını ve Sivas'ta ki depremden haber alamadığını anlatmıştır.¹²⁴ 21 Nisan 1941'de Vilâyet idaresi kanununun 6. maddesinin tadili,¹²⁵ 9 Mayıs 1941'de İzmir vilâyeti hususi idaresince yapılacak istikraza hazinenin kefaletine dair kanun münasebetiyle söz alarak savaşın ülke ve şehir ekonomisine etkilerinden bahsederek şunları dile getirmiştir:¹²⁶ *“Dünyanın maruz kaldığı ahvalın bizim memleket üzerinde tesiratını bertaraf etmeğe elbette imkân yoktu. İktisadiyatımız üzerinde yapmış olduğu tesiratını Devlet bütçesi için, maliyemizin muhtaç olduğu yeni varidatın millete tahmil edeceği külfeti nazarı dikkate alarak daha geniş mikyasta varidat teklifleriyle gelemedikse bu, ati için bunları düşünmediğimize bir vesile veya sebep değildir.”* Savaşın ve doğal afetlerin etkisi ekonomiye büyük ölçüde zarar vermiş ve bu durum her defasında meclis konuşmalarına yansımıştı. 1941 malî yılı Dâhiliye Vekâleti bütçesi görüşülürken *“Siyasal bilgiler okulu mezunu 12, Hukuk mezunu 19» Harbiye mezunu 8, yüksek müesseselerde tahsilini tamamen bitirememiş 302, lise ve idadi mezunu 214, orta mektep mezunu 185, diğer mektepler mezunu 93, ilk mektep mezunu 12. İşte nahiye müdürlerimizin tahsil noktasından vaziyeti bu haldedir”* diyerek Nahiye müdürü olacak adaylar için kurs açmak istediklerini, bu kursta kendilerine ameli bilgileri ve vazifelerinin icap ettirdiği kanuni hükümleri de öğretmek gerektiğini anlatmıştır. Aynı gün 1941 malî yılı Jandarma genel komutanlığı bütçesi münasebetiyle söz alarak emniyet ve asayiş için komutanlığın yeniden teşkilatlanacağını belirtmiştir.¹²⁷ Öztrak, 17 Haziran'da Parti Grubu toplantısında Umumi Müfettişliklerin kaldırılması veya yeniden müfettişliklerin kurulmasının söz konusu olmadığını ifade etmiştir. Zira savaş koşullarında bunu yapmak ülke güvenliği açısından o kadar kolay değildi.¹²⁸ Bu konu tekrar meclis gündemine gelmemiştir. 2 Temmuz 1941'de Belediyeler ve bunlara bağlı müesseseler ve Belediyeler bankası memurları Tekaüt sandığı teşkiline dair kanun münasebetiyle söz alarak bu kanunu bekleyen bir sürü insan olduğunu anlatmış ve kanunun hemen geçmesini temenni etmiştir. Aynı gün Haliç vapurları işletme inhisarına dair kanun münasebetiyle de söz almıştır.¹²⁹ 4 Temmuz'da devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair kanuna ek 3888 sayılı kanunun ikinci maddesine bağlı (3) numaralı cetvelin değiştirilmesi hakkındaki kanun münasebetiyle söz alarak kanunun valilik ve kaymakamlık arasındaki bağlantıları güçlendireceğini belirtmiştir.¹³⁰ 8 Ağustos 1941'de kır, çarşı ve mahalle bekçilerinin Memurin muhakemat kanunu hükümlerine tabi olup olmadıklarının tefsirine dair mazbata münasebetiyle söz alarak kanun hakkında ne olumlu ne de olumsuz bir şey söylediğini açıklamıştır.¹³¹ Öztrak, savaş koşulu nedeniyle çocukları asker altına alınan aileler ve askeri görev yapanları ilgilendiren bir konuda çalışma yapmıştır. 11 Ağustos 1941'de asker ailelerinden muhtaç olanlara yardım hakkındaki kanun görüşülürken söz alarak savaş koşulları nedeniyle kanunun uygulamasında zorluklar yaşadıklarını dile getirdikten sonra şunları söylemiştir:

“Endişeleri köylüye daha büyük, daha ağır bir yükün tahmil edilmiş olması idi. Bu noktaya bilhassa cevap vermek isterim, hiç bir sınıfa bu lâyhada, diğerinden daha fazla bir mükellefiyet tahmil edilmemiştir. Bu gibi ihtiyaçlarını karşılamak için bir memba gösterdik. İcabetlerse köyde nakdî yardım dahi tahsil edilebilir. Fakat bunda da alabildiğine gitmemesi için de bir firen koyduk. Nihayet o sene içinde o mükellefin iştirak ettiği salma haddini geçmeyecektir. Öyle ümit ediyoruz ki bu tatbikatta salma haddine dahi yaklaşmayacaktır.”

Dr. Fuat Umay, *“yardım edilecek askerler içinde, üç aylık, beş aylık, bir yaşında öksüz kalmış çocuklar vardır. Bunlar hakkında ne şekilde yardım yapılabilecektir?”* Sualine memlekette neler yapılabileceğini ve bunlar hakkında mevcut kurumları benden daha iyi biliyorsunuz diye cevap vermiştir.¹³² Yeni Sabah gazetesi *“B. Millet Meclisinde Asker Ailelerine Yardım Lahıyası Kabul Edildi”* adlı manşetinde *“Hazerde bir kısım ve seferde bütün*

¹²² TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.13, 7 Ağustos 1940, s.108-110; “Dâhiliye Vekilinin İzahatı”, Cumhuriyet, 8 Ağustos 1940; “Yeni Bir Erzincan Kuruluyor”, Karagöz, 4 Ağustos 1940.

¹²³ Karagöz Gazetesi 8 Ağustos 1940 tarihli “Yozgat Zelzelesi” adlı manşetinde şu bilgilere yer vermişti: “Geçen hafta göbeği Yozgat'ta olmak üzere Orta Anadolu'da yine şiddetli bir zelzele oldu. Zelzelede en fazla zarar gören yer Yozgadın Peyk nahiyesidir. Buradaki 600 yurttaşın 137'si ölmüş, diğer birçoğu en kaz altında yaralı olarak kurtarılmıştır. Ayakta kalan ancak 30 kişidir. Diğer köylerde ölen ve yaralanan sayısı şudur: Karmağrada 45, Dedefakılıda 27, Salurda 1, Hurravakta 9, Çalağlıda 4, Karacalarda 4, Albarda 1, Karayakupluda 6 olmak üzere ceman 224 ölü ve tahminen 180 yaralı vardır. 924 ev tamamen yıkılmıştır. Kızılay tarafından 250 çadır, 100 sandık hurma ve kafi miktarda eşya gönderildi.”

¹²⁴ “Vekillerimizin Memleket Tetkikatı”, Cumhuriyet, 1 Ağustos 1940.

¹²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.13, 21 Nisan 1941. s.112.

¹²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.18, 9 Mayıs 1941.s.37.

¹²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.18, 27 Mayıs 1941.s.185-193.; Vatan, 28 Mayıs 1941.

¹²⁸ “Umumi Müfettişlikler”, Cumhuriyet, 18 Haziran 1941.

¹²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.20, 2 Temmuz 1941.s.7-8.

¹³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.20, 4 Temmuz 1941.s.36.

¹³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.20, 8 Ağustos 1941.s.72.

¹³² TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.20, 11 Ağustos 1941s.101-115.; Ayrıca bkz: Karagöz, 6 Temmuz 1941.

(1939-1942)

subaylara kaput ve çizme verilecek-Harp dolayısıyla memleketimize gelen mültecilere maddi yardım kanunuile diğer bazı layihalarda tasvip olundu." denilmektedir.¹³³

15 Eylül 1941'de Vakıflar Umum Müdürlüğünün Üsküdar-Kadıköy Halk tramvayları şirketindeki hissesinin İstanbul Belediyesine devri hakkındaki kanun münasebetiyle söz alarak şirketin borç yükünün çok olduğu ve hattın iyi idare edilemediği için belediyeye devredilmesini arz etmişti.¹³⁴ 28 Kasım'da Çiçekdağı kaza merkezinin Yerköy'e kaldırılarak Yozgat'a bağlanmasına dair kanun görüşülürken söz alarak Yerköy'üne Çiçekdağı merkezinin getirilip Yozgat'a bağlanmasının faydalı olacağını belirtmişti. Olayın basına yansımaları da görmekteyiz. Nitekim Cumhuriyet gazetesi "*Büyük Millet Meclisinde Hararetili bir Celse*" başlığıyla tartışmalara büyük ölçüde yer vermişti.¹³⁵ 15 Aralık 1941'de İlyas Tekyılmaz'a ait Arzuhal encümeni mazbatasını münasebetiyle söz alarak fezlekeli tahkikat yapılmamıştır. Çünkü "*fezlekeli tahkikat, vekâletçe varit görüldüğü zaman yapılır*" demiştir.¹³⁶

Meclis çalışmaları sürerken 1941'de Türkiye'nin uluslararası ilişkilerini etkileyecek bir gelişme yaşanmıştı. İstanbul'da İngiltere'nin eski Sofya Büyükelçisi olan B. Rendell'e bir suikast düzenlenmişti. Almanların, Balkanlara yerleşmesi sonucu can güvenliği tehlikeye giren Rendell, ailesi ile birlikte trenle Sirkeci'ye gelmişti. İki gün İstanbul'da kaldıktan sonra Ankara'ya geçerek İngiltere'den gelen talimatlara göre hareket etmeyi planlamıştı. Ancak Elçinin Pera Palas Otel'i'ne yerleşmesinden kısa bir süre sonra otel girişinde şiddetli bir patlama olmuş ve Rendell'i yara almadan kurtulmuştu. Otelin duvarları harap olmuş ve etraftaki binaların camları tamimiyle kırılmıştı. Pera Palas'ın arkasında yer alan Cumhuriyet Bahçesi yolundaki asfalt üzerinde patlamamış olarak bir saatli bomba bulunmuş ve bomba patlamasının gerekli önlemler alınmıştı. Konu hakkında bilgi veren bazı gazetelere kapatma cezası verilmişti. Bunlar, Cumhuriyet ve İktisat hariç, şu gazetelerdi: Vakit, Akşam, Son Posta, Sabah, Tasvir-i Efkar, Tan, Vatan, Halk. Patlamaya, Bulgar gümrüğündeki kontrolden sonra elçilere ait bavulların içine yerleştirildiği düşünülen bir saatli bomba yol açmıştı. Ancak olayın aydınlatılma süreci Öztrak'ın görev süresi içerisinde olmamıştır. Suikastın Alman istihbaratı tarafından Türk-İngiliz ilişkilerini bozmak ve İngiltere ile Bulgaristan arasında kopma noktasına gelen ilişkilerini tamamen kesmek üzere yapıldığı kaydedilmişti.¹³⁷ Suikast aydınlatılmasına da İngiltere olayla ilgili olarak Bulgar Hükümetini sorumlu tutmuştu.

15 Ocak 1942'de ise Öztrak'ın üzerinde durduğu Kaymakamlık kursu ilk olarak Siyasal Bilgiler Okulu'nda açılmıştı. Törene TBMM Reisi Abdülhalik Renda, Dâhiliye Vekili Faik Öztrak ve ilgili Bakanlar ile profesörler katılmıştı. Öztrak açılış konuşmasında kursun açılış gerekçesini ve programını şöyle ifade etmişti:¹³⁸

"Sayın Reisim, Aziz Davetlilerim, Büyük Millet Meclisi 'nin 4.7.1941 tarihli toplantısında kabul edilip 12.7.1941 tarihinde yürürlüğe giren 4089 sayılı Kanun, Kaymakamlık Stajını bitirmiş olan Maiyet Memurlarıma 6 aylık bir kursa tâbi olmalarını emretmiştir. Bugün Kanunun bu emrini yerine getirmeye başlıyoruz. Şu anda ilk Kaymakamlık Kursunu, pek muhterem Başvekilimin adına açmakla onur duyuyorum. Bu kursu başarıyla bitirecek olan genç arkadaşlar, yurdun muhtelif kazalarına tayin edilerek oralarında çalışacaklardır... Oralarda Hükümetin yüksek şefkat ve himayesine muhtaç olanlar size koşacaklar, ihtiyaçlarının karşılığını sizde bulmak isteyecekler, devletin yüksek şeref ve kudretini sizin şahsınızda arayacaklar. Diğer bütün memurlardan farklı vaziyetiniz olacaktır. Sadece belli ve değişmez kaidelere bağlı vazifelerle yükümlü ve yalnız bir makama karşı sorumlu olmayacaksınız. Aksine, kontrol ve denetiminize tâbi bütün arkadaşlarınızın sorumluluğuna ortak olacağınız gibi, vakit vakit belli usûl ve kaidelerle hâili kabil olmayan durumlarda da karşılaşacaksınız. İçlerinde ağır ve tehlikeli olanlar bulunacaktır. Bu vazifeleri zekânızla, sağgörüünüzle, çabuk ve kesin karar almağa elverişli yeteneğinizle; Yurt yararını, Ulus esenliğini her şeyin üstünde tutan sağlam karakterinizle ve nihayet gerekirse vazife uğrunda severek sorumluluk almağa yeterli cesaretinizle başaracaksınız. Bu geniş ve güç vazifede iki önemli kuvvete ihtiyacınız vardır: İlim ve Karakter... Bilgi yolunuzu aydınlatacak ve size arayacağınız önlemleri ilham edecektir. Karakter, her türlü etkiler ve güçlükler karşısında daima dürüst ve cesur kalmanızı sağlayacaktır. Muhtaç olduğunuz ilmi, muhtelif öğrenim kurumlarında aldınız. Staj sırasında uygulamalı bilgiler

¹³³ Yeni Sabah, 12 Ağustos 1941.

¹³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.20, 15 Eylül 1941.s.170.; Cumhuriyet, 29 Eylül 1941.

¹³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.21, 28 Kasım 1941.s.76 ; "Büyük Millet Meclisinde Hararetili bir Celse", Cumhuriyet, 29 Kasım 1941.

¹³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.22, 15 Aralık 1941. s.65.

¹³⁷ Detaylı bilgi için bkz: Cengiz Atlı, "Türkiye'de II Dünya Savaşı Sırasında İngiliz ve Alman Büyükelçiliklerine Suikast Girişimi", JASSS, Autumm II 2014, s.57-65; Vatan, 12 Mart 1941; Vatan, 16 Mart 1941; Yeni Sabah, 12 Mart 1941; Cumhuriyet, 12 Mart 1941; Banu El, Mehmet Perinçek, "Von Papen Suikastını Kim Düzenledi", Toplumsal Tarih Dergisi, Nisan 2010, S.196,s.46; Ali Dikici, "Milli Şef Dönemi İç Güvenlik Anlayışı ve Türk Polisi" Bkz: <http://atam.gov.tr/wp-content/uploads/06-ali-dikici.pdf> (23.09.2018); Goloğlu, a.g.e, s.114; Ahmet Emin Yalman ise anılarında "Sofya seferine karşı tertip edilen bomba hadisesi de Naziliğin aleyhine bir hava uyandırdı." demiştir. Bkz: Ahmet Emin Yalman, Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz, C.2 (1922-1971) İstanbul, 1977,s.1138; Us, a.g.e, s. 463-464.

¹³⁸ Aldan, a.g.m, s.255-256; Cumhuriyet, 16 Ocak 1942.

edindiniz. Bu kursta da sizi nazari ve ameli bilgilerle kuvvetlendireceğiz. Karakter sağlamlığına gerek staj, gerek kurs ve gerek memuriyet sırasında daima dikkat edeceğiz ve bu noktada sizi her vakit teşvik ve takviyeyi kendimize önemli borç bileceğiz. Yükselmeye, ilerlemeye ve bilhassa valiliğe geçirilmekte bilgi ve karakteri ve en çok bu İkinciye lâzım şart olarak arayacağız. İdare âmirlerimizin normal terfilerine engel olan mâni 4088 sayılı Kanun ile ortadan kaldırıldığı gibi, 3907 sayılı Kanun ile de yüksek kabiliyetli idarecilerimizden yurdun daha geniş ölçüde yararlanmasına imkân verilmiştir. Bu kursta kendinizi en iyi şekilde teçhiz için her fırsattan istifade etmenizi ve ileride bulunacağınız her derecede, daha üstün derece için kendinizi hazırlamanızı tavsiye ederim. Hepinize Sayın Başvekilimin adına ve kendi adıma muvaffakiyetler dilerim.”

Meclis dışındaki Öztrak döneminin ilginç olaylarından biri de Romanya’da Naziler tarafından katliama uğrayan ve buradan kaçan Yahudileri taşıyan Struma gemisinin İstanbul’a yolcu indirilmemesi meselesiydi. 769 Romanyalı Yahudi taşıyan Panama bandıralı Struma gemisi 15 Aralık 1941’de İstanbul’a gelmişti. Ancak İngiltere Türkiye’nin yolcuları karaya çıkarmasını ve yola devam etmesini engellemiştir. Zira İngiltere Filistin’e süre gelen göçleri kısıtlamak istiyor ve Filistin vizesi bulunmayan Yahudilerin gemiyle birlikte geri gönderilmelerini istemiştir. Romanya ile müttefik olan Almanya ise aynı tavrı içinde Türk Hükümetini tehdit etmiştir. Gemi İstanbul’da 72 gün kaldıktan sonra 24 Şubat’ta Sovyet deniz altı tarafından batırılmış ve gemidekilerin çoğu hayatını kaybetmiştir. Ancak bu gemiden sadece şimdiki adıyla Standart Oil Company of New York petrol şirketinin Romanya Müdürü Martin Segall, eşi ve iki çocuğu, şirketin Türkiye temsilcisi Vehbi Koç’un Öztrak’a yaptığı özel rica sayesinde kurtarılabilmektedir.¹³⁹ Öztrak, konuyla ilgili detaylı incelemelerde bulunmuştu. 30 Mart 1942’de “*Karadeniz’de batan Struma Motörü*” hakkındaki raporunda Struma’nın İstanbul’a gelişinden itibaren ki gelişmelere yer vermiş ve raporu Emniyet Umum Müdürlüğüne göndermişti. Raporda, 769 ecnebi Yahudi ile Filistin’e gitmek üzere 15 Aralık 1941 tarihinde Köstence’den İstanbul’a gelen 148 tonluk Panama bandıralı Struma motoru boğazdan geçerken ağlara takıldığı, askeri kılavuz tarafından kurtarılarak yedeğe alınmak sureti ile Büyükdere kontrol sahasına getirildiği, makinesinde oluşan ve kasten yapıldığı intibamı veren arızalardan dolayı yoluna devam ettirilmesine imkân kalmadığı anlaşıldığından bilirkişi ile tamiri için Münakalat Vekâleti nezdinde girişimler yapıldığı ve kısa sürede çalışır hale getirilerek yoluna devam ettirilmesi için ciddi gayretler sarf edildiği anlatılmıştı. Struma’nın limanda bulunduğu müddetçe kendilerinden insanı yardım yapılmış, Yahudileri kabul edebilmelerine ihmal verilen devletlerin Ankara’daki temsilcileri nezdinde girişimler icrası için Hariciye Vekâleti ile de temasa geçilmişti. Beş hafta içinde geminin tamiri sona ermiş ve İstanbul Limanı Reisliği Fen Heyeti tarafından yapılan inceleme sonucu geminin sefere müsait olduğu anlaşılmıştı. Ancak geminin Bulgar kaptanı ve tayfası, Bulgaristan’ın Müttefik Devletler ile savaş halinde olduklarını ileri sürmüş ve Akdeniz’e çıkamayacaklarını bildirmişlerdi. Hariciye Vekâleti tarafından geminin bir römorkör ile çekilerek Karadeniz’e çıkarmaktan başka çare bulunmadığı ve şayet boğaza dönmek isterse geri çevrilmesi gerektiği bildirilmiş ve keyfiyet İstanbul Vilayetine bu suretle tebliğ olunmuştu. Münakalat Vekâletinin ayırdığı Alemdar motoru ile çekilerek 23 Şubat 1942 günü Karadeniz’e çıkarılmış olan Struma motorunun ertesi günü Yon burnunun beş altı mil açıklarında bir şiddetli patlamadan sonra batmakta olduğu görülmüştü. Tahliyesi için teşkilatımız faaliyete geçmiş ise de şiddetli akıntılar sebebi ile bütün gayretlere rağmen yalnız bir kişi kurtarılabilmiş ve dört de ceset elde edilmişti. 20 Yaşlarında Romen Yahudi’si Davit Stoliyer olduğu anlaşılan kazazede geminin bir deniz altı tarafından torpillenerek batırıldığını ifade etmiştir. Münakalat Vekil’i, geminin Panama bandıralı olması münasebetiyle Panama Hükümetinin Mihver Devletler ile savaş halinde olduğunu ve kaptanın Bulgar tebaasından olması ve Bulgaristan’ın da İngiltere Hükümeti’ne savaş ilan etmiş olduğunu ileri sürerek yoluna devam edemeyeceğini, göçmenlerin bir Türk gemisine aktarmak veya Panama bandıralı motörün Akdeniz’de son Türk limanına kadar kara sularımız dışında bir römorkörümüz tarafından çekilmesinin bugün için imkânsız bulunduğundan, meselenin Hariciye ve Dâhiliye Vekâletlerine yazılmak sureti ile bu işin bir çözüme bağlanmasını rica etmişti. Öztrak, Yahudilerin nakli için ayrı bir vapur tahsisine imkân olmadığını, vapurun beş haftadan beri İstanbul’da olduğunu, kapasitesinin küçük olmasına rağmen içerisinde çok sayıda insan olduğunu, bu durumun olası salgın hastalığa neden olacağını ve salgın hastalığın önlenmesinin Zabıta için büyük bir külfet teşkil edeceğini Başvekilâte ifade etmişti. Ayrıca Öztrak, memleketimizi kısa zamanda terk etmesi her yönüyle lüzumlu bulunan bu Yahudilerin derhal hareketlerini sağlayacaklar nezdinde teşebbüse geçilerek bunların memleketlerine iadelerinin veya kendilerine vize verilerek karadan sevklerinin temini sağlanmasını ve sonuçtan Dâhiliye Vekâletine bilgi verilmesine izin buyrulmasını Hariciye Vekâlet’inden istemiştir.¹⁴⁰ Rapordan da anlaşılabileceği üzere Hariciye, Dâhiliye ve Emniyet Umumum Reisliğinin bütün girişimlerine rağmen bir sonuca varılamamış ve insanlar hayatını kaybetmişti.

¹³⁹ “Struma Vapuru”, *Cumhuriyet* 25 Şubat 1942; “Struma Faciası”, *Milliyet*, 29 Mayıs 1990; *Cumhuriyet*, 17 Şubat 2013; *Hürriyet*, 22 Şubat 2018; *Hürriyet*, 11 Ocak 2014; Hamza Kılıç, *Birinci Büyük Millet Meclisi’nde Cebelibereket (Osmaniye) Mebusları ve Siyasi Faaliyetleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010, s.284-285; Altan Öymen, *Bir Dönem Bir Çocuk*, Doğan Kitapevi, İstanbul, 2004., s.307.

¹⁴⁰ BCA, 30.10.0.0, Yer No: 171.185.21. (Ek-9); Ayrıca bkz: Esra Danacıoğlu, “Unutulmuş Bir Trajedi: Karadeniz’de Batırılan Mefkure-I”, *Toplumsal Tarih*, S.44, Ağustos 1977, s.6-15.

(1939-1942)

Bu olaydan hemen sonra iç ve dış politikayı etkileyecek bir hadise gerçekleşmişti. Bu hadise, Almanya'nın Balkanlara yerleştiği, Türk-Alman ilişkilerinin giderek arttığı dönemde içerde Türk-Alman ilişkilerini etkileyecek önemli bir gelişme olan Alman Büyükelçisi Von Papen'e suikast¹⁴¹ girişimidir.¹⁴² Papen ve eşi 24 Şubat 1942 tarihi sabahı evlerinden Almanya Büyükelçiliğine yürüyerek giderken, saat on sıralarında Atatürk Bulvarında bir bombanın patlamasıyla yere yuvarlanmıştı. Papen ve eşine bir şey olmamıştır. Olaydan hemen sonra Öztrak ile Ankara Valisi Nevzat Tandoğan, adliye ve zabıta memurları olay yerine giderek inceleme yapmışlardır. Olayın basında yer alması engellenmiş ve aydınlatılması için büyük çaba harcanmıştır. Aksi takdirde Türk-Alman ilişkileri bozulabilirdi.¹⁴³ Soruşturma nisan başına kadar gizlilikle sürdürülmüştü. Savcının iddianamesine göre konsolosluk memurları Povlov ve Kornilov, suikastçı Ömer Tokat'ı¹⁴⁴ Von Papen'i öldürmeye azmetmişlerdi.¹⁴⁵ Ancak Ömer kendisine verilen bombanın sis bombası olduğunu bilmeyerek Papen'in yanına yaklaşmadan ve tabancayla ateş etmeden önce patlatması nedeniyle Papen ölümünden kurtulmuştu. Mahkeme olayda adı geçenleri hapse mahkûm etmişti. Moskova, Türk-Alman ilişkilerini bozmak istemişti. Bu olaydan sonra Almanya yanlısı yayınlar nedeniyle kamuoyunda Sovyet düşmanlığı rüzgârı esmeye başlamıştı. Ancak Öztrak'ın görev süresi bu olayı tam olarak aydınlatmaya yetmemiştir. Dönemin tanıklarından Altan Öymen yıllar sonra yazdığı *"Bir Dönem, Bir Çocuk"* adlı anılarında hem Von Papen hem de Struma ile ilgili şunları yazmıştır: *"Von Papen'e suikast bombasının patladığı 24 Şubat 1942 günü, Karadeniz'de Türkiye'yi ilgilendiren büyük bir facia yaşandı. İçinde 769 yolcu bulunan bir gemi battı. Ama o facia, bomba olayının gölgesinde kaldı. Üzerinde fazla konuşulmadı ve yazılmadı. Konuşulup yazılmaması herhalde, Türk Hükümetinin de tercihinin uygundu. Çünkü, o faciada onunda sorumluluğu vardı... Batan geminin adı Struma'ydı. Panama bandıralıydı. İçindeki 769 yolcu Yahudi'ydi. Almanya'nın kontrolüne giren Romanya'dan Filistin'e göç etmek için yola çıkmışlardı... Struma 15 Ocak günü İstanbul'a gelmişti. İçindekiler Türkiye'den sığınma izni istemişlerdi. Türkiye'nin o dönemki kararı ise, artık hiçbir şekilde göçmen kabul etmemekti... Hem yeni bir mülteci problemiyle uğraşmak istemiyordu, hem de Almanya'yla ilişkilerine olumsuz etki yapabilecek adımlar atmamaya dikkat ediyordu. Türkiye Yahudilerin iltica talebini kabul etmedi... Geminin limanda beş hafta süreyle demirli kalmasına izin verdi. O süre içinde İngiltere'yle temas etti. Gemi yolcularının Filistin'e göçmen olarak kabul edilmesini istedi... Fakat İngilizler "Filistin dolu" gerekçesiyle, oraya gitme iznini sınırlamışlardı. Türk Hükümetinin Struma'daki yolcular için yaptığı girişim, İngiliz Koloniler Bakanlığı'na takıldı. Gelen cevapta "Filistin'e artık mülteci kabul edemeyiz. Ama 16 yaşından küçük çocuklar için bir şey yapmaya çalışabiliriz" denildi." Öymen, Vehbi Koç'un anılarından alıntı yaparak Öztrak'ın Struma ile ilgili olan kısmına ise şöyle değinmişti:*¹⁴⁶

"Mr. Walker'ın isteği, Türk Hükümetinin bu dört kişinin vapurdan çıkmasına izin vermesi. Biz İngilizlerden izin aldık, aynı akşam Toros Ekspresi ile Türkiye'den çıkan Hafya'ya gidecekler, dedi. Bu benim yapabileceğim iş değildi ama, Mr. Walker'ı kırmak da istemiyordun. Doğru Emniyet Müdürlüğüne gittim. O zaman orada tanıdığım şube müdürü,

¹⁴¹ "Papen Türkiye'deki faaliyetlerinden dolayı Sovyetlerin dikkatini çekmiş ve bu yüzden sürekli olarak Sovyetler tarafından izlenmiştir. Papa XII. Pius'un inisiyatifıyla Vatikan temsilcisinin, Alman elçisi Von Papen ile gizli görüşmelere başlamış olması, Sovyetleri iyice endişelendirmiştir. Görüşmelerin amacının Sovyetleri dışarıda bırakarak, İngiltere ve ABD ile Almanya arasında barış anlaşması imzalanmasını sağlamak olduğu öğrenilince, bu istihbarat Sovyetleri rahatsız etmiştir⁹⁰. Bu nedenle Sovyetler, Von Papen'in öldürülmesine karar vermiştir. Von Papen'in öldürülmesi görevini alanlar, bu işi bombayla gerçekleştirmeye karar vermişlerdir. Suikastı yapacak olan kişi de, bir Yugoslav göçmeni ve komünist olan Ömer Tokat olmuştur." Bkz:s. Nurettin Gürmez, Ersin Demirci, "Von Papen'in Büyükelçiliği", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Güz, XIII/27,2013, s.242.

¹⁴² Asım Us anılarında olaya dair şöyle bir not düşmüştü: *"Ankara'da bir bomba patladı. Bu bomba Türkiye'nin emniyetine suikast hareketidir. Von Papen aleyhinde suikast olması şüphelidir. Fakat Ankara sokaklarında meçhul hüviyetli bir adamın bomba taşıması, fazla olarak bu bombanın patlaması memleketin sükunetini bozmak için çalışan bir suikast şebekesinin mevcudiyetini bütün cihana ilan eylemiştir. Herhangi devlet tebaası olursa olsun resmi sıfatı olmayan ve devletçe hüviyeti şüpheli görülen bütün yabancı unsurların temizlenmesi lazımdır."* Bkz: Us, a.g.e, s.507.

¹⁴³ Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, C.I,s.617.; "Ankara'da Bir Hadise", *Cumhuriyet*, 25 Şubat 1942.; Sevtap SIRAKEYA, "Von Papen Suikastinde Sovyet İzleri ve Sovyet Basının Tutumu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XXXIII, S. 55, 2014, s.380-392.; Aydemir, *İkinci Adam*, CII, s.249.; Goloğlu, a.g.e, s.170-171; Yalman, a.g.e, s.1150-1151; Banu El, Mehmet Perinçek, a.g.m, s.41-42.

¹⁴⁴ "Gazetelerde suikastın bir Yugoslav komünistince işlendiği yazmıştır. Üsküp'ün Geylan ilçesinin Dobrcan köyünde 1917 yılında doğan Ömer Tokat, o dönem, İstanbul Üniversitesi'nin Hukuk Fakültesine kayıtlıdır. Yugoslav Komünist Partisi ile ilişkisi olmuştur." Bkz: Tekeli, İlkin, a.g.e, s.600.

¹⁴⁵ Asım Us anılarında olaya dair şunları not etmiştir: *"Bomba hadisesinin tarihi: 24 Şubat 1942. Abdurrahman ile beraber Süleyman bomba hadisesinin Pavlov ile Kornilov ve İstapan tarafından hazırlandığını, maksadın Türkiye'yi Rusya tarafına imale etmek olduğunu, o vakit birçok kan dökmeksizin harbin kısa zamanda biteceği, kendisinin de müreffeh bir hayata kavuşturulacağı telkin edilmek suretiyle yapıldığını söylemiştir... Bomba suikastını hazırlayanlar Von Papen ile beraber suikasta alet ettikleri Ömer'i de yok edeceklerdi. Kendileri karanlıkta kalacaklardı. Tertipleri böyle idi. Fakat Türk zabıtası asıl mürettepleri bulmakta zorluk çekmemiştir. Ömer yok olmuştu. O söyletilemezdi. Fakat onun ayakkabıları söyletildi. Bu ayakkabıları vasıtasıyla suikast şebekesi meydana çıkarıldı."* Bkz: Us, a.g.e, s.509-510.

¹⁴⁶ Altan Öymen, *Bir Dönem, Bir Çocuk*, Doğan Kitapevi, İstanbul, 2004, s.303-307.; Ayrıca bkz: Çetin Yetkin, *Struma*, Gürer Yayınları, İstanbul,2008, s.80-82.; *Cumhuriyet Ansiklopedisi C.2 (1941-1960)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.s.23.; Tekeli, İlkin, a.g.e, s.600-603; Us, a.g.e,s. 507-509.

sonradan Dışişleri Bakanı olan İhsan Sabri Çağlayangil idi. Durumu kendisine anlattım. Bana: Bu işte o kadar istek var, o kadar büyük paralar teklif ediliyor ki, kimse elini süremiyor, bu ancak Bakan işidir. İçişleri Bakanı Faik Öztrak Bey'dir... Bayramın birinci günü Bakan'ın o güne kadar gitmediğim evine bayramlaşmaya gittim... İzin vererseniz, yandaki odada size bir şey söylemek istiyorum, dedim. Kibar adam, beni odaya aldı, durumu anlattım. Yolcunun akşam Türkiye'den ayrılacağına bilinmesi, Bakan'ın benim hakkımda iyi düşüncesi sonucu, bir de herhalde adamın vadesi gelmemiş olacak, Bakan, yolcunun gemiden indirilmesi için telefonla emir verdi.”

Yine bu dönemlerde Turancılık ve ırkçılık perdesi altında ülkenin güvenliği aleyhine kurulmuş bir suikast teşkilatı meydana çıkarılmıştı. Dönemin Çoruh milletvekili aynı zamanda Tanin ve Vakit gazetesi yazarı Asım Us¹⁴⁷ anılarında, teşkilatın başında Zeki Velidi (Togan)'ın¹⁴⁸ bulunduğunu, Zeki Velidi geçen sene Dâhiliye Vekili Faik Öztrak'a müracaat ederek Almanya'ya kongre toplantısına gideceğini söylemiş ancak müsaade almamasına rağmen gittiğini, aktarmıştı.¹⁴⁹ Bu olaylardan sonra Meclis faaliyetlerine devam eden Öztrak, istifasından üç gün önce nahiye kanunu münasebetiyle Mecliste söz alarak uzun bir konuşma yapmıştır. Bu onun son konuşmasıydı.¹⁵⁰ 8 Mayıs 1942 tarihli oturumda ise Dâhiliye Vekili Tekirdağ mebusu Faik Öztrak'ın istifa ettiğine ve yerine Erzurum mebusu Dr. Fikri Tüzer'in¹⁵¹ tayin edildiğine dair Riyaseti Cumhur tezkeresi okunmuştur. Tezkeresi şöyleydi:

¹⁴⁷ “1884 (1300) te Manisa'nın Gördes ilçesinde doğdu... İlköğrenimini Gördes'te tamamlayıp, Beşiktaş Askeri Rüştiyesi ve Vefa İdadisini bitirerek imtihanla Mülkiye'ye girdi. Temmuz 1907'de iyi derece ile diploma aldı. Sicilinde Fransızca bildiği yazılıdır. Mezuniyet tarihinde Ziraat Bankası Piyango Kalemî Kâtipliği ile devlet hizmetine girdi. Burada bir yılı aşkın süre çalıştıktan sonra yöneticilik mesleğine geçerek Kasım 1908'de Aydın İli Maiyet Memurluğunda stajını tamamlayıp, Gördes'te Kaymakam Vekilliğinden sonra Eylül 1909'da Elmalı Kaymakamlığına atandı. Ekim 1910'da bu görevden istifa edip ayrıldı. İstanbul'a gelerek Hüseyin Cavit Yalçın'ın çıkardığı (Tanin) gazetesinde yazarlığa başladı, aynı zamanda Üsküdar İdadisinde Türkçe öğretmenliği yaptı. Ekim 1910'da İstanbul Darülmuallimin (Erkek öğretmen okulu) de Edebiyat, Hukuk Bilgisi, (Malumatı Kanuniye) ve Ahlak dersleri öğretmenliğine atandı. Ek görevle Galatasaray Lisesinde Türkçe öğretmenliği yaptı. İki yıl kadar öğretmenlik yaptıktan sonra rahatsızlığı nedeniyle Ekim 1918'de görevinden ayrılarak sanatoryum tedavisi görmek üzere İsviçre'ye gitti. Dönüşünde, Mayıs 1914'te, Maliye Bakanlığı Özel Kalem Müdürlüğü 2. Mümevizliğine atandı. Bu görevden Mayıs 1916'da istifa ederek ayrıldı. Haziran 1918'de Ahmet Emin (Yalman) le beraber ortak olarak Vakit Gazetesini çıkardı. Büyük zafer sonrasında ortaklığı bozarak, Vakit'i ağabeyi Hakkı Tarık (Us) Bey'le çıkarmaya devam etti. Vakit Gazetesi sahibi ve başyazarı olarak TBMM III. Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 175 oy alarak Artvin'den milletvekili seçildi... Teşkilatı Esasiye (Anayasa) Komisyonunda çalıştı. Havuz Yavuz Soruşturma Komisyonunda görev aldı... Artvin'den IV, Çoruh'tan, V, VI, VII ve VIII. Dönemlerde milletvekili seçilen Mehmet Asım (Us), Mayıs 1946'da emekliye ayrıldı. 11 Aralık 1967 pazartesi günü, bir trafik kazasında öldü. Malumatı Kanuniye, Usulü Tahrir ve Karikatür adlı yapıtları vardır.” Bkz: Parlamento Tarihi, C.3, D.3, (1927-1931), s.79-80.

¹⁴⁸ Ayrıntılı biyografisi için bkz: Tuncer Baykara, “Ahmet Zeki Velidi Togan”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.41, 2012, s.209-210.

¹⁴⁹ Us, a.g.e, s. 601.

¹⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.25, 4 Mayıs 1942, s.5-53.

¹⁵¹ “Şubat 1878' (1294) de Şumnu'da doğdu. Babası Hacı İsmail Efendi, annesi Zeliha Hanımdır. Mustafa-Cevriye kızı Ayşe Nazmiye ile evli; çocuğu yoktur. Ekim 1905'te Askerî Tıbbiyeden yüzbaşı rütbesiyle doktor (tabip) çıktı. Gülhane Hastahanesinde operatörlük ihtisası yaptı. Aralık 1906'da kura ile 6 ncı Ordu Bağdat Merkez Hastahanesine atandı. Nisan 1907'de kolağalığına (kıdemli yüzbaşı) terfi etti. Nisan 1908'de 6 ncı Ordu, 43 üncü Alay, 1 inci Tabur Tabipliğine atandı. Daha sonra Kerkük Hastahanesi ikinci tabipliğine getirildi. Böylece Ekim 1906-Mart 1911 tarihleri arasında 6 ncı Orduda hizmet verdi. Mayıs 1911'de 8 inci Kolordu Cebel Topçu Taburu Tabipliğine, Ekim 1911'de de sınavla Kuleli Askeri İdadisi (Lisesi) Hikmet öğretmenliğine atandı. Haziran 1912'de Gelibolu İzmit Tümeni Seyitgazi Redif Taburu doktorluğuna, Aralık 1912'de Nazimiye 3 üncü Alay, 3 ünc ü Tabur tabipliğine getirildi. Burada hastalanarak Şubat 1912'de Hadım Köy Hastahanesine, buradan da 14 Şubatta tedavi için İstanbul'a gönderildi. Mart 1913'te hava değişimi yapmak ve mesleğine devam etmek üzere, isteğine uyularak, geçici olarak Kuleli Okulu Hastahanesine atandı. Kıdemli yüzbaşı bulunduğu sırada verdiği üstün hizmetler nedeniyle Şubat 1914'te iki yıl sefer kıdemi verilerek Erzurum Hastahanesine atandı. Haziran 1915'te binbaşı oldu. Temmuz 1918'de 3 üncü Ordu Menzil Baştabipliğinden alınarak geçici olarak Eylül 1918'de Şark Ordular Grubu Başmenzili Müfettişliği Sertabipliğine geçirildi. Nisan 1918'de gösterdiği çalışkanlık nedeniyle 8 ay sefer kıdemi verildi. Aralık 1918'de geçici olarak Beylerbeyi Hastahanesine, daha sonra Ocak 1919'da Kuleli İdadisi Baştabipliğine, Mayıs 1919'da Maçka Hastahanesi İkinci Tabipliğine, Nisan 1920'de Selimiye Hastahanesi Şube Amirliğine ve Temmuz 1920'de Gülhane Tatbikat Okulu Müdür Yardımcılığına atandı. Bu görevde iken Anadolu'ya katıldı. Sağlık Bakanlığının değişik şubelerinde ve sağlık müfettişliklerinde hizmet verdi. Temmuz 1924'te Sağlık Bakanlığı Sosyal Yardım Müdürlüğü oldu. Darül Eytamlar Genel Müdürlüğünde bulundu. Aralık 1924-Eylül 1927 yıllarında Sağlık Bakanlığı Müsteşarlığı yaptı. 1915'te Erzurum Hastahanesinin yönetiminde ve salgın hastalıkların önlenmesindeki başarılı hizmetleri nedeniyle Harp Madalyası, 1907 yılında Bölge Sertabipliği sırasında sağlık işlerini üstün başarı ile yönettiği ve salgın hastalıkları yok ettiğinden müceddeden Dördüncü Mecidi Nişanı, Bölgesinde meydana çıkan kolera, humma i racia ve lekeli tifo hastalıklarının yayılmasına karşı isabetli önlemler alması ve tedavileri için geceli gündüzlü çalışması nedeniyle iki sene kıdemle ödüllendirildi. Müsteşar bulunduğu sırada TBMM III üncü Dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 635 oy alarak Erzurum'dan milletvekili seçildi. 12 Ekim 1927'de mazbatasını alıp 1 Kasım'da Meclise katıldı. 4 Kasım'da mazbatasını onaylandı. Sağlık Komisyonunda çalıştı. Bu Komisyonun Sözcülüğünde ve Baş kanlığında bulundu. Geçici Harp Komisyonu Üyeliğine seçildi. Eylül 1931'de emekliye ayrıldı. IV, V ve VI. dönemlerde de aynı bölgeden milletvekili seçilen Doktor Ahmet Fikri Tüzer, Mayıs 1942'de İçişleri Bakanı oldu ve vekilken 16 Ağustos 1942'de öldü.” Bkz: Parlamento Tarihi, D.3, C.3 (1927-1931) s.252-253.

(1939-1942)

Büyük Millet Meclisi Reisliğine,

“*Sihhi vaziyetinden dolayı istifa ettiği, Başvekâletin 6 Mayıs 1942 tarihli ve 6/684 sayılı tezkeresinde bildirilen Dâhiliye Vekili Tekirdağ mebusu Fayık Öztrak'ın istifasının kabul ve Dâhiliye vekilliğine Erzurum mebusu Dr. Fikri Tüzer'in tâyin edilmiş olduğunu arz ederim. Reisicumhur İsmet İnönü*”¹⁵²

İngiliz Arşiv raporunda, Tekirdağ Milletvekili Faik Öztrak'ın sağlık durumunu gerekçe göstererek istifa ettiği, onun yerine Erzurum Milletvekili ve Halk Partisinin Genel Sekreteri Fikri Tüzer'in atandığı, Dr. Fikri Tüzer'in, Halkevinde British Council eğitiminin genişlemesini olumlu yönde desteklediği, Halk Partisinin yeni genel sekreterinin Kabil Eski Türk Büyükelçisi ve Bilecik Milletvekili olan Mahmut Şevket Esendal olduğu bilgisine yer verilmiştir.¹⁵³

1942'de savaş koşullarının Türkiye üzerinde etkisinin arttığı bir dönemde, göreve geldiği günden itibaren çeşitli sıkıntılarla baş etmek durumunda kalan ve birçok olaya tanıklık eden Öztrak, yaşanan zorluklar nedeniyle Dâhiliye Vekilliğinden istifa etmiş ve meclis çalışmalarına katılmıştır.

SONUÇ

Türkiye, Almanya ve İtalya'nın saldırgan politikaları nedeniyle var olan statükosunu ikili anlaşmalar yaparak ve bölgesel paktlar yoluyla korumaya çalışması İkinci Dünya Savaşı öncesi dikkate değerdir. Değişen uluslararası dengeler karşısında Barış Cephesi bloğunda yer almak isteyen Türkiye, 1939 yılının ekim ayında İngiltere ve Fransa ile antlaşma yapmıştı. Söz konusu yıllarda Ankara'nın Almanya Büyükelçiliğine Von Papen getirilmiştir. Atatürk'ün ölümü sonrası İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığına atanmış, Celal Bayar'ın istifası üzerine hükümeti kurmakla Dr. Refik Saydam görevlendirilmiştir. İnönü, Saydam'dan boşalan Dâhiliye Vekilliğine Atatürk'ün Yıldırım Orduları Komutanlığı sırasında Nablus'ta tanıştığı ve İnönü'nün İttihat ve Terakki'nin Edirne şubesinden tanıdığı Faik Öztrak'ı atamıştır. Öztrak, vekâletin başına geçer geçmez savaş koşullarının getirdiği birçok zorlukla karşılaşmıştır. Bunlardan biri kısa bir süre içinde Atatürk döneminde başlayan ve kendisinin vekillik dönemine denk gelen doğu isyanlarıdır. Öztrak, Dersim ve çevresinde isyana sebep olan haydutları, kaçakçıları tespit etmiş ve bunların başka yerlere nakil edilmeleri için dikkatli incelemelerde bulunmuştur. Diğer zorluk ise 30 bine yakın insanın öldüğü, binlerce insanın evsiz kaldığı Erzincan depremi ve ardından İzmir civarındaki sel felakettir. Bu zor koşullar altında kriz yönetimini zımni olsa da başarıyla uygulamaya çalışmış her konuda tedbir alarak asayiş ve emniyeti sağlamıştır. Nüfusu artırmak için evliliği kolaylaştırmanın yollarını halka anlatmış ayrıca bir hava saldırısı halinde yapılması gerekenleri meydanlarda dile getirmiştir. Pasif Korunma Kanunun uygulanması için yerinde incelemeler yaparak önemli tedbirler almış, savaş zamanındaki vurgunculuğu en aza indirmek için mücadele etmiştir. Öztrak, yurdun büyük kısmında tetkikler yapmış ve yurdun ihtiyaçlarını raporlar halinde Başbakana sunmuştur. Her fırsatta her açılış konuşmasında Milli Şefe olan bağlılığını ve savaş koşullarında ona bağlı olmanın gerekliliğini dile getirmiştir. Öztrak'ın Meclis konuşmalarına ve bakıldığında Türkiye'nin iç siyaseti ve dünya savaşının gündelik hayata olan yansımaları daha iyi anlaşılacaktır. İkinci Dünya Savaşı yılları Türkiye'sinin zor koşullarına tanıklık eden Öztrak olayları çözümlemede deneyimlerinden faydalanmıştır. Basın hürriyet sınırlarını belirlemiş ve milli menfaatler doğrultusunda kontrol altına almaya çalışmıştır. Bu bağlamda hem müttefik hem de Mihver devletlerinin tepkisine neden olacak gelişmelerin önüne geçmiştir. Von Papen'in Türkiye'ye adım atmasından itibaren onu başarıyla takibe almış diyebiliriz. Ayrıca Papen'in her girişiminden Milli Emniyet Hizmetleri Başkanlığını haberdar ederek olası önlemlerin alınması için çaba sarf etmiştir. Aynı girişimler Struma gemisi içinde söz konusudur. Günümüze kadar tartışıla gelen ve halen güncelliğini koruyan konular arasında yer alan Struma gemisinin batırılmasına yönelik cevapları Öztrak'ın raporunda bulmak mümkündür. Öztrak, gerekli yazışmaları sağlasa da içi ve dış baskılar nedeniyle olayı çözümleyememişti. Kendisi için savaş koşulları altında asayiş ve huzuru temin için gerekli önlemleri almaya özen gösterdiğini söyleyebiliriz. Aynı zamanda kriz yönetimini sağlamada ülkesi ve milleti için elinden geleni yaptığını ifade edebiliriz.

¹⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.25, 8 Mayıs 1942, s.69.; FO, R 2549/123/44, p.427.;Cumhuriyet Ansiklopedisi C.2 (1941-1960), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s.34; Yalman, a.g.e, s.1152; “Dahiliye Vekili Çekildi”, Cumhuriyet, 7 Mayıs 1942.; Arı İnan, Edip Öymen ile yapmış olduğu mülakatta, Edip Öymen, Dahiliye Vekili Faik Öztrak ile ilgili anısını şöyle anlatmaktadır: “...Locadaki ecnebi diplomatlar hepsi ağlıyordu. Bütün insanlar ağlıyordu. Şuradan birisi kalktı, böyle gelip de şuralardaki kapılardan çıkacak. Gelince yüzü gülüyordu. O kadar ağrıma gitti ki. Arı İnan: Bu sözü ettiğiniz hangi gün? Edip Öymen: Atatürk öldükten sonra, İsmet Paşa'nın (Reisicumhurluğa) intihap edildiği (seçildiği)gün. Arı İnan: Kimdi gülerken gelen? Edip Öymen: İsmet Paşa kazandı diyerekten, sonradan Dâhiliye Vekili olan sevgili Faik Bey'dir. Faik Öztrak. Onları sonra tuttu, tuttu attı. Hepsini attı. Hepsini, sevdiklerini biraz tutar, rekabet başlayınca atardı.” bkz: Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011, s.435.; *Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi*, Yer no: 2/12-12, Fihrist No: 6274. (Ek-10)

¹⁵³ FO, R 3531/810/44., p.317. (Ek-11)

KAYNAKÇA

1.Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30.18.1.2, Yer no: 89.128.4.

BCA, 30.10.0, Yer no: 75-498-7.

BCA, 030.10.0.0, Yer no: 13.76.15.

BCA, 30.10.0.0, Yer no: 119.844.11.

BCA, 30.10.0.0, Yer no: 231.560.12

BCA, 30.10.0.0, Yer no: 131.939.11.

BCA, 30.10.0.0, Yer no: 231.560.6.

BCA, 30.10.0.0, Yer No: 171.185.21.

BCA, 30.10.0.0, Yer No: 171.185.21.2

BCA, 30.10.0.0, Yer No: 171.185.21.3

BCA, 30.10.0.0, Yer No: 171.185.21.4

BCA, 30.10.0.0, Yer No: 171.185.21.5

BCA, 30.10.0.0, Yer No: 171.185.21.6

BCA, 30.10.0.0, Yer no: 111.751.32.

BCA, 30.10.0.0, Yer no: 111.751.33

BCA, 30.10.0.0, Yer no: 87.51.6

BCA, 30.18.1.2, Yer no: 88.93.18.

BCA, 30.10.0.0, Yer no: 40.238.6.

BCA, 30.18.1.2, Yer no: 87.58.7.

BCA, 30.18.1.2, Yer no: 95.44.7.

BCA, 30.18.1.2, Yer no: 96.90.13.

BCA, 30.18.1.2, Yer no: 92.97.18.

BCA, 30.10.0.0, Yer no: 53.352.9.

BCA, 30.18.1.2, Yer no: 93.130.13.

BCA, 30.18.1.2; Yer no:92.52.17.

BCA, 30.10.0.0, Yer no: 132.949.7

İkinci Dünya Savaşı Yılları Türkiye'sinden Bir Kesit: Mustafa Faik Öztrak'ın Dâhiliye Vekillik Yılları
(1939-1942)

BCA, 30.18.1.2, Yer no: 90.13.1.

BCA, 30.18.1.2, Yer no: 94.21.14.

BCA, 30.18.1.2, Yer No: 88.81.14.

BCA, 30.10.0.0, Yer no: 51.332.8.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-VII-2-E, D-92-F1-32.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-III-7, D-18, F-70.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-VII-2-6, D-91, F-1.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-VII-2-C, D-92-F-1-367.

Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, Yer no: 2/12-12, Fihrist No: 6274.

Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, Yer no: 2/5-23 Fihrist No: 31871.

Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, Yer No: 2/10-14, Fihrist No: 4633.

Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, 2/10-31, Fihrist: 4847.

Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, Yer No: 2-10-14, Fihrist No:4608-7.

Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, Yer no: 2-12-17, Fihrist No: 6415-21.

Foreign Office Document (U.K)

FO, N 103/30/38.

FO, R 473/7/44.

FO, R 241/17/44.

FO, R 12194/2327/44.

FO, R 189/17/44.

FO, R1/1/44.

FO, R 8435/8435/44.

FO, R 2549/123/44.

FO, R 7673/4435/44.

FO, R 597/17/44.

FO, R 1224/17/44.

FO, R 3531/810/44.

TBMM Arşivi

Feridun Fazıl Tülbentçi Kişisel Arşivi

2.Resmi Yayınlar

Parlamento Tarihi, D.1, C.3 (1919-1920).

Parlamento Tarihi, D.3, C.3 (1927-1931).

Parlamento Tarihi, D.4, C.2 (1931-1935).

Parlamento Tarihi, D.5, C.2 (1935-1939)

TBMM Albümü, C.1, I. Yasama Dönemi (1919-2010).

TBMM Azasının Tercümeihal Kağıt Örneği, Sicil no: 89.

TBMM Tutanaklar, D.5, C.6, Sayı:307, 23.V.1938.

T.C Resmi Gazete, no: 4417, Ocak 1940.

TC Resmi Gazetesi, “Umum Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun”, Kanun no: 1164, Sayı 634.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.5, C.29, 25 Ocak 1939

TBMM Zabıt Ceridesi, D.1,C.10, 21 Nisan 1920.

TBMM Zabıt Ceridesi, D., C.1, 3 Nisan 1939.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.2, 17 Mayıs 1939.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.3, 14 Haziran 1939.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.4, 7 Temmuz 1939.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.8, 10 Ocak 1940.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.10, 24 Nisan 1940.

TBMM Zabıt Ceridesi, C8, D VI, 1940.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.13, 24 Temmuz1940.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.13, 21 Nisan 1941.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.20, 2 Temmuz 1941.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.20, 8 Ağustos 1941.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.25, 4 Mayıs 1942.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.25, 8 Mayıs 1942.

3.Süreli Yayınlar

a. Gazete

Akşam

Cumhuriyet

Hürriyet

İkinci Dünya Savaşı Yılları Türkiye'sinden Bir Kesit: Mustafa Faik Öztrak'ın Dâhiliye Vekillik Yılları
(1939-1942)

Karagöz

Kurun

Milliyet

Vatan

Yeni Sabah

b. Dergiler

Atatürk Araştırma Merkezi

Atatürk Yolu

Belleten

Bilgi

Tarih Okulu

Türk İdare Dergisi

Toplumsal Tarih

Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları

Tarih Araştırmaları

4.Ansiklopediler

Cumhuriyet Ansiklopedisi C.I (1923-1940), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

Cumhuriyet Ansiklopedisi C.2 (1941-1960), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.41, İstanbul, 2012.

5.Araştırma ve İnceleme Eserler

Akın, Rıdvan, *TBMM Devleti (1920-1923)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Akşin, Sina vd., *Türkiye Tarihi*, C4, Cem Yayınları, 2008.

Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri Ve Milli Mücadele*, CII, İş Bankası Yayınları, 1998.

Apak, Rahmi, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, TTK, Ankara, 1990.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2004.

Arsan, Nimet (derleyen), *Atatürk'ün, Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.

Atatürk, *Nutuk*, (Sadeleştiren: Zeynep Korkmaz) Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009.

Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, C.II, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1967.

- Aydemir, Şevket Süreyya, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitap evi, İstanbul.
- Aydinel, Sıtkı, *Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekâtı*, Vadi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Bureau Jean Claude, Guillaume Bigot, *Bütün Dünya Tarihi*, Dharma Yayınları, İstanbul, 2006.
- Bayar, Celal, *Bende Yazdım C.6*, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997.
- Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2007)*, İmge Yayınevi, Ankara, 2008.
- Çavdar, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Yayınevi, 1995.
- Çekiç, Orhan, *Mondros'tan İstanbul'a*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014.
- Çetin, Sabit, *İkinci Dünya Savaşı'nda İstanbul ve Trakya'da Alınan Tedbirler: Pasif Korunma ve Tahliye*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, 2008.
- Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1983.
- Demirel, Ahmet, *İlk Meclisin Vekilleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- Demirel, Ahmet, *Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Deringil, Selim, *Denge Oyunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.
- Genya, Veysel, *TBMM Albümü*, TBMM Basımevi, Ankara, 1945.
- Goloğlu, Mahmut, *Milli Şef Dönemi 1939-1945*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017.
- Güneş, İhsan, "Atatürk Döneminde Türkiye'de Seçimler (1919-1938)", *Cumhuriyetin 80. Yılına Armağan*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2004.
- Güneş, İhsan, *Birinci Meclisin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009.
- Hale, William, *Türk Dış Politikası (1774-2000)*, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003.
- Hatipoğlu, Süleyman, *Filistin Cephesi'nden Adana'ya Mustafa Kemal Paşa*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2009.
- İnan, Arı, *Tarihe Tanıklık Edenler*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011.
- Karabekir, Kazım, *Ankara'da Savaş Rüzgârları, II. Dünya Savaşı, CHP Grup Tartışmaları*, Emre Yayınları, İstanbul, 1994.
- Karabekir, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
- Karabekir, Kazım, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.
- Kılıç, Hamza, *Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Cebelibereket (Osmaniye) Mebusları ve Siyasi Faaliyetleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010.
- Kılıç, Recep, *Mili Mücadelede Denizli ve Denizli Olayı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2007.
- Kinros, Lord, *Atatürk*, Altın Kitaplar, İstanbul, Kasım 2007.
- Koçak, Cemil, *Türk- Alman İlişkileri (1923-1939)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.

İkinci Dünya Savaşı Yılları Türkiye'sinden Bir Kesit: Mustafa Faik Öztrak'ın Dâhiliye Vekillik Yılları
(1939-1942)

Koçak, Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi C.2*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Koçak, Cemil, *Umumi Müfettişlikler (1927-1952)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Köstüklü, Nuri, *Milli Mücadelede Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990.

Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası*, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Özer, Doğan, *II. Dünya Savaşı'nda Türk Hava Kuvvetleri ve Muhtemel Hava Saldırılarına Karşı Alınan Aktif-Pasif Korunma Tedbirleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Öymen, Altan, *Bir Dönem Bir Çocuk*, Doğan Kitapevi, İstanbul, 2004.

Pamuk, Şevket, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014.

Pancar, Emine, *Aydın ve Muğla Kuva-yı Milliyesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora tezi, İzmir, 2010.

Sander, Oral, *Siyasi Tarih*, C.I, İmge Kitapevi, Ankara, 2003.

Selek, Sabahattin, *Milli Mücadele*, C.I, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2002.

Sertel, Sabiha, *Roman Gibi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1987.

Şevket Ovalı, "İkinci Dünya Savaşı ve Nedenleri", *Türk Dış Politikası: 1919-2012*, 2. Baskı, (Ed. Haydar Çakmak), Barış Platin Yayınları, Ankara, 2012.

Tekeli İlhan – İlkin Selim, *İkinci Dünya Savaşı Türkiye*, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Tokgöz, Erdinç, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2007)*, İmaj Yayınevi, Ankara, 2007.

Turan, Şerafettin, *İsmet İnönü*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2003.

Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, 4. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.

Uran, Hilmi, *Meşrutiyet Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017.

Us, Asım, *Hatıra Notları*, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1966.

Utkugün, Ceren, *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Ekonomik Sıkıntıların Sosyal Hayata Etkileri (1939-1945)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2016.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, *İlk Meclis*, Cumhuriyet Yayınları, 1999.

Yalman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, C.2 (1922-1971) İstanbul, 1977.

Yetkin, Çetin, *Struma*, Güner Yayınları, İstanbul, 2008.

6.Makaleler

Açıkalın, Cevat, "Cevat Açıkalın'ının Anıları: 2. Dünya Savaşının İlk Yılları (1939-1941)" *Bulleten*, C.LVI, Sayı 217, Aralık 1992, s.1003-1004.

Akandere, Osman, Akcan, Erol, "Milli Mücadele Döneminde Demirci Mehmet Efe ile Denizli Mutasarrıfı Faik Bey Arasındaki İlişkiler", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu*, (ed Ayfer Özçelik), Pamukkale Üniversitesi Yayınları, Eylül 2006.

Aldan, Mehmet, “Faik Öztrak”, *Türk İdare Dergisi*, S.399, YIL 65, Haziran 1993.

Atlı, Cengiz, “Türkiye’de II Dünya Savaşı Sırasında İngiliz ve Alman Büyükelçiliklerine Suikast Girişimi”, *JASSS*, Autumm II 2014, s.57-65.

Baykara, Tuncer, “Ahmet Zeki Velidi Togan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.41, 2012.

Bayraktar, Bayram, “Milli Mücadele’de Denizli Olayı” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.VIII, S.XXII, (Kasım 1991).

Bulut, Engin Çağdaş, “Devletin Taşradaki Eli: Umumi Müfettişlikler”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 11, Sayı 21 (Bahar 2005).

Danacıoğlu, Esra, “Unutulmuş Bir Trajedi: Karadeniz’de Batırılan Mefkure-I”, *Toplumsal Tarih*, S.44, Ağustos 1977.

El, Banu, Perinçek, Mehmet, “Von Papen Suikastını Kim Düzenledi”, *Toplumsal Tarih*, Nisan 2010.

Gürmez, Nurettin, Demirci, Ersin, “Von Papen’in Büyükelçiliği”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Güz, XIII/27,2013.

Haçin, İlhan, “1939 Erzincan Büyük Depremi,” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C XXX, S.88, Mart 2014.

Hekimoğlu, Müşerref, “Kocaman Bir Ağaç ve Fidan”, *Cumhuriyet*, 5 Ocak 1996.

Koçak, Cemil, “Türkiye’de Karneli Yıllar”, *Tarih ve Toplum*, S.25. Ocak 1986.

Kodal, Tahir, “Milli Mücadele’de Mustafa Kemal Paşa Ve Denizli İlişkileri,” *Bilgi*, Sayı, 3, Kış 2012

Kodal, Tarih, "Milli Mücadele'de Denizli ve Önemi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIV, 42, Ankara 1998.

Köni, Hasan, “II. Dünya Savaşı Döneminde Türk Dış Politikası”, *Atatürk Yolu*, Yıl: 1, Sayı: 1, Mayıs 1998.

Nadir Nadi, “Türk-Alman Münasebetleri”, *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1939.

Namal, Yücel, “Trianon Barış Antlaşması Sonrasında Macar Ekalliyetler Sorunu”, *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015.

Payaslı, Volkan, “I. Dönem TBMM’de Cebel-i Bereket Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 11, Sayı XXXIV, Haziran 2018

Sarıkoçuncu, Ali, “Milli Mücadelede Din Adamları ve Atatürk”, C.15, *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, 2002.

Sırakaya, Sevtap, “Von Papen Suikastinde Sovyet İzleri ve Sovyet Basının Tutumu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XXXIII, S. 55, 2014.

Yunus Nadi, “Dâhiliye Vekilimizin Yerinde Bir Tamimi”, *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1939.

Yunus Nadi, “Başvekilimizin Dünkü Nutku”, *Cumhuriyet*, 19 Ocak 1940.

Yunus Nadi, “Mebus Seçimi Dün Yapıldı”, *Cumhuriyet*, 27 Mart 1939.

Yunus Nadi, “Zorluklarla Mücadele”, *Cumhuriyet*, 3 Ocak 1940.

İkinci Dünya Savaşı Yılları Türkiye'sinden Bir Kesit: Mustafa Faik Öztrak'ın Dâhiliye Vekillik Yılları
(1939-1942)

“Şiddetli Zelzele Neticesinde Erzincan Tamamen Enkaz Yığını Haline Geldi.” *Cumhuriyet*, 28 Aralık 1939.

“Almanya-Sovyet Paktı”, *Cumhuriyet*, 23 Ağustos 1939.

“Dahiliye Vekili Faik Öztrak Dün Mühim İzahatta Bulundu”, *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1939.

“Milli Şef İnönü Dün Sabah Trakya'dan Geldi”, *Cumhuriyet*, 12 Haziran 1940.

“Struma Vapuru”, *Cumhuriyet*, 25 Şubat 1942.

“Almanya ve Japonya'ya Harp İlan Ettik”, *Akşam*, 24 Şubat 1945.

“Basın Birliği Kongresi”, *Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1939.

“Birleşmiş Milletler Beyannamesine katıldık, San Francisco Dünya Nizamı Konferansına Gideceğiz”, *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1945.

“Dâhiliye Vekilinin İzahatı”, *Cumhuriyet*, 8 Ağustos 1940.

“Dâhiliye Vekilinin Meclisteki İzahatı”, *Yeni Sabah*, 25 Mayıs 1939.

“Dâhiliye Vekilinin Mühim Beyanatı”, *Yeni Sabah*, 26 Haziran 1940.

“Dün, Hatay'ın idari ve adli kanunları ile Tunceli, İstimlak ve Sümerbank'a Verilecek Munzam Sermaye Hakkındaki Lahiyalar Kabul Edildi.” *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1939.

“Hava Hücumu Bütün Pasif Müdafaa Tedbirleri İkmal Edildi”, *Cumhuriyet*, 17 Ağustos 1939.

“İngilizlerle Birleştik”, *Yeni Sabah*, 13 Mayıs 1939.

“İnönü'nün Basın Kongresi Azalarına Selam ve Muhabbetleri”, *Cumhuriyet*, 12 Temmuz 1939.

“İzmir'de Heyelan”, *Cumhuriyet*, 11 Ocak 1940.

“Karacabey Seylabı”, *Cumhuriyet*, 10 Ocak 1940.

“Karneler Dün Dağıtıldı”, *Cumhuriyet*, 12 Ocak 1942.

“Matbuat Kanununa Ek Maddeler Kabul Edildi”, *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1940.

“Milli Felaketin Bilançosu”, *Cumhuriyet*, 11 Ocak 1940.

“Milli Şef Trakya'da Ordu ve Halkla Temas Etmektedir.” *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1940.

“Parti Meclis Grubunun Dün Yaptığı İçtima” *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1939.

“Parti, Hükümet Teşkilatından Ayrılıyor”, *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1939.

“Pasif Koruma İçin Yapılan Hazırlıklar”, *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1939.

“Seylab Felaketinin Bilançosu”, *Akşam*, 11 Ocak 1940.

“Struma Faciası”, *Milliyet*, 29 Mayıs 1940.

“Türk Alman Dostluk Antlaşması Hariciye Vekaletinde İmza Edildi”, *Vatan*, 19 Haziran 1941.

“Türk, İngiliz, Fransız İttifakı”, *Cumhuriyet*, 20 Ekim 1939.

“Von Papen dedi ki”, *Yeni Sabah*, 19 Haziran 1941.

“Von Papen Dün Şehrimize Geldi”, *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1939.

“Yeni Alman Büyükelçisi Akşam Üstü Ankara’ya Hareket Etti”, *Yeni Sabah*, 27 Nisan 1939.

“Yeni Alman Sefiri Von Papen Geldi”, *Akşam*, 26 Nisan 1939.

İnternet Erişimi

Ali Dikici, “Milli Şef Dönemi İç Güvenlik Anlayışı ve Türk Polisi” Bkz: <http://atam.gov.tr/wp-content/uploads/06-ali-dikici.pdf> (23.09.2018).

İkinci Dünya Savaşı Yılları Türkiye'sinden Bir Kesit: Mustafa Faik Öztrak'ın Dâhiliye Vekillik Yılları
(1939-1942)

EKLER

Ek-1/a

T. B. M. M. Âzâyi kiramına mahsus muhtasar tercüme-i hal varakası 89

İntihap dairesi	<i>Tekirdağ</i>	Eaerleri	
İsmi	<i>Mustafa Faik</i>	İlmî râtheleri	
Aile ismi	—	Meslek ve meşgûliyeti	<i>idareci</i>
Babasının ve ana- asının ismi	<i>Ali Rıza Naim</i>	Evlü olup olmadı- ğı ve kaç çocuğu bulundu- ğu	<i>Bolayım dört çocuğum var</i>
Doğduğu yer	<i>Malakara</i>	İntihaptan evvel son me- muriyeti	<i>Meclis</i>
Oturduğu yer	<i>Ankara</i>	Memur değilse intihaptan evvel son vaziyeti	
Doğduğu tarih		İntihap mezbahasının tarihi	
Tahsili	Mektebi Mülkiye Mezun	Kaç rey ile mebus intihap olunduğu	
Bildiği diller	Fransızca	Mezbahasının Meclis Heye- ti Umumiyesine tasdik ta- rihi	
Nelü ihtisası ol- duğu	<i>idarede</i>	Meclise iltihak tarihi	

Muhtasar tercüme-i hal

Mektebi mülkiyeden 1322 senesinde neşet ederek Edirne Vilâyeti maiyet memurluğuna tayin olundum . 3 Eylül 322 de vazifeye başlayarak 3 Eylül 325 tarihinde ikmal ettim . 12 tegrinevvel 1325 den 15 tegrinsani 1326 ya kadar Edirne vilâyeti istilâat komidyomu azalığı-
nda bulundum . 24 temmuz 326 tarihinde mezkûr azalık ihtida kalmak üzere Çorlu kaymakamlığı vekâletine tayin edildim . 6 tegrinsani 326 tari-
hinde mezkûr kaza kaymakamlığına asaletim iera edilmekle istilâat ko-
misyomu azalığından infikak eyledim . 25 haziran 328 ze kadar çorluda kalarak tarihi mezkûre Sofilo kaymakamlığına tehvilim sebebiyle olarak infikak ve 4 temmuz 328 de Sofiloga vazifeye mübâzeretle tegrinevvel 348 gâyesine kadar orada ifayî vazife ettim . Balkan harbinin tevellât ettiği meşuriyetine hınca İstanbul'a gittim . İstirdat üzerine kegen kaymakamlığına tayin olunarak 6 temmuz 329 dan - 25 ağustos 339 ge kadar mezkûr kaymakamlıkta ve tarihi mezkûreden 25 tegrinsani 339 ge kadar uzun kâşrî kaymakamlığında bulundum . Orada nablîs mutasarrıflığına ta-
yin edildim . 8 kâmunani 334 de nablîse mivasalatla vazifeye mübâzeret ettim . Ahvalî harbiye ilcesile ordularla beraber oradan çekilerek bilâ-
hara İstanbul'a geldim . 9 tegrin evvel 334 kars mutasarrıflığına oraya azimetten evvel 31 tegrinevvel 334 de denizli mutasarrıflığına tayin e-
dildim . 3 kâmunevvel 334 den 19 haziran 336 ya kadar mezkûr mutasarrıf-

riflıkta bulundum . Oradan Dahiliye Vekâle-
ti Memurin ve sicil müdâriyetine tayin edi-
lerek 26 haziran 336 dan 21 ağustos 336 ta-
rihine kadar mezkûr müdâriyette ve o tarihten
13 Eylül 336 tarihine kadar vekâletî müdâriyette
Heyeti Teftişîye müdür umumîliğinde bulundum .
Ve Cebelibereket Mebuslûğuna intihabım üzerine
mezkûr müdâriyeti umumiyeden infikak ile
birinci Büyük Millet Meclisine iltihak ettim .
İkinci Büyük Millet Meclisinde Tekirdağ Mebusu
olarak igtirak ettim .

Tekirdağ Mebusu
M. Faik

[*] Bu hane Meclis heyeti tahririyesince imlâ edilecektir.

Ankara: Adres: Harçe:

TBMM Arşivi

Ek-1/b

Kaynak: Ferudun Fazıl Tülbençi Arşivi

(1939-1942)

Ek-2

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü

Şube : H. S.

Husulî :

Umumî : 15-34

17 / 6 / 1939

H :

Başvekâlet Yüksek Makamına

420

1939

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

1- Alman Büyük Elçisi Fon Papen'in Almanyaya gider-
ken İstanbul'da Nazi teşkilatı reisi Kresten Mevs'e "beni bu vazi-
yette Türkiye'ye gönderdiler, halbuki ben gelinceye kadar herşey o-
lup bitmiş, Berlinde bana vakit ver dediler habercilerimiz şayanı
takdirdir" şeklinde bir istihzada bulunduğu, Hitler'i tekrar Türkiye
ye dönmek için ikna edebileceğini zan ettiğini, manafih her ihti-
male karşı Tarabyadaki sefarethanenin hazırlatılmasını söylediği
haber alınmıştır, Bilgi olarak saygı ile arz ederim.

2- Başvekâlet Yüksek Makamına, Riyaseti Cumhur Um-
mi Kâtipliğine, Hariciye Vekâletine arz edilmiş ve Milli Em. Hz. Re-
isliğine yazılmıştır.

Dahiliye Vekili n.

[Signature]
[Signature]

19-6-1939

030 10 291 560 6

Karşılık yazılacak bitişte ait olduğu şubenin gün ve sayısının yazılması.

Ek-3

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü
Şube : H.S.
Hususi :
Umumi : 2123

21/7/1939
H : Alman büyük Elçisi
Fon Papan'ın memleketimizde-
ki faaliyeti hakkında Cenev-
re'den verilen bir haber H.

Başvekâlet Yüksek Makamına

I- Alman büyük Elçisi Fon Papan'ın Türkiye'deki faaliyeti hakkında Cenevre'den verilen bir haber hûlasası aşağıdadır .

" Burada , Almanya'nın Ankara büyük Elçisi Fon Papan'ın Türkiye efkârı umumiyesini Hükûmet aleyhine çevirmek için fazla miktarda para sarfetmekte olduğu ve bu uğurda sarfedilecek paranın bir milyon İngiliz lirasından ibaret olacağı söylenmektedir .

Fon Papan'ın maksadı ; Türk Hükûmetinin İngiliz ve Fransız Hükûmetleri ile imzaladığı anlaşmaları gayri kabili tatbik bir hale sokmak için Türkiye'de Hükûmetin siyaseti hariciyesine muhalif bir cereyan ve bilhassa bir komunizm cereyanı yaratmak imiş "

Fransız mahafilinden işaa edilmiş olması ihtimali bulunan bu haber incelenmektedir .

Yüksek bilgileri için saygılarımla arz ederim .

2- Başvekâlet Yüksek Makamına, Riyaseti C.U.Katıbliğine , Hariciye Vekâletine arzedilmiş ve Millî Em. Hz. Reisliğine yazılmıştır .

®

22-7-1939

Dahiliye Vekili

Mustafa İzzet

-1-

Karşılık yazılacak bitige ait olduğu şubenin gün ve sayısının yazılması

030	10	231	560	12
-----	----	-----	-----	----

İkinci Dünya Savaşı Yılları Türkiye'sinden Bir Kesit: Mustafa Faik Öztrak'ın Dâhiliye Vekillik Yılları
(1939-1942)

Ek-5

T. C.
SAĞLIK VE İÇTİMAİ
MÜAVENET VEKALETİ
Musulî Kalem Müdürlüğü

99B
Ankara 135 — 193
Divriği, 1. I. 1940

Seyahat 29

Öz:Erzincan zelzelesi hakkında mahallinde yapılan tetkiklere dair.

BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARSIVI

108

Yüksek Başvekâlete

Karagöl ve Fskiköy istasyonları oliverında yolların karla kapanması ve iki def'a vukua gelen deraymanlar dolayısıyla 38 saat kadar mecburi bir tevakkuftan sonra Ankaradan hareketimizin 73 üncü saatine doğru 31.12.1939 tarihinde saat on birde Erzincana vasil olduk.

Erzincanda görülen ilk vaziyet hakikaten tüyler ürpertecek şekilde muazzam bir felâket sahnesidir.En yeni yapılmış istasyon,Halkevi binalara da dahil olarak şehir baştan başa yıkılmış ve korkunç bir harabe halini almıştır.Sağlam kalmış bir tek bina yoktur denilebilir.

Bu hadireden hayatlarını kurtarabilmiş olan bir kısım halk da,bu gün hakiki bir felâket sahnesi haline gelmiş olan dünkü mes'ut ocaklarının yanında,bir çoğu cansız bir külçe halindeki sevgililerinin ölümlerile baş başa bitkin ve perişan bir halde görülmüşlerdir.Şehirde felâkete uğramamış bir tek aile ve harap olmamış bir tek bina yoktur denilebilir.Gerek iş başındaki resmî vazife sahiplerinde ve gerek halkda felâketin tevliit ettiği manevî harabiyet el'an geçmemiş bulunmaktadır.

Erzincana muvasaletimizde ordu müfettişi Orgeneral Orbay ile dördüncü umumî müfettiş General Alpdoğan orada bulduk,Erzincan valisi ve sıhhat müdürü de iş başında idi.

İlk temaslarda tahribat,ölüm ve yaralı miktarı hakkında sarıh bir malumat almaya çalıştık,fakat felâketin bu kadar anî ve geniş olması ve alâkaşar bütün devlet dairelerinin amir ve memurlarının da aynı korkunç felâket içinde kalmış bulunmaları her hangi bir rakkam zikrine imkan bırakmadığı kanaatine vardık.Kat'i rakamlara müstenit bir miktara vasil oluncaya kadar şimdilik vilayetin yaptığı tahminleri kabul etmek zarurî görülmüş ve buna nazaran da halkın % ellisinin öldüğüne ve bir çok da yaralı bulunduğu hüküm etmekle iktifa edilmiştir.

Yaralı miktarını evvelce de arz edildiği üzere üç bin kadar tahmin etmiş ve bunlardan bininin hastanelere sevkine lüzum hasıl olacağını düşünerek muhtelif hastanelere ona göre tevziini düşünmüş ve bir mecruhin sevk programı hazırlamışdık.30.12.1939 akşamına kadar üç kafi le halinde Diyarbakır,Malatya-Elaazır,Sivas hastaherine sevk edilmiş bulunan cem'an 342 yaralıdan sonra 24 saatte fazla bir müddet içinde 31.12.1939 gece yarısına kadar sevk merkezinde ancak elli kadar yaralı toplanmış ve bunlar da dördüncü kafi le olarak Erzuruma sevk edilmişlerdir.Her yaralı treninde gerek mecruhinin yakınlarından gerek sair eşhastan kafi miktarda yardımcı da vardır.Bu son vaziyete nazaran hastanelere sevkine zaruret görülecek yaralı adedinin pek yüksek olmayaacağını tahmin ediyoruz.Köylerle temas ve yaralı taharrisi işlerine ancak 31.12.1939 da başlanabileceğine göre oralarda bulu nacak ölü ve yaralı miktarı hakkında biraz daha sonra bir fikir edinmek mümkün olabilecektir.

Erzincana muvasaletimizden iki saat sonra sayın Millî Şefimizde teşrif buyurmuşlar ve ilk iş olarak yaralıların tedavi edildikleri ve sevkce hazır bulunduruldukları merkezleri ziyaretten sonra yaya olarak şehri dolaşmışlardır ve halkla temas etmişlerdir.Şehirde,perişan ve

5-

030 40 119 844 41

1

Ek-6

[R 597/17/44]

No. 9.

Sir H. Knatchbull-Hugessen to Viscount Halifax.—(Received January 12.)(No. 8.)
My Lord,*Angora, January 6, 1940.*

WITH reference to my telegram No. 872 reporting the occurrence of a severe earthquake in Eastern Turkey, I have the honour to inform your Lordship that it is now possible to form some idea of the extent of the disaster. The shocks, which occurred approximately between 1 A.M. and 5 A.M. on Wednesday, the 27th December, were felt over an area reaching from a point slightly west of Angora to one about half way between Erzincan and Erzerum, and from Samsun on the Black Sea to a point south of Kayseri. The shocks felt, however, on the periphery of this area were very slight, the most severe tremors taking place in the centre and east-centre of the area in question. The vilayets most affected were Samsun, Ordu, Amasya, Tokat, Sivas, Yozgat, Erzincan, Karahisar and Gümüşane. The railway was broken at one point between Sivas and Erzincan, and, owing to the interruption of telegraphic communication, it was not until some twelve hours later that the first reports began to arrive. The destruction was greatest at Erzincan, a town with a population in normal times of 16,000–17,000, which was entirely destroyed, with the exception of the new railway station and the barracks which are situated some miles away. Casualties, however, amongst the officers, who live for the most part in billets in Erzincan, are understood to have been severe, and nine-tenths of the inmates both of the local military lycée and of the military secondary school are reported to have been killed. The exact number of dead is not yet known, but, owing to the fact that the earthquake took place at a time when the vast majority of the inhabitants were indoors, the loss of life has been extremely high. The shocks were also extremely violent at Yozgat, Amasya, Gümüşane, Ordu, Tokat and Sivas, where the total death roll so far reported amounted to some 3,000. Some damage was done at Trebizond and Samsun, but the shocks in the coastal area appears to have been less severe. Owing to snow and severe frost and the consequent interruption of communications it has not been possible to estimate the extent of the damage in the outlying villages, but it appears to have been very considerable, and it is feared that it will be impossible to reach many of the injured who are lying under the ruins of their houses in time to prevent them dying from the combined effect of their injuries and cold. A member of the National Assembly informed a member of my staff a few days ago that official circles estimated the number of dead at between 40,000 and 50,000, and he feared that the total would ultimately prove to be still greater.

2. The Turkish authorities have taken all steps possible in the circumstances to bring help to the affected areas. Martial law was proclaimed, railway communication was re-established without delay, and medical stores and food supplies were despatched under the direction of the Minister of the Interior, who proceeded in person to the scene of the disaster. Considerable funds have been raised by public and private subscription. To these His Majesty's Embassy contributed the sum of £T. 650, of which £T. 130 were subscribed by the persons present at a service held in the embassy on the 31st December. At the same time the President of the Republic, who had left the capital on a tour of inspection in the Diarbekir area, broke off his journey and proceeded at once via Malatya to Erzincan and Sivas, where he appears to have received an affectionate and at times emotional welcome.

3. Though the extent of the destruction and loss of life in the principal towns of the vilayets affected by the earthquake is now known with more or less accuracy, the position in the more remote districts is, for the reasons set forth above, still obscure, and it is therefore too soon to attempt an estimate of the financial and economic loss suffered by the country as a whole. A more correct appreciation of the situation will presumably become possible in some three months' time, at the end of the winter, when the areas in question become more easily accessible. The blow has been severe, but I have no reason to fear—and this must be a paramount consideration at the present time—that the material resources of Turkey have suffered to such an extent as appreciably to diminish her value as an ally. Moreover, the newly completed Erzincan–Erzerum railway, which is of vital importance from the military point of view is stated on the

(1939-1942)

Ek-7/a

TÜRKİYE RİYASETİCÜMHUR KALEMİ MAHSUS MÜDÜRLÜĞÜ Sıfır tel:	CUMHURBAŞKANLIĞI İSMET İNÖNÜ ARŞİVİ Yer No: 2/11-22 Desimal No: _____ Dosya No: _____ Fihrist No: 5588-42	Ankara, 7, 6, 1940 Saat: 17:55
---	--	-----------------------------------

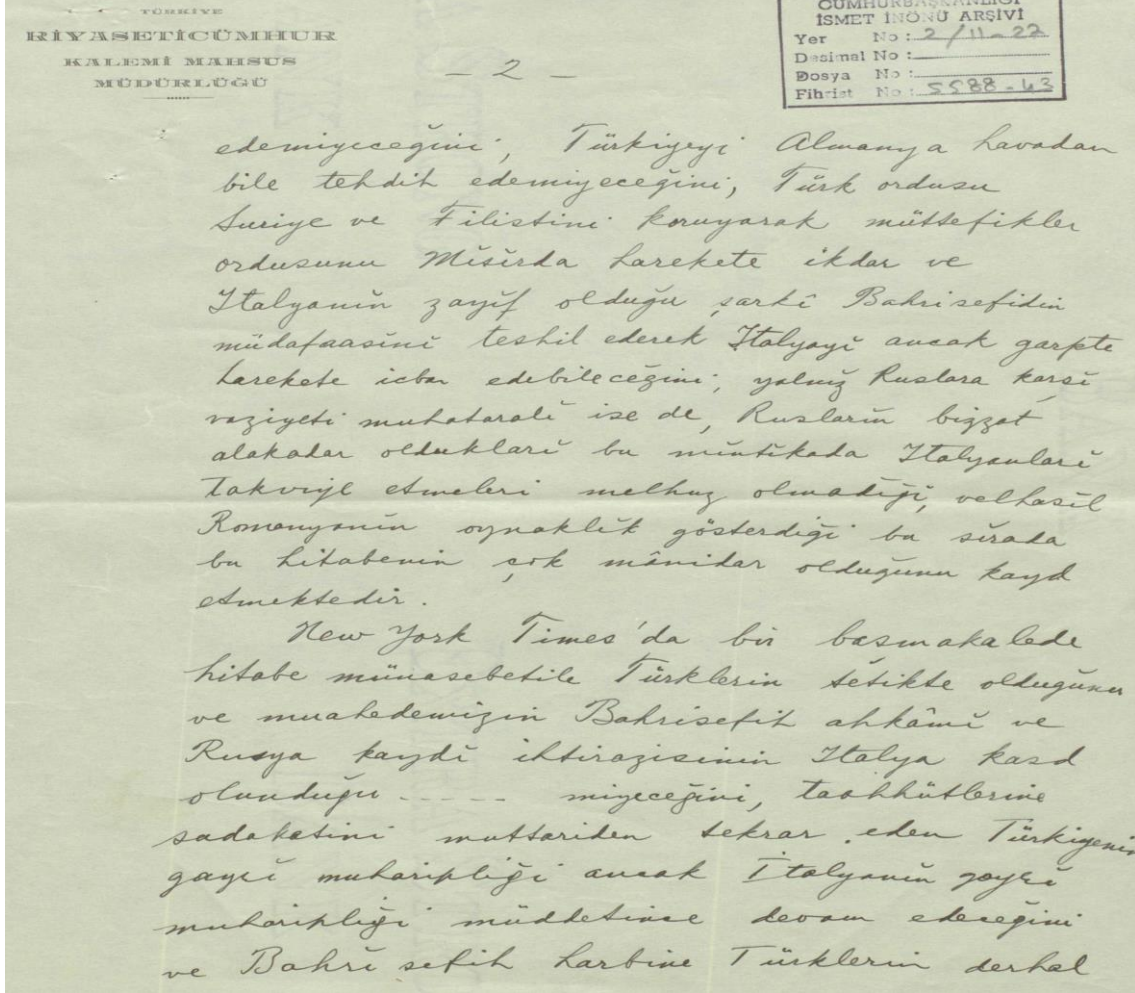
Riyasetiümhur Umumi Kâtipliğine

1- Bugün gelen haberlerde arza şayan bir şey yoktur. Yalnız Londra Büyük Elcimiz Fayos'un bir makalesini göndererek bu gazetenin Ankara muhabirinden alıp neşrettiği bir yazıda, Balkanlarda ve bilhassa Romanya'da Alman nüfuzunun artmakta olduğuna işaret ettikten sonra acik telgrafla arz ettiğim müzakereleri serd ettiğini bildirmektedir.

2- Vasington Büyük Elciliğinden alınan bir telgrafı, yine aynı mevzuata temas etmek itibarile 3-üncü maddede arzen arz ediyorum.

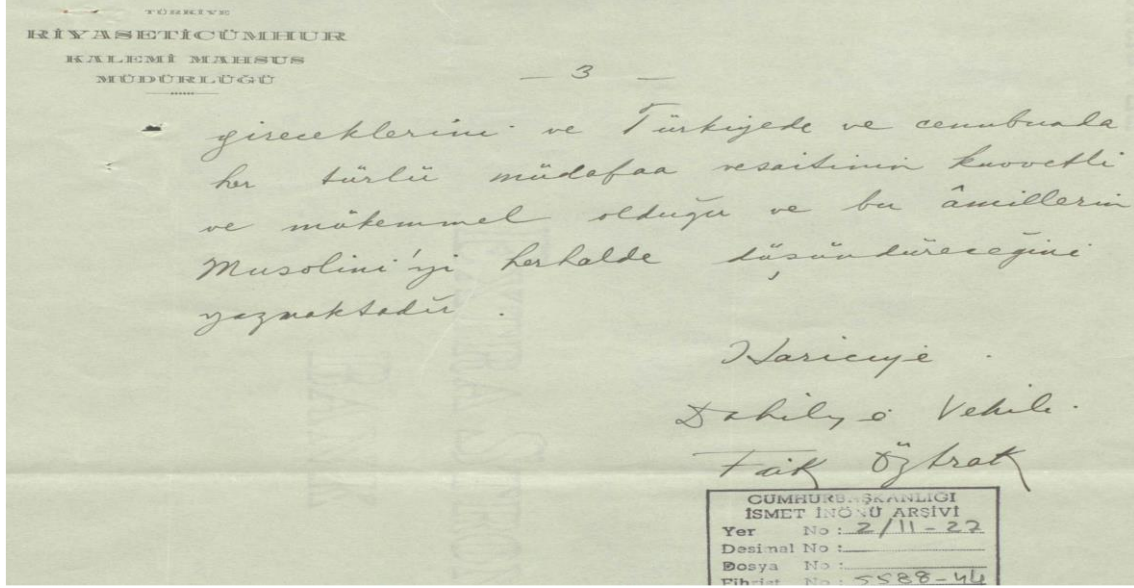
3- Basvekilimizin hitabesi ehemmiyetle kaydedilmiştir. Mühim matbuattan Baltimore'dan bugün bir basmakale ile İtalyanın aksine olarak harbin basından beri gayri tahrikkâr fakat azimkâr bir hatti hareket takip eden Türkiye'nin Basvekilinin hitabesinden harbin Bahri Sefide sırayeti halinde Türklerin lâkayih kalamıyacağı manâsı çıktığına ve ne muahededen ne İtalyadan bahsetmeğeizin sesinin Romada isitilip tasilmasını kased ve İtalya ile aynı zamanda Türkiye'nin de muharip olacağını ihsas etmiş olduğunu Bahrisefid'de harb eden hiç bir devletin Türkiye'yi ikmâl

Ek-7/b

İkinci Dünya Savaşı Yılları Türkiye'sinden Bir Kesit: Mustafa Faik Öztrak'ın Dâhiliye Vekillik Yılları
(1939-1942)

Ek-7/c

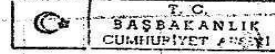
Ek-8

T.C. P. T. T. U. M.		TELGRAF				Yol (No: 291/2)	
Devlet telgraf muhaberatından dolayı mes'uliyet kabul etmez.		Adres : oeele Kemal Göktepe Riyaseti Esmen Kuratibi Memurisi Ank. Pankara				Servis işaretleri 9480	
İLK MERKEZ	No	KELİME	VERİLDİĞİ	HUSUS	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI	İMZA
Ankara	1837	—	Tarih 10-7-39 Saat 17/12	HUSUS	Ankara	Tarih 10-7-39 Saat 18/12	Kazım
Düğümlü Toplanan Basın Birliği Kongresi Mesaisine Başlar Ken Büyük Milli Şeylerine Karşı olan Sarsılma Nagililiklerini Hararetli Tezahürler arasında izhar Ve Bu me arza Riyaset elvanını emmur Eylemistir Keyfiyetim ve Bu şerefli Vazifeyi ifa ederken duyulmuş Büyük saadetin Elledi Taksim lerimle Barolar için refionize veşimi Rica ederim Türk Basın Kongresi Reisi, elohi Lige Vekili Faik Öztrak							

Ek-9/a

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü

Şube	Dosya	Numara
4. B	71829/57	12176

30. III. 1942

Özellik : Karadeniz'de batan Struma
Motörü hakkında.

İlişgi :

Başvekelet Yüksek Makamına.

769.ecebi yahudi ile Filistin'e gitmek üzere 15/12/94 günü Köstence'den İstanbul'a gelen 148 tonluk Panama bandıralı Struma motörü boğaz methalinde işaret mahallini geçtikten sonra ağlara takıldığından askeri Kılavuz tarafından kurtarılacak yed-ge alınmak suretile büyük dere kontrol sahasına getirilmişti.

Mekinasında husule gelen ve kasden yapıldığı intibasını veren arızalar sebebiyle yoluna devam ettirilmesine imkân olmadığı anlaşıldığından ehli vukuf marifetile musayene ve tamiri için Münkâlat vekâleti nezdinde teşebbüsler yapılmış ve bir an evvel sefere salih bir hale konarak yoluna devam ettirilmesini temin için ciddi gayretler sarfedilmiştir.

Diğer cihetten limanımızda bulundukları müddetce kendilerinden insanî yardımlarımız esirgenmiyen bu yahudileri kabul edebilmelerine ihtimal verilen devletlerin Ankaradaki mümessilleri nezdinde teşebbüsler icrası için Hariciye Vekâleti ile de tema sa geçilmiştir.

Beş haftayı mütecaviz bir zaman içinde geminin tamiri sona ermiş ve İstanbul liman reisliği fen hey'eti tarafından yapılan seyir tecrübeleri neticesinde sefere müsait bir duruma girdiği anlaşılmış ve ehli vukuf raporule de tesbit ve tevsik edilmiş ise de geçen bu müddet zarfında Bulgaristan'ın müttefik devletlerle harp haline girmiş olduğunu ileri süren geminin Bulgar kaptanı ve tayfası Akdeniz'e çıkamayacaklarını bildirmiş ve bunda ısrar etmişlerdir. Alâkalı Devletlerin Ankaradaki mümessilleri ile icabeden temesları yapmış olan Hariciye Vekâletimiz nihayet

./.

Kayıtlıkta; dosya sayı ile numara ve tarihini zikri rica olunur.

-6-

030	10			171	185	21
-----	----	--	--	-----	-----	----

1

(1939-1942)

Ek-9/b

T. C.		
BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ		
DAHİLİYE VEKÂLETİ		
Emniyet Umum Müdürlüğü		
Şube	Dosya	Numara

Öz: _____

İlişigi :

(2)

gemiye bir romörkör ile cer ederek Karadeniz'e çıkarmaktan başka çare kalmadığını ve şayet boğaz'a dönmek isterse geri çevrilmesi lâzımgeldiğini bildirmiş ve keyfiyet İstanbul Vilâyetine bu suretle teblig olunmuştur.

Münakalât vekâletinin tahsis ettiği Alemdar motörü ile cer edilerek 23/2/942 günü Karadeniz'e çıkarılmış olan Strama motörünün ertesi günü Yon burnunun beş altı mil açıklarında bir infilâk'dan sonra batmakta olduğu görülmüş derhal tahlisiye teşkilâtımız faaliyete geçmiş isede şiddetli akıntılar sebebiyle bütün çayretlere rağmen yalnız bir kişi kurtarılabilmiş ve dört-de ceset elde edilmiştir.

20 yaşlarında Romen yahudisi Davit Stoliyer olduğu anlaşılan kazazede geminin bir deniz altı tarafından torpillenerek batırıldığını ifade etmiştir.

Yüksek bilgilerine saygılarımla arz ederim.

Dahiliye Vekili

Mustafa Faik Öztrak

31.3.1942

Kargılıkla; dosya sayısıyla numara ve tarihini zikri rica olunur.

030	10		171	185	21	20-2-942	2721	2
-----	----	--	-----	-----	----	----------	------	---

Ek-9/c

T.C.

MÜNAKALÂT VEKÂLETİ

Deniz Nakliyat Dairesi Reisliği

Şube : B.D.İş.

Sayı : 2479
781

19 / 2 / 19 42

Orn: İstanbul Limanında
bulunan mayuda muha-
cirler 4

BAŞKANLIK
DENİZ NAKLİYAT DAİRESİ

Eki:
1
muht

Yüksek Başvekalet

Köstence limanından 769 Yahudi muhacırını hamilen Suriye sahillerine gitmek üzere transit olarak 15.12.941 tarihinde İstanbul limanına gelmiş bulunan 226 gayrı safi tonluk Panama bandıralı Ustruma motörü, makinesinde zuhur eden arıza dolayısıyla yoluna devam edemeyeceğini bildirmiş ve bunun üzerine makinesi İstanbul Mıntaka Liman Reisliği delaletiyle tamir ettirilmişti.

Bu defa motör kaptanı, Panama hükûmetinin Mihver devletlerle harp halinde ve bizzat kendisinin de Bulgar tebağsından olması ve Bulgaristanın da İngiltere hükûmetine harp ilan etmiş bulunduğunu ileri sürerek yoluna devam edemeyeceğini bildirmiştir.

Mezkûr Muhacırların bir Türk gemisine aktarma veya Panama bandıralı motörün Akdenizde son Türk limanına kadar kara sularımız haricine bir romorkörümüz tarafından çekilmesi, bugün için imkansız olduğundan; mesele Hariciye ve Dahiliye Vekaletlerine yazılmak suretile bu işin bir sureti halie bağlanması rica edilmiştir.

Bunun üzerine Hariciye Vekaletinden alınan ve bir sureti ilişik olarak takdim kılınan 17.2.942 tarih ve 22525/101 sayılı tezkerede, mezkûr motörün bir romorkör tarafından çekilmek suretile geldiği istikamete kara sularımız haricine kadar çıkarılması ten-sip edilerek bu husus aidiyeti cihetile, aynı zamanda Dahiliye Vekaletine de bildirilmiş olduğundan; Vekaletimce de İstanbul Mıntaka Liman Reisliğine icab eden talimat verilerek İstanbul Vilayetinden bu husus için talep edilecek romorkörün verilmesi ve her türlü yardımın yapılması tebliğ edilmiştir.

Bilgi olarak üstün saygılarımla keyfiyeti arz ederim.

Münakalât Vekili
F. Engin

20.2.1942

G.Ş.

Hangi tarih ve sayılı yazıya karşılık olduğunun yazılması.

030	10		171185	21
-----	----	--	--------	----

20.2.1942 1572 1

İkinci Dünya Savaşı Yılları Türkiye'sinden Bir Kesit: Mustafa Faik Öztrak'ın Dâhiliye Vekillik Yılları
(1939-1942)

Ek-9/d

T.C.
Hariciye Vekâletî
Üçüncü Daire Umum Müdürliği
Şube : 3
Ü.N. : 22325
H.N. : 101

T.C.
BAŞBAKANLIK
HARİCİYE AİSİMİ Ankara, 17/2/1942

Acele

Münakalat Vekâletine

Deniz Nakliyat Dairesi Reisliği ifadesile alınan 10/2/1942
terih ve 177/1214 sayılı yazılarına cevaptır.

Penama Bandırelî "Ustruma" vapurunun tamir edilerek yoluna
devâm etmesine imkân olmadığı ve esasen kaptan ve mürettebatı da,
Orta Amerika Devletleriyle Mihver arasındaki Harp vaziyeti dolayısıyla
Akdenize çıkmak istemedikleri anlaşıldığı cihetle geminin geldiği
denize geri gönderilmesinden başka bir imkân kalmadığı görülmektedir.

Binsenaleyh, geminin, bu romorkörümüz tarafından cer suret
tile Karadeniz Boğazından açık denize çıkarılması ve şayet gemi tek-
rar boğaza dönerse aynı suretle tekrar geri çevrilmesi için icabeden-
lere gereken tebligatın ifasına ve neticeden malûmat verilmesine
müsaadelerini saygı ile rica ederim.

Hariciye Vekili

Dahiliye ve Münakalat Vekâletlerine yazılmıştır.

aslinin ayımdır
S. Sabit

030	10			17	185	21
-----	----	--	--	----	-----	----

Ek-9/e

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü

28. 1. 1942

Şube Dosya Numara
4 71828-57 03323

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

Öz: İstanbul Limanında
Sakatlanan Stroma Motoru
hakkında.

İlişiği :

Baş Vekâlet Yüksek Makamına

26/12/94I tarihli Ve Konsolosluk işleri 1866/19672 sayılı yazılarıyla, 769 Rum yahudisini hamilen İstanbul'a gelerek Limanda sakatlanan STROMA motorunun bir an evvel tâmirile Boğazdan çıkmasının temini İstanbul Vilâyetine tebliğ kılındığı iş'ar buyrulmuştu.

Geminin tamiri için icabeden malzemenin tedarekile x tekeyyüddattan istisna edilerek alakadarlara tevdiî Gümrük ve İnhisarlar Vekâletince İstanbul Vilâyetine bildirildiği anlaşılmış isede Mınakadet Vekâletince bu kere Yüksek Vekâletlerine de yazılan 22/I/942 tarihli ve 803/12I sayılı yazıda Panama Hükûmetinin helen Mih-ver Devletleriyle Muharip vaziyete girmiş olmasının ileri sürerek Geminin Bulgar tabalı Kaptanının Sefere devamdan imtina eylediği ve bu x Yahudilerin nakli için de ayrı bir Vapur tahsisine imkan bulunmadığı iş'ar kılınmaktadır. Bu Vapur, beş haftayı mütecaviz bir zamanda beri İstanbul'da bulunmakta ve hacim-istiabisinin pek küçük olmasına rağmen iğrisinin pek kalabalık bulunması, Geminin sıhha tesisatı ihtiva etmemesi dolaysile iğrisinde salgın hastalık çıkmasından endişe edildiği gibi emir ve muhafazası da Zabıta için büyük bir külfet teşkil etmektedir.

Bir an evvel Memleketimizi terk etmesi her cihetle lüzumlu bulunan bu Yahudilerin derhal hareketlerini teminen alakadarlardan nezdinde teşebbüse geçilerek bunların memleketlerine i'adeleri

./.

030	10			121	185	21
-----	----	--	--	-----	-----	----

Kısmiyle, dosya sayısında numara ve tarihini zikri rica olunur.

İkinci Dünya Savaşı Yılları Türkiye'sinden Bir Kesit: Mustafa Faik Öztrak'ın Dâhiliye Vekillik Yılları
(1939-1942)

Ek-9/f

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü

Sube: _____ Dış: _____ Numara: _____

- 2 -

İşığı :

ne veya kendilerine vize tedarek olunarak karadan sevklerinin temini ve neticeden Vekâletimize bilgi verilmesine müsaade buyrulmasını saygılarımla arz ve rica eylerim.

Bilgi olarak Yüksek Baş Vekâlete ve gereği için x Hariciye Vekâletine arz edilmiştir.

Dahiliye Vekili
Mustafa Faik Öztrak

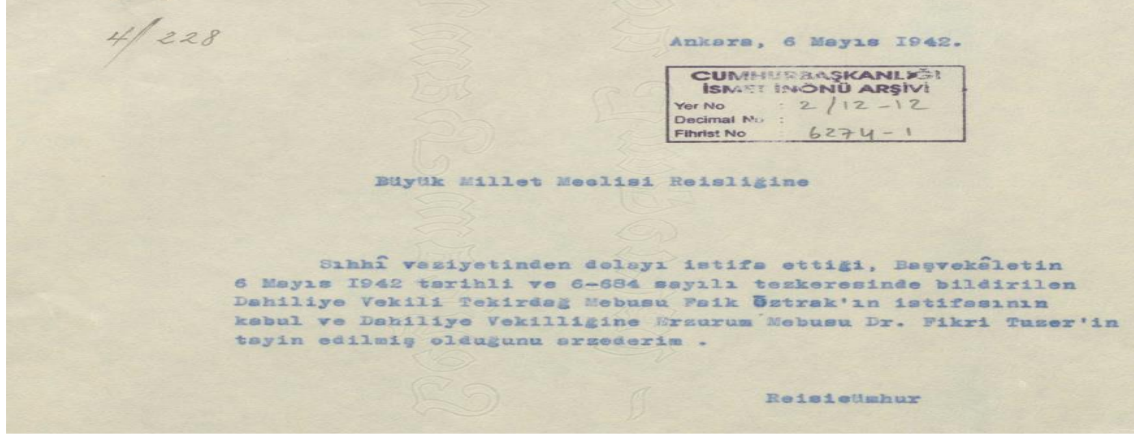
İşığı
3.2.1942

030	10	171	185
		21	

Kaynakça: dosya sırasıyla numara ve tarihleri zikri rica olunur.

26.1.942 $\frac{6}{633}$ 6

Ek-10

Ek-11

